

Varju nemzetség

Krónika

ELSŐ FEJEZET

Szelíden öregedő, szomorúan mosolygó őszi napon, de amikor éjszakára hóharmat hull a határra.

A nagy diófa alatt kerek malomkő asztal, mellette csepp kis leány. Tördösgeti a diót lapos vízikővel, hámozgatja a friss belet és eszegeti; egyszer-egyszer odapillant a hosszú fiúra, aki a gyepen fekszik hanyatt és az eget bámulja.

– Hogy hívnak téged?

– Gáspárnak. Varju Gáspárnak.

– Engem Annusnak, vagy kis Annának. Nesze dió, Gáspár – és odavet egyet.

A fiú elkapja:

– Köszönöm, kis Anna – és roppant is már a dió a két ujja között.

– Erős vagy! – csodálkozik a gyermek, és enni is elfelejt.

Fenn a fán cincogás, és dió pottyan a kőasztalra. Éppen a kislány elé.

– Jaj!

– Cibóka – mondja a fiú.

– Lopja a diót a tolvaj. Meg tudod fogni?

– Nem. De meglőhetem.

– Lődd meg hát! – parancsolja a csepp lány.

– Ülj csendben akkor.

A fiú elosont és ijjal jött vissza, meg tollas vesszőkkel.

– Ne mocsanj!

Vigyázva sompolyog a fa körül; a kis lány kerekre nyitott szemmel bámulja; a szája nyitva, keze a mellén.

Gáspár szeme megkapja az állatot. Letérdel. Vesszőt a húr-ra, gondosan feszíti, céloz és hirtelen elpattintja.

– Na!

Éppen az asztalra hull a lombos farkú állat, mint előbb a dió; kis testét keresztüljárta a vessző.

– Jaj, Istenem!

Gáspár odamegy, a vesszőt kihúzza a cibókából és a dög-
lött állatot farkánál fogva a gyermek elé tartja:

– Itt a cibóka.

De az rémülten takarja el a két szemét.

– Ne mutasd! Miért ölted meg? Gyilkos vagy, Gáspár!
És sírva, zokogva, botorkálva fut a házba bé...

*

Benn a félhomályos nagy szobában két ember a hosszú
asztalnál, szemben egymással. Az asztalon öreg, kopott bőr-
tarisznya, kéz ügyében egy-egy csupor bor. És mondja az
egyik hosszú, sovány, madárorcájú, lógó bajusszal és apró kék
szemmel; keze a tarisznyán.

– Minden itt van, amivel elindultam tizenhat esztendeje
innen. A tarisznya apámtól való; egy öreg könyvet nagy-
apámtól jussoltam; egy keszkenő, az az enyém volt: a sarkába
kötve öt tallér: keresztapám uram útravalója.

A másik – kicsi, kövéres ember, barna és kerek arcú;
fehér a bajusza, fehér az üstöke – bólint:

– Igaz, emlékszem; mindent megőriztél, mindent vissza-
hoztál. Csak azt a tizenhat esztendőt, ami azóta eltelt, azt
elhagytad. Az nem jött haza veled.

Halkan koccant a két csupor, és az öreg házban, vénülő
csendben tizenhat esztendő és még több, egy egész élet, aki
elmúlt, támadott fel újra. Emberek, akik voltak, történetek,
amik elmúltak, munka és vigasság, szemekből kicsordult
könnyek és visszafojtott, eltemetett keserőségek, duhaj örö-
mök és verejtékes, véres tusakodások; minden-minden, kicsi
és nagy, komoly és nevetséges itt él újra, keveredik, beszél,
sír és kacag a két ember szeme előtt, a homályosodó szo-
bában.

És a nagy csendességben, mint az örökké élő előre és csak
csupán előre nyomakodó idő szava: száraz hangon, meg-meg-
szakadozva, meg újra folytatva perceg az örölő szű, és az
asztalra hull, hulldogál a fekete tölgygerendák finom, fe-
hér pora...

... Soha olyan víg élet, mint a valkói Varju portán. Ami-
óta Varju Miklós megházasodott, mintha örökké tartana a
lakodalma. Előbb sok vendéggel, azután kevéssel, azután ven-
dég nélkül is. Mindegy!

– Miklósnek ez a bolondsága – mondogatták az atyafiak, és nem is nagyon csodálkoztak. Mert minden Varjunak időtlen idők óta volt valami bolondja. Ennek ez.

A fiú – egyetlen gyermek – úgy nőtt fel a vidám házban, mint ahogy a gyermekek szoktak nagyon vidám házaknál: senki sem törődött vele.

Egyszer aztán meghalt az asszony. Meghalt vidáman. A halálban is kacagóra fagyott a szája. Jankó akkor tizennyolc esztendő volt: sovány, hosszú derekú, inas, erős karú, keskeny, madárcú, apró, kék szemmel. Már akkor is. Őszidő volt, de inkább tél eleje; hullongott a hó is kicsit, és fagyos volt a föld. És a fiú tudta, hogy semmijük sincs már.

Temetés után szólott az apja:

– Te Jankó, mit gondolsz? Mi lesz velünk?

Mire a fiú nem válaszolt, de másnap elment házul.

Apja a tornácon füttyörészett maga elé és nézte a gomolygó hófellegeket, amikor Jankó odaszólt neki:

– Isten áldja, édesapám! – és Gyaluig meg sem állott. A vári porkoláb, Zámbó Mátyás úr – anyjáról atyafia – vadásznak szegődtette azon nyomban.

Két esztendeig hírt alig hallott apjáról: akkor valami embertől vette a hírt, hogy menne haza.

– Nem sokáig húzza a nemzetes úr – tette hozzá az ember.

Hazament tüstént.

A pitvarban égett a tűz, – kinn szép, meleg, virágos május. Lobogott a tűz nagy lánggal; Varju Miklós a tűzhely mellett, hárspadon, állig betakarva, öreg parasztasszony rakta a tüzet.

– Ideje, hogy eljöttél. Mert én indulóban vagyok ám. Jankó leült a padkára, de hogy ott igen melege lett, hát egy kis székre telepedett le az ajtó mellé.

– Megyek ám, fiú. Anyád után.

Vacogott a foga, de azért egy kicsit-kicsit elmosolyodott.

– Unalmas volt ez a két esztendő. Így merő egyedül erősen unalmas volt.

Jankó nézte az apját és elgondolta, hogy bizony, végét járja ez már.

– Gondolom, te is tudod: utánam nem sokat jussolsz. A telek régen Valkai Márton úré; én már csak zsellérkedtem benne. Egy nyilam sincsen a határban. Ezüst-, aranymarhám

sohasem is volt. Egy lovam van, jó hegyetjáró háta, azon jártam a havast mostanában. Az a tied, azt vidd innét. A pajtában megkapod, vagy az udvaron. Ott a nyereg is, kantár is. De – és a halódó ember szeme megvillant, hirtelen felült az agyon – a Pojána megmaradt. A Pojána egészen, a Talharu oldalával. Az, azt... Mit? Azt hiszed, az semmit sem ér! Olyan széna nincsen a határon, olyan legelője nincsen egy atyádfiának is; az erdőben balta még nem járt soha. Egy hibája van csak: – nincsen útja, és úsztatni gyenge a patak ...

Elhallgatott Varju Miklós, és szembenézett apa és fiú. Mint két ellenség...

– Kati, eriggy ki, adj a lónak szénát, aztán a majorságnak is adj, ha van mit, aztán maradj, amíg nem szólítanak.

Mintha megkeményedett volna a hangja, és Jankó önkénytelenül felállott.

– Ne szólj! Most csak én beszélek! Te azt hiszed, hogy megloptalak; hogy minden jussodat elmulattam! Ne szólj! Tudom én azt. Mindenki így hiszi. Pedig a Pojána nem csúfság! Várj csak. Hozd ki az első házból, a szegről a tarisznyámat.

A fiú kihozta és odaadta apjának.

– Tudod, hogy a mi nevünk: bolond Varju. Mindig is az volt, és az is lesz talán örökké. Jegyezd meg: mindenki bolond, aki nem olyan, mint a többi, aki más, aki nem úgy éli az életet, mint a többi mind. Én elmulattam az enyémet. Jó volt, szép volt, nem bántam meg. Csak ez a két esztendő, így egyedül... ez hosszú volt. Hosszabb, mint a többi együtt. És nehezebb.

Elhallgatott. Szeme elmeredt valahová. Jankó állott, mint a fa; meg se moccant. Aztán hirtelen megint kezdte az apja:

– Nagypád is bolond volt: az aranyat csinált. Mert bolond, ugye, aki aranyat csinál? Valaha kinn járt Nagy-Törökországban, talán ott tanulta. Boszorkánymesternek mondták, a vajdának is fülébe jutott. Emlékszem jól: katonák törtek házunkra éccaka idején, vasra verték nagypádat, elvitték. Nagyanyád viselős volt... belehalt. Én kis gyerek voltam még, talán nyolcesztendős, de emlékszem jól. Miért tették? Mert okosabb volt, mint más, és az emberek nem túrik maguk közt, aki egy fejjel nagyobb náluk... Négy esztendeig voltam az atyafiság árvája. Tudod-é te, mi az, árvája

lenni egy rabnak?... Változott a világ; új uraság, új rend: apám hazakerült. Fehér hajú, fakó képű vénember. A szája mindig csukva, de a szeme lobogó. Félttem tőle. Rendes ember lett, mint a többi. Eljárt az atyafiakhoz, ment a béressel a földekre; köpekedett juhval, marhával, de kivált lóval. „Megokosodott” – mondogatták az emberek. De én tudtam azt, amit más nem tudott. Mert együtt, jártunk ki a Pojánára. A lovak átalvetőjében vittük a könyveket, sokat, aztán üveg-edényt, rézből való edényeket, szerszámokat; nem tudtam, mi mirevaló. Iliá hurubájába vittünk mindent. És emlékszem, hetekig voltam itthon néha egyedül a cselédekkel, apám pedig fenn a havason. Az emberek azt tudták, hogy állatot hajtott valahová. Történt aztán, hogy eccer elment és többet nem jött vissza. Iliá sem tudta, mi lett vele. Bevette magát a Talharu lyukaiba és nem jött elé. Kerestem mindenütt és kerestük emberekkel az erdőkön, az isztinákon kérdezősködtünk. Semmi. Mintha a föld nyelte volna el... És az is nyelte el. Bizonyosan. Jankó te, adj egy korty bort, ott van a csuporban melletted.

Ivott, aztán hátradólt a halódó ember fáradtan. A szemét behunyta, és sokáig-sokáig csend volt. A tűzhelyen leégett a tűz, és Jankó hallotta, hogy vacognak össze az apja fogai.

Úgy feketében, hunyt szemmel szólt később újra. Csendes, halk szóval:

– Szép volt az élet, vidám, bolond élet... – és arca, mintha kacagni akarna – csak ez a két esztendő...

Felnyitotta szemét, úgy folytatta:

– Két esztendeig, hogy egyedül voltam, jártam újra a Pojánát. Meg akartam kapni. Tudom, ott van. Ott, a kincseivel együtt. Temérdek kincs, arany, az. Tudom! És – szája elé tartotta markát, úgy súgta – és Iliá is tudja. Ott van most a Talharu alatt, őrzi a kincset... Jártam éjjel és nappal, ha hullott az eső és hévséges nyáridőben is jártam és kerestem. Hívtam. Hallgatóztam. És – megtaláltam a nyomát. Itt! – kiáltott és felült és a tarisznya csatját kinyitotta –, itt látod ezt a könyvet? Ott kaptam. Egy lyukban, kő alatt. Egy hete csak, hogy kaptam. Ott kellene tovább keresni. A könyv bizonyosan megmondja. Mindent megmond. Ebben van a kulcsa a kincznek. Csak ki kell nyitni a zárat. Nekem már nincs időm. A Pojánán van, ott ahol nagyapád is porlad. Várj csak... mondjam el... hogy is kapod meg...

várj... várj... a forrás, ahol a hegyből kijön... várj...
jaj... várj...

Hangja elakadt, szeme kimeredt. Csuklott kettőt, hátra-zökkent. Szeme felakadt. Keze görcsösen mutatta a bőrtáblás könyvet. Meghalt...

Reszketett a fiú és félt. Furcsa a halál ilyen közlelől és félelmes. De két esztendeje járta az erdőt már, hát csak hozzá lépett az ágyhoz és első dolga volt, hogy kivette apja kezéből a könyvet... Felnyitotta: furcsa, ákombákorn írás; nem tudta elolvasni. Csak a szemét meresztette. Előrelapozott, aztán hátra is; hiába, seholl sem tudta elolvasni. Szeme a semmibe meredt. Egy pillanatig csak. Aztán rettentő harag szállotta meg, és halálos, keserű méreg ömlött belőle. Rekedt, értelmetlen kiáltás szakadt fel a torkából és teljes erejével holt apja arcába vágta a könyvet:

– Zsivány! Hitvány csaló!

A halotról a földre koppant a könyv, nyitva; aztán becsukódott a kemény bőrtábla. És a hirtelen csendben, mintha nyögött volna a halott egyet, és a halottsápadt, reszkető fiú tágra nyílt, meredt szemmel nézte apja immáron torzán vigyorgó arcát.

Akkor rettent fel, amikor valaki benyitott a pitvarba.

– Engem szólított a nemzeti úr? – kérdezte az asz-szony.

A fiú összeszedte magát. Lehajolt, felvette a könyvet és mondta:

– Meghalt!...

... Harmadnapon temették.

Kevesen jöttek a temetésre, annál is kevesebben maradtak torra. De azért az első ház valahogy megtelt falubeli atyafiakkal és szomszédokkal. De ott volt Valkai Márton úr is, és eljött Monostorról Basa Tamás úr, Jankó keresztapja. A farnasi Veresekből ketten is, – édesanyja bátyjai. Bor is került valahonnan, kalács is. És Jankó ivott, ivott az édesapja torán.

Reggel felé – a vendégek már elmentek, Valkai úr és Basa Tamás úr készülöben, mondja Márton úr:

– Jankó fiam, azt tudod ugyé, hogy apád után semmid se maradt.

– De maradt. Egy ló nyergestül, kantárostul. Meg a Po-jána.

Mire mind a két úr kacagott.

– No, evvel a jussal nem jutsz messzire. Mit kezdesz most?

– Nem tudom. Itt nem maradhatok.

– Ez igaz – bólított keresztapja.

– Próbálok valamit.

– Jó, de megállj! Van-e pénzed?

– Egy polturám se.

– Baj! A lóra szükséged lehet. De a Pojána? Azt megvenném.

Ezt Valkai úr mondotta, a gazdag Valkai Márton úr...

Jankó ittas volt egy cseppet, és nehezen ment a gondolkozás. Zavarosan kóválygott a feje: „Olyan fű nem terem a határon, olyan legelője nincsen egy atyádfiának is, az erdőt még nem járta balta... csak éppen útja nincsen!... Csak éppen útja nincsen...” Zsivány, zsivány! – kiáltott benne a keserűség... Szeme a fogason lógó tarisznyán: abban a könyv. „Ez a könyv megmondja. Ez mindent elmond. Ez a kulcsa...” Csak olvasni nem lehet a betűket. Zsivány, zsivány! És látta vigyorogni apja torzan megcsúfolt orcáját! És már nyújtotta kezét, hogy beletegyze Valkai Márton úr tenyerébe.

De aztán végigsimította fejét. Hátha? Hátha van igazság abban, amit a halódó ember beszélt, hátha egyszer bár, amint ott állottak ketten az ágynál, egyfelől édes egyetlen fia, másfelől az örök kaszás, akkor igazat mondott. Hátha van kincs a Pojánán?

– Nem! A Pojána nem eladó!

Valkai uram vállat vont: „Így is jó.”

De keresztapja, Borsa nemzetbeli Basa Tamás úr hozzálépett és vállára tette a kezét.

– Jól van így! Eleget prédált apád, ne kezd el te is úgy. Hanem adok én tenéked öt jó dufla velencei tallért. És adok egy levelet, amit elviszel egy atyámfiához, Déva urához. Az megteszi, amire egyszer kérem az életben az én keresztfiamért. Aztán valahogy csak lesz tovább...

Így történt, így!

... És tizenhat esztendő múlva, a vén csendben, az öreg gerendás nagyszobában feltámadott és ott imbolygott minden, ami egykor történt. Frissen és szaporán tolakodtak elő a régi árnyak, régi szók, a régi emberek, és torzán vigyorgott, csúfondárosan és borzalmasan a megcsúfolt halott. A többi esz-

tendők már gyorsabban és haloványabban suhantak által Déva várában Bethlen úrnál; aztán, hogy az lett, a fejedelemnél Fehérvárt. Fogaras és a görgényi rengeteg erdők. És Vajdahunyad nagyságos vára. Meg is házasodott, igaz. Az asszony egy esztendő múlva otthagyta: meghalt. Egy árvát hagyott neki. Moldva. Törökország. A kapitihá¹ mellett aranyos Isztambul. Hej! Most végre István úrnál, a gyalui uradalomban vadászmeister. Mert vágyott haza, idekéredzett. Vajon mit csinál Pojána? Hogy fújnak a szelek a Vlegyásza fenyői között?

Nem! A várba nem megy; nem neki való az. De fenn a hegyekben fog lakni. A Pojánán...

– A Pojánán?

– Ott, ott. Bár egy hurubát húzok oda fel és egy udvart keríték el. Volna néhány lovam, jó moldvai fajta; juhot is hajtának a gornyikok², néhány száz darabom vagon. A héten itt is lesznek az állatok...

Így Varju János.

A másik, öreg Basa Tamás úr:

– A fiam meghalt; a menyem is; egy kis leánykát örököltem tőlük. A nagyobb leányomat – emlékszel tán, pende-lyes volt, amikor te innen elmentél – Ebeni Miklós vitte feleségül; nagy úr, nótárius a kancelláriában, kolozsvári família. Aztán Valkai Márton sógorom meghalt. Két esztendeje...

– Kinek maradt a mi udvarunk?

– A vejié. Kis Erzsit Bányai Mártonka vitte feleségül. Jó kézben van. Most az ispán lakik benne...

Hallgattak már és néztek a múlt után, ahogy az a szemük előtt elsuhant. Kinn pedig halkan, észrevétlenül megeredt a szitáló őszi eső...

MÁSODIK FEJEZET

Csudálatos dolog, de igaz, hogy az emberek a völgyeket szeretik és nem a hegyeket.

Talán mert félnék tőlük; lehet. Hogy itt fenn erdőt látnak, meg követ, meg felleget, aki az ormok körül tekereg.

¹ Kapitihá: az erdélyi fejedelem állandó portai ügynöke Sztambulban.

² Gornyik: vadőr, erdőpásztor.

Hogy itt fenn erősebben zeng a zivatar. Pedig itt korábban kél a nap és későbbben nyugszik, és – közelebb az Isten. De talán éppen ezért nem szeretik a hegyeket.

Egyenesen vannak fenn a házak, messze-távol egymástól az udvarok, és nagy a magánosság itt. Akik itt fenn élünk, emberrel ritkábban beszélünk. De sok mindent látunk mi. A völgyi ember minket nem láthat, de mi belelátunk a faluba, az udvarokba, a földekre és a kertekbe, belelátunk a völgyi ember életébe. Mindent látunk és sokat tudunk. De ők nem is láthatnak minket.

Ők csak a nagy hegyet látják, a köveket és a gomolygó fellegeket, aki minket beborít, és hallják zúgni a szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a mi életünk nekik titok örökké.

Talán azért nem is szeretnek minket a völgyi emberek; mert az ember nem szereti, ha feje felett valami ösmeretlenséget tud.

És mégis, a hegyi ember örökké lefelé húzódik. Mint a vizek, mint éppen a mi vizeink is. Mert sok gyönyörűséges víz fakad a mi hegyeinkben, friss, tiszta vizek, fiatalok, örökké sietők és vidámak: a Szamosok, a Körös, a Kalota, a Sebes, az Aranyos, a Jára. És lám, elfutnak tőlünk, mind el, sebesen rohanva, zúgva, ahányan annyifelé. A sötét, hűvösen komoly erdőkből kifutnak a napos, vidám világba, amilyenek ritka szép, nyár végi napokon a Vlegyászáról látszik a föld: csupa csillogó ragyogás, meleg, égő, virágos világnak.

De vissza nem tud jönni egy is.

A mi embereink is olyanok, mint a vizeink, örökké lefelé nézők, örökké lefelé vágódók. Mennek is, mindig csak mennek, húzódnak a vizek mentén lefelé a völgyi falukba, a városokba. Sokan mennek.

És mint a vizek is, vissza nem tud jönni belőlük egy is, fel a hegyre.

... De lám, megtörtént egyszer, hogy egy ember a völgyből elindult fel a hegynek. Hanem az bizonyára bolond volt. Így tartja mindenki. Akkor pedig igaz is kell hogy legyen.

*

Futva futott a hír. Bejárta a falukat, be a hegyeket, beszélték székiben a kurtanemesek portáin és a jobbágyok hu-

rubáiban, hogy Varju János, az örökkéig vidám valkói Varju Miklós fia, íme, csak hazakerült. Hazakerült tizenhat esztendei hosszú vándorlás után, amikor már-már el is felejtkeztek róla atyjafiai is. Visszajött úgy, ahogy elindult egykor: lóháton, egy rossz, öreg tarisznyával.

Csakhogly amikor elindult, virágos, zsendülő május volt, most pedig deresen szürke, hóharmatos őszidő.

Hol, merre járt, ki tudja azt? Mit csinált, azt csak a jó Atya tudja, ha számon tartotta. Mit szerzett, mit akar itt?

– Felment a havasba, udvart kerít a Pojánán – így mesélte Basa Tamás úr, a gyermekmonostori.

Egy ideig azután várták, kivált tél beköszönte idején, hogy csak eljön az erdőből, bár atyafi-látni és összeütni a kupákat a hosszú esteken. De nem jött. Csebresek és zsendelyes mokányok hozták a híret, hogy a Pojánán, éppen az erdő alatt, a kaszáló felső végében még az őszön bekerítette az udvart, és karácsony havában – száraz idő járta abban az esztendőben – csattog a balta, dől a fenyő és hengerítik a sziklakövet a Talharuról virradattól napszálltáig. A boronából való hosszú pajta tele lóval, marhával, juhval. Szénát is hozott oda fel.

– Bolond ez is – állapodtak meg az atyafiai –, bolond, mint minden Varju időtlen idők óta.

Mert bolond dolog is, ha valaki éppen fordítva csinálja, amit más mindenki csinál. Hogy valaki felfelé törje magát, mikor mindenki lefelé igyekszik. Mint ahogy a vizek is, lám, amik ott fenn fakadnak, azok is lefelé jönnek harsogva, rohanva a völgyekbe és onnan tovább, a meleg, nyugodalmass síkságokra. És az emberek is csak így. A rendes emberek...

*

Karácsony hónapja, és csikorgó tél. Sápadtan süt a nap a halovány égről, és szikrázva csillog a keményre fagyott hó.

Vasárnap harangozás előtt. A Basa porta templomba készül; az öregúr borotválkozik. Kis Anna bekiált a szobába:

– Nagypó, a Varju fiú...

– Küldjétek bé. – És belép Gáspár.

– Tisztelteti édesapám a nemzetes urat és küld egy özet. Tegnap esett, friss még.

És búcsúzik is a fiú.

– Hova szaladsz?

– Haza.

– Hát a templom?

Gáspár forgatja a kezében a báránybőr kucsmát.

– A lovam... A kerthez kötöttem...

– Kösd a pajtába, elfér. Vess eléje szénát, van a pajta-híján. Csak szaporán. Nem rugós?

– Nem.

Gáspár hát maradt.

Templomozás alatt szél támadt, és mire kijöttek, szürke volt az ég, sirt a szél és vágta lefelé a havat a hegyekről.

– Nem indulhatsz, fiú. Nálunk eszel délt – mondta kurtán Tamás úr. Gáspár hát maradt délre is.

Ebéd végével utánaézett lovának; mikor visszakerült, szeme is tele hóval. Várnia kellett még.

Az öreg a tűz mellé telepedett a karosszékbe és szundított. Nagyanyó a cselédházba vonult, ott ilyenkor fonnak a leányok.

Ketten maradtak hát kis Annával. Kinn sötétség, mintha alkonyodnék, és rázta az ablakot a szél.

Gáspár a padkára ült és piszkálgatta a tüzet; a kis lány egy ideig ott sompolygott körülötte, aztán ládikából könyvet hozott elő, meg kalamárist és írónádat. Kitétte a holmit a nagy asztalra, kinyitotta a könyvet, összehajtotta az árkus papirost, megrázta a kalamárist, kinyitotta és beleütött egy nádat.

Hogy ő most hozzáfog tanulni.

De nem kicsi dolog ám az; segítség nélkül sehogy sem tudnak boldogulni a kicsi emberek. Mert lám, nincsen megléniázva a papiros. Lénia még kerül valahogy, de léniázni csak a nagyok tudnak. De már teszem, nagyapó sem igen tud szép egyenesen.

Egy ideig tanácstalanul nézegetett a nagy fiú felé, aki azonban állhatatosan csak a tüzet nézte. Aztán csak megszólalt:

– Te Gáspár! Tudsz-é léniázni?

Hogyne tudott volna.

– Hát akkor léniázzál nekem.

Gáspár tehát az asztal mellé ült és léniázott; kis Anna figyelmesen nézte. Hogy készen lett az árkussal, odatolta a papirost a lányka elé.

Igen ám, de a penna sem jó.

– Van-é éles késed?

Ó, igen, Gáspárnak volt éles kése.

– Vághatnál nekem pennát.

Gáspár hát új hegyet vágott a pennának. Kis Anna ki-próbálta és nagyon sikerült pennának mondotta. Hozott még nádat:

– Ezeket is megcsinálhatnád, hogy legyen. Erősen hamar romlik a penna hegye.

A fiú azokat is kihegyezte: egyiket hegyesre, másikat laposabb végűre.

– Tudsz-é olvasni?

– Tudok.

– Diktálj akkor, én írok. Tudok ám írni.

De azért nehezen ment és sok bosszúsággal. Mert azok a bolond betűk sehogy se akartak a léniára járni, inkább felfelé mászkáltak. Aztán a „n” betűnek néha három szára lett, az „i” betűnek kettő. A „z” betű egy helyütt „r” betűvé változott átal; az Úristen tudja, miért. A kis leány mérges lett.

– Írhatnál egy sort nekem, én aztán utánad írnám. Úgy könnyebb.

Gáspár írt egy sort.

– Szépen tudsz írni, szebben, mint pap bácsi. Hol tanultad?

– Az iskolában, Fehérvárt.

– Fehérvár? Vár az?

– Város. Mint Kolozsvár.

– Olyan nagy? Vannak ott is nagy házak?

– Vannak. És van ott vár is, abba őnagysága lakik.

– Ki az? Őnagysága?

– A fejedelem. Betlehem Gábor úr.

– Tudom már! Pap bácsi mesélt arról. Láttad-e te azt a fejedelmet szemtől szembe?

– Sokszor. Ott laktunk a várban két esztendeig. Aztán láttam Fogarason, Görgényben, Hunyadon. Vadászaskor és egyébkor is.

– Olyan sokfelé laktál?

– Ó, többfelé is. Jártam idegen országokon is. Havasalföldén is. Láttam a Dunát is.

– Mi az?

– Az egy víz. Folyóvíz, de roppant nagy. Gályák is járnak rajta.

– Mi az a gálya?

– Az olyan, olyan, mint... Megállj, csinállok egyet papirosból. Meglátod. Csakhogy aki a Duna vizén jár, az nagy. Nagyobb, mint ez a ház. És úszik a víz tetején, mint a réce, aztán emberek vannak rajta. Sokan...

– Mesélj, Gáspár, mesélj...

Gáspár hát mesélt. A kis leány kérdezett, mert neki minden, de minden, amit most hallott, új dolog volt. És csodálatosan szép. Mint a mese...

... Észre is alig vették, hogy a délután eltelt, és este lett. Csak akkor rettentek fel, amikor nagyanyó is benyitott:

– Hál' istennek, elállott a fergeteg. Tiszta az idő, mint a pohár.

Gáspár felállott:

– Megyek.

Kis Anna nagyot sóhajtott. Olyan jó volt a sok-sok új mese.

– Mikor jössz megint hozzánk?

– Nem tudom.

– Gyere jövő vasárnap.

Hogy a fiú hallgatott, Basa Tamás úr is szólott:

– Ha nincs jobb dolgod, gyere. Sose gondolkozz rajta.

– Eljöhetek.

... Varjú Gáspár vasárnaponként pontosan beállított és ott ebédelt Basáéknál. Ebéd után a kis leánnyal eljátszogatott, elbeszélgetett, elolvasgatott. Amíg tél volt: benn a nagy ebédlőházban, de tavaszkor inkább a kertben, kinn a réten, a virágos hegyoldalon, vagy éppen az erdőben. Ha holdvilág volt, estig ott maradt. Néha átaljött a pap; akkor Gáspárnak sakkoznia kellett. Mert ehhez is értett... Ó, a fehérvári nagy oskolában sok mindent megtanul az ember. Egyszer-másszor leveleket írt az öreg úrnak.

Üres kézzel nemigen jött a fiú; nyulat, őzet, szarvascombot, vaddisznó-oldalt, friss pisztrángot hozott nagyanyónak a konyhára. Kis Annának mátyásmadarat, mókust, kalickát, zörgős kártyuskát. Mogyorót, epret, vagy málnát, gombát. Amit a nagy erdők adnak fenn a havason.

Egy vasárnapon kimaradt. Unalmas, szürke, őszi nap volt. És Basáék, az öregek is, mintha valamit elvesztettek volna.

Az öregúr szidta az esőt: szántani nem lehet, és a köszvény is, az is éppen most, mintha jobban bolondulna. Nagyanyó köhögött és a cselédet okolta, hogy mért hült meg. Kis Anna hallgatott. Déltől estig szót se szólt, csak bámult ki a szomorúan sáros világba az ablak egyetlen üvegszemén át. Vacsora után azt mondta nagyanyó:

– Hogy is ma nem jött el az a Varju gyerek?

Mintha hirtelen megtalálták volna azt, ami elveszett. Hát persze! Az az oka mindennek. Miért is nem jött el éppen ma? Mért maradt el, mikor pedig reá vasárnaponként szükség van?...

Fordult ismét egy esztendő, és ősz felé járt a nyár. Vasárnapon, búcsúzáskor, csak úgy szimplán mondja Gáspár:

– No, kis Anna, úgy búcsúzunk, hogy sokáig nem látsz.

– Nem-é? Miért?

– Megyek házul. Ifjú István úr udvarába szegődtetett édesapám.

– Nem bánod, hogy elmész?

– Igen is, nem is. Jó itt. De muszáj valamit kezdek. Muszáj!

Kezet fogtak és kezet kézben tartva állottak szemben sokáig. Kis Anna orcájára mintha felleg szállott volna. Csak kivette aztán kezét a Gáspáréból, szeme a messzeségbe futott:

– Mégis, mégis, be furcsa emberek vagytok ti. Elfordult. Gáspár elköszönt az öregektől, fejébe nyomta süvegét és ment.

Amikor lóháton a tornác előtt léptetett kifelé a kapunak:

– Megállj! – és a fiú megrántotta a szíjat. Kis Anna állott a tornácon.

– Megállj csak! Valamit elfelejtettem.

– Mit felejtettél el? – mosolygott a fiú. Kis Anna is.

– Csak kérdeni akartam, hogy ha hazakerülsz, hozol-e nekem valamit?

– Mit hozzak?

– Az a te dolgod. Valami szépet. Ki tudja, merre mindenfelé járkálsz. Sok mindent látsz majd. Valami szépet hozzál nekem.

– Jól van, kis leány: hozok bizonyosan.

– No, Isten áldjon, Gáspár.

– Isten áldjon, kis Anna.

Basa Anna akkor tizenkét esztendőös volt; Gáspár tizen-nyolc.

*

Egyszer-kétszer, nagy ritkán, ha Varju János levetődött Monostorra, persze hogy szóba jött a fiú is.

Így megtudták, hogy ifjú Bethlen István¹ úrnál szolgál, fegyvertartó inasa az úrnak. Hol? Hát Vajdahunyadon. De Illyén is. Más esztendőben Temesvárra került, a basához. Miért? Lásson, tanuljon. István úr akarta így: török beszédet, írást tanuljon. És lám, későbben Buda várából üzent apjának. Aztán megint a hazából, Fehérvárról jött a levél. Hogy itthon van, de készül. A kapitihá kíséretében megyen Edernebe². Talán tovább is.

– Osztán te Jankó, mi lesz a fiadból?

– Hogy mi lesz?

– Igen, igen. Talán udvari embert akarsz belőle, vagy mi a csudát?

Basa Tamás úr hangja csúfolódó, de Varju János gondolkozva nézett keresztapja szemébe. Nagy komolyan mondotta:

– Akarnám, hogy ember legyen. Több ember, mint én és mint ezek itt.

– Nana, Jankó, nana. Úgy látszik, a Varjuk...

– Hagyja, keresztapám, tudom. Bolondok voltunk és vagyunk, ezt akarja mondani. Így tudják ezt, és talán csepp kis igazságuk van is az embereknek.

– Mert egyiketek sem élt úgy, mint mű többiek, és nem úgy cselekedett, ahogy az szokás.

Varju János sokat gondolkozott, de csak kimondotta:

– Mert hát különbek is voltunk mindig, mint a többi. Akarom, hogy a fiam is különb legyen. Úgy is lesz.

Basa Tamás úr kacagott:

– Bolond vagy te is, Jankó, bizony bolond ...

Kis Anna is hallotta ezt a beszédet...

*

¹Ifjú Bethlen István: öreg Bethlen Istvánnak, Bethlen Gábor fejedelem édes testvéröccsének a fia.

²Ederne: Drinápoly török neve.

Piros pünkösdi vasárnapja, és áldottan szép idő. A kertben nyílik a veres bazsarózsa, és a szolgafiú az erdőről gyöngy virágbokrévét hozott a kisasszonynak: Kis Anna ma konfirmál.

Basáéknak sok a vendégük ezen a napon. A templomból nagy társaságban vonultak hazafelé. Kis Annát dédelgette mindenki, vele tréfáltak, neki beszéltek. Az ő ünnepe ez a mai.

Az udvaron izzadt lovat jártatott a gyerek.

– Kié ez a ló?

A gyerek csak a fejével intett a tornác felé.

– Gáspár!

Gáspár pedig, ahogy a sok ember befordult a kapun, Kis Annát kereste. Ahogy megpillantotta, ment hozzá egyenesen. Kezet fogtak, és a fiú szó nélkül előhúzott zekéje alól egy kis, papirosba tekert paksamétát.

– Amit ígértem, elhoztam.

Kis Anna orcája piros, mint a nyíló bazsarózsa. A paksamétát elvette, de nem bontotta ki.

– Köszönöm, Gáspár. – Aztán hozzátette még: – Most konfirmáltam éppen.

– Tudtam, de megkértem. Pedig egy futással jöttem Kolozsvártól, hogy elérkezzem.

– Itthon maradsz most már?

– Tavaszig. Azután még nem tudom...

... A nagy házban terítve az asztal; Basa Tamás úr vendégei lármásan telepednek padokra, székekre.

– Ki az a fiú, akivel Annus beszél az udvaron? – kérdi Ebeni Miklós.

– Az a Varju Jankó fia.

– Úgy? Emlékszem, Annus emlegette egyszer. Régen.

– Gyermekkori pajtások...

... Kis Anna a világegyetem fel nem nézett volna a földről; érezte a fiú szemét.

– Megnőttél, kis Anna; erősen megnőttél.

– Ugyé?

– Nagy leány vagy.

És hogy kis Anna nem felelt, kezét a leány karjára tette.

– Az isten segítsen, kis lány. Legyen mindig egészséged és jókedved.

Annának könny gyűlt a szemébe, befutott a házba.

Gáspár utánanézett. Aztán körülpillantott; egyedül állott a tornác alatt, az udvaron egy lélek se, a házból emberek vidám lármája, az ajtó behajtva félig.

– Be kellene már menni, – de előbb a ló...

Lova a kert mellett, a kantárszár átalvetve a sason. A fiút, úgy látszik, elszólitották.

Odament. Végigsimított a ló nyakán: csupa víz. Ennek pajta kell.

Az utca végén lovas ember fordult errefelé. Sebesen jön és bé a, kapun. Gáspár mellett éppen. Fiatalember és katona, kard az oldalán. Gúnyája szerint tiszt; a hátán farkasbőr.

Az udvaron leszáll a lóról és kiált; a pajtából béres jön elé, sipkája kézben, annak odaveti a gyeplőt, aztán csak egyenesen a házba bé.

Gáspár nézi és odaszól a béresnek:

– Ki ez a katona?

– A gyalui új viceporkoláb. Székely. Maksainak híjják.

– Jár ide gyakran?

– Sokszor látom.

No, isten megáldjon!

Felvetette magát a nyeregbe és ki a kapun. Ott a ló oldalába vágta a sarkát. Haza!

... Mikor az ételt az asztalra tették már, jött bé kis Anna; közben a pártát letette. Kérdi tőle nagyapja:

– Te Annus, az a Varju gyerek hol van?

Körülnéz a leány.

– Hát nincsen itt?

– Nem látom.

– Szólt nagyapám neki, hogy maradjon?

– Nem én. Alig is láttam az udvaron. Azt tudtam, szólsz te.

– Elfelejtettem.

Kis Anna bosszús volt. Egész ebéd alatt rosszkedvű. De később muzsikás került, és akkor megvidult. Szeretett táncolni.

... De öste, lefekvéskor eszébe jutott a Gáspár ajándéka. Még nem is látta. Kibontotta hát a lapos, kicsi paksamétát: kendő volt benne. Mint pókháló, olyan vékony a selyme. Fekete földjén sárga meg veres virágok, néhány kék foltocska is; egy öl széles, egy öl hosszú. Mint a pehely, és suhog a selyme.

– Istenem! Ilyen senkinek sincsen. Ilyen csudakendője.

És leült kis Anna az ágy szélére és kiterítette meg összefogta a kendőt. Furcsa szaga volt, mint némely drága fűszerszámnak... és régi, csudálatos mesék jártak az eszében.

Aztán összehajtotta: egy dióhéjba is belefér talán.

Mint a tündérmesékben.

Hogy ezek a Varjuk mindig, mindenben mások, mint más. Furcsa, érthetetlen emberek. Szinte félni is lehet tőlük.

Éltette kis Anna a kendőt ládikájába.

És nem mutatta meg sem néjének, sem nagyanyjának, sem leánypajtásainak, senkinek sem mutatta. Nem hordta, nem merte hordani.

HARMADIK FEJEZET

A havas alján, ahol már a fehér hajú nyírfa és a fekete fenyő kezdődik, és erősen fogyóban a magyar beszéd, vad hegyek és nyirkos völgyek világában, akad egy-egy szelíd, verőfényes, füves-virágos térség. Szelíd domboldal rendesen. Nyílt, világos hely az ilyen, mint a mosolygás. A nap korábban kél itt és későbbben nyugszik, mint a mély völgyekben, és a szél, aki örökké fúj a Vlegyásza felől, itt az se sír úgy, mint másutt.

„Pojána”-nak hívja a havasi nép ezeket a helyeket, de a magyar neve is csak ez.

Pojána van több is a hegyek között; falut is kereszteltek erre a névre nem egyet, és ezek is mind vidám mosolygósak ebben a komoly világban.

A valkai Varjuk havasát Pojana Talharuluinak hívták és olyan az a domboldal nyáron, mint egy virágoskert. Megette meredek marton szálas fenyves, a fenyő felett kősziklás, bozontos oldal: a „Talharu”. A füves domb alatt patak, a patakon túl lomhán torpanó sötét hegy, lábától ormáig sűrű, nyirkos erdő, alul bükk, aztán fenyő és fenyő, a taréjon túl is, ki tudja, meddig: a Lóhavas az, a Dealu Calului.

A felső völgyhajlásból, ahonnan a patak jő, messziről, szürkén, fátyolosan ide látszik a Vlegyásza, a kopasz hátú, vénséges Vlegyásza.

Öt esztendeje, hogy Varju János a fiával a Pojana Talharuluion lakik. Az emberek ritkán látták őket és a dolgukkal nemigen törődtek.

A hunyadi Anna-napi sokadalomkor, vásár végén, délfelé, hogy a „Csillag” belső nagy szobája megtelt régi ösmerősökkel, atyafiakkal, szóba kerültek mégis a Varjuk.

Valaki mondotta:

– Láttátok a csikókat, akiket Varju Jankó hajtott a vásárba?

– Láttam – mondotta egy másik. – Három pár. Egyik olyan, mint a másik. Jó, moldovai, hegyjárók. De nagyra is tartotta őket. Nem tudom, elköttek-é?

– El mind. A zentelki tisztartó szekerehez kötve láttam őket.

– Akkor Bánffy. No, az adhatott érte pénzt, ott van.

– Sokat mer az a Jankó. Örökké köpeckedik, elád, véssen. És nem iszik, se ő, se a fia.

– Sok pénzük lehet.

– No, nem látszik rajtuk.

– De építenek a Pojánán – vetette bé Ijgyártó György Erdőfalváról.

– Megint? Mi a fenét?

– Megint azok – erősítette Ijgyártó. – A múlt héten a havason jártam, a bornyúknál. Visszajövet benéztem hozzájuk. Keményen dolgoznak ott. Jankó mondja, télire készen lesznek.

– De mit építenek?

– Toldják a házat, a pajtákat, nagyobb udvart fognak bé. Aztán színeket, csúrt...

– Tán templomot, oskolát, malmot és kocsmát is – csúfolódott az almási Bíró Máté –, jó lesz az mind ott fenn a farkasoknak.

Az emberek kacagtak. És valaki még tódította:

– Nem a! De bizonyosan várat raknak oda. Legyen nekik is, mint a mágnásoknak.

– Kacaghattok. Lefőznek azok mindünket. Meglássátok.

– De már erre igyunk.

Kacagtak nagyot és ittak nagyot a kurtanemesek a „Csillag”-ban a bolond Varjuk új bolondságán...

Hát úgy is volt. Nyár elején, hogy Gáspár hazakerült, nekifogtak. A templomos, hűvös fenyvesben egy hosszú hó-

napig csattogott a balta, és zengett a kétkezi erdei fűrész; a fekete, öreg fenyőrönkök lefeküdtek a mohára. A rönköt lehúzták a lovakkal a helyire. A követ csak hengeríteni kellett a Talharuról, odament az magától.

Kaszáláskor helyén volt a matéria mind.

Ősz végire pedig készen voltak nagyjából. A nagyudvar bekertelve ki kővel, ki boronával, ki hegyes karó közé fonnott kerttel. Külön pajta lónak, marhának, eresz a juhnak, szekérnek, szánkának szín. És a ház is. Magos, csupos fedele zsendelyezve, a tornác tölgyfa oszlopokkal, ajtó, nyíló ablak szépen. Pitvarban, első házban cserepes tűzhely, hunyadi zöld kályhával rakva, a közök veres miniummal húzva szépen. Még arra is ráért unalmas, esős napokon Gáspár, hogy az ablakhólyagokra csillagot, madarat, virágot szurkált ki az árral, hogyha besütött a reggeli nap, hát csupa öröm volt látni a falon a cifrákat.

Igaz volt hát, amiről a hunyadi sokadalomkor beszélgettek a nemes atyafiak...

*

Az udvar végiben, de már a kerten kívül, éppen a hegyre kapaszkodó ösvény mellett magános öreg fenyő. Magas és hegyes, mint a monostori templom tornya és hibátlan növésű. Építéskor nem vágták ki. Sűrű ágai közé, magasan fenn, még a tavasz elején Varju rakott fészket. Amolyan nagy, fekete havasi Varju. Nem tetszett Varju Jánosnak, hogy ott korrogta örökké; a majorságot is féltette. De a port, golyót sajnálta.

Amikor pünkösdre Gáspár hazakerült, éppen repíteni készültek az öregek (abban az esztendőben korán esett pünkösd). Gáspárnak egyik első gondja volt a fészket levérni.

A fészekben két fiókat kapott, az egyiket meg is fogta, a másik leesett, és a kutyák széjjeltépték. A kezére került madarat aztán nem ölte meg, hanem ládikába zárta és etetni próbálta. Falta vígan a húst a nagy csőrű madár.

Gáspár kalickát eszkábált, ajtóval, váluval és beakasztotta a házba. A madár pedig nőtt. Esténként kivette a kalickából, és a Varju ott ugrált a házban körülötte, nagy vidáman. Csak a szava volt mindig komoly: „korr, korr”.

Apja nem törődött tovább a dologgal. Ha van kedve, mulasson vele; a fő, hogy a fenyőfáról elpusztultak.

Mire az első hó lehullott, az új tűzhelyen lobogott a tűz, és a padkán nyugodalmas csendben ültek apa és fiú.

– Evvel hát készen vagyunk – mondotta az apa. Hangja rekedtes volt, mintha egy cseppet reszketett volna is. De ültében nem mozdult és a tüzet nézte. Gáspár hallgatott.

– Régen, huszonkét esztendeje annak, hogy apám mondotta: utánam semmi sem marad, csak egy ló, nyergestül, kantárostul, egy üres tarisznya és a Pojána. A Pojána kincset ér – mondotta apám –, különb legelő nincsen messze földön, olyan szénája nem terem egy atyádfiának is, az erdőben balta nem járt még, csak éppen hogy – útja nincsen, Így, ilyenformán mondotta. Halódott akkor és hagyakozott.

Inkább csak magának beszélt, belé a tűzbe, és Gáspár csodálkozva hallgatta. Apja ritka beszédű ember volt és elmúlt dolgokat sohasem emlegetett.

– Tudhatod te, hogy minket bolond Varjuknak hívnak az emberek. Nem haragszom érette és nem csodálkozom. Igazságuk is van az ő eszük szerint. Bolonság fel a havasra építeni ilyen udvart, ha nincsen még útja sem.

Elhallgatott.

A Varju ott ugrált körülöttük. Reápillantott az apa a fekete, nagy csőrű madárra.

– Most hát hárman vagyunk Varjuk – mondotta szelíden.

A madár aztán odafészkelte magát kettőjük közé a padkára, és Gáspár meg-megsimogatta a fényes hátát.

*

András havában megenyhült az idő, és szép, napfényes, száraz napok jártak. Szokott az így Erdélyben. A falukon szántottak és vetették az őszebont.

És jön fel a völgyből Gáspár nagy sietve. Apja a domb alatti laposon karókat vert a földbe.

– Édesapám, csinálják az utat.

– Tudom.

– Az erdőfalvi jobbágyok mind kinn vannak. Két hét alatt kivágják.

– Ideje, ha nem akarnak befagyni.

– Vajon ki rendelte el az útcsinálást?

– Senki. De hogy leégett a falu, kértek fát az úrtól, hogy építhessenek. A tisztartó a Lóhavason adta ki; az, tu-

dod, Gyaluhoz tart. Most aztán utat kell csináljanak, hogy lehozhassák.

Gáspárnak eszébe villant valami.

– Ezt édesapám csinálta ki így.

– Van benne részem. Mert a nagy úttól nem leszünk messzebb ezentúl, mint Valkó.

Gáspár elgondolkozott, aztán a karókra pillantott.

– Miféle karókat ver le itt édesapám?

– Gyepet akarok törni még most, tavaszkor zabot vetünk ide. Aztán búzát is; ha már itt vagy, segíthetsz, végezzük el.

Hull, hull a hó, és az erdőfalvi szánkók az új úton siklanak fel a Pojánára és onnat fel a lóhavasi vágáshoz. Ott fenn vágják az erdőt reggeltől estvélig, és reggeltől estvélig jönnek és mennek a szánkák.

A Pojánának útja van már, az út odavisz a nagy országútba, be az életbe. És az úton az élet feljön ide, a magános nagy erdőkbe, ahol balta addig nem járt még.

Hull, hull a hó, és a monostori szent eklézsia nagy dologra határozta el magát: újrazsendelyezteti a templomot és a korhadt szarufák helyibe újakat húz bé. De még a cinterem kőkertjét is újrafedeti és a parókiához új csürt épít. A fa fenn van a havason, a Lóhavasban, az uradalom ád onnat, ahonnan az erdőfalvi jobbágyoknak, csak éppen le kell hozni. Most még, mindjárt. Út már vagy; azt a jobbágyok szánkói már ki is járták jól. Kívánni se lehetne jobb szánutat.

Hull, hull a hó. És kis Anna nézi a nagy, szállongó pihéket, amik vastagon, melegen ülnek reá a házfedélre, az egész falura, a határra és belepik a nyomokat.

A szép, fehér, puha hó hull, hull.

Nagyapó mondja:

– Kimegyek a havasra; jó az idő, jó a szánút. Ha volna kedved, holnap, korán reggel.

Öreg Basa Tamás úr az eklézsia kurátora.

Hogyne volna kedve kis Annának.

Hull, hull a hó, de aprón, ritkásan már csak; a fellegek mint a ritka fátyol, és fényes az ég, és csillog a hó, szinte süt is a nap. A szűk völgyben, a patakmarton kanyarodik az út, és hang nélkül, zökkenés nélkül siklik a szánka, csak a lovak zörgője hallik.

Az úton, botra támaszkodva, ember áll. Köszön. Basa Tamás úr a kocsisra szól:

– Megállj! – És az emberhez fordul: – Mondd meg uradnak, hogy délfelé, visszajövet, benézünk hozzája is.

– Nem, nagyapó! Ne menjünk bé!

Ilia pedig mondja:

– Nincsen otthon senki. Elmentek Gyaluba: az urak vadászának.

– Igaz a! El is felejtettem, pedig tudtam. De a lovak kaphatnak egy kis helyet a pajtában.

– Mindent. A lovak is, az urak is. Otthon leszek én.

– Lehet, bemegyünk; de a lovakat küldöm.

– Menjünk bé jövet mi is, nagyapó! Lássuk a Pojánát.

Fenn, a magas hegyoldalon, a vágásnál áll Basa Tamás úr és unokája. Alattuk mélyen a Pojána.

– No nézd meg, az ott a Pojána.

– A Pojána.

– Ott túl a Talharu, az a kopasz hegy, alatta a Varju Jankó új udvara.

– Ott a domboldalon? Az erdő alatt?

– Az, az!

– Mintha játék volna.

– Derék háznak látszik, nagy udvarnak. Sok épület van ott.

– Mintha mese volna.

– Oda megyünk.

Basa Tamás úr a kemencetűz mellett melegedik, kis Anna járja az idegen házat. Megnéz mindent és meglát mindent: a nagy faragott bükkfa szuszénkot¹, a fiókos asztalt, az írott karosszéket, a tálást a falon, a négyágú hímes gyertyatartót, a vasalt tölgyfa ládát, a szegelettékát, puskát és puskaportartókat, hótalpakat, szarvasszarvakat a szegeletbe hányva. Megtapogatja a falon körös-körül aggatott puha, meleg vad-

¹ Szuszénk (szuszék): sajátos ősi formájú és szerkezetű, teljes egészében bükkfából, egyetlen vasalkotórész nélkül készített láda (hambár). A kalotaszegi nép gabonát tart benne, mert a bükkfát egér nem rágja keresztül. Háziiparszerűen, tömegárúnak ma is a régi formában, szerkezettel és díszítéssel készíti és hordja a vásárookra Dongó falu (gyalui havasalja) népe.

bőröket. És szívja bé a gyantaszagot, aki mindenünnen megcsapja.

A szegelettékát kinyitja: poharak, csontnyelű kések, kulacs, három-négy könyv, papiros, ténna, toll...

Kis Anna ír. Sebesen, sietve és kacag;

„Te, Gáspár! Itt jártam nagyapóval, de nem volt itthon senki. Szép a Pojánán, az igaz. És megnéztem mindent a házban. Üzenem neked: karácsonyba, ünnep harmadnapján lejöhetnél hozzánk, muzsika lesz nálunk és tánc is.”

Az asztal sarkán hagyta a levelet és kiment a pitvarba, nagyapjához – a tűz mellé ő is. Éhes volt.

Ilia tejet hozott a kisasszonynak, az öregúr pedig tarisznyájából kolbászt vett elő és sütötte a tűznél. Bort ivott reá. A pitvarajtó nem volt kilincsbe téve, és a nyíláson nagy fekete madár sétált bé.

– Jézus!

Nagyapó is észrevette most az állatot.

– Né te, né. Biz az Varju.

Ilia húst dobott oda, a madár bekapta.

– Korr, korr – köszönte meg az ételt.

– A Gáspár madara – magyarázta fehér hajú Ilia –, úgy jár-kél a házban és a ház körül, mint a macska. Szelíd, nem kell félni tőle.

Kis Anna csirkehúst vett elő a tarisznyából és avval csalogatta a madarat; az odament szép nyugodalmasan.

– Korr. – És felnézett, furcsán, féloldalt a leányra.

Kis Anna megsimogatta...

*

Télen áll a külső munka, és az asszonyok, leányok fonóba járnak, az emberek pedig, ha az erdőre nem mennek, akkor lustálkodnak otthon és ténferegnek a faluban. Ilyenkor ér reá pletykálni mindenki. És száll-száll a szóbeszéd házról házra, faluról falura, le a völgyeken, fel a hegyekre, bé az erdők közé is. Azon a télen többek közt azt beszéltek a nemes atyafiak portáin, hogy a gyalui viceporkoláb, ama székelly tiszt, mintha erősen járná az utat, aki Gyaluból Monostorra éppen a Basa portára vezet. A rossz nyelvek azt is beszélnek, hogy egyszer Maksai László a pányiki tisztartónál erősen megrészegedett, úgyszólván hazamenet lefordult a lóról és szépen elaludt a hóban. Valami szánkák kapták meg, úgy

vitték Gyaluba. A lova pedig másnap a Basa porta pajtájából került elé: jobban tudta az utat oda, mint haza, Gyaluba. Vagy hogy ott jobban tartották? Varju Gáspár is hallotta ezt a históriát.

Szép vidáman kezdődött a Basaék mulatsága ünnep harmadnapján, de csúful végződött. Ez pedig így történt:

Az idő jó volt, fekete karácsony ugyan, de friss, fagyos és derűs nap. Jó ebéd, jó bor. A környékbeli kurtanemesek jó része összejött, és a muzsikás se volt utolsó.

Ebéd után, szokás szerint, táncot kezdtek a fiatalok, a nagy ebédlőházból hát kihordták a bútorokat, csak a fái mentén maradt meg a hosszú pad. Az öregurak a kis szobába húzódtak és ott csendes beszélgetés közben hajtogatták egymás egészségére a bort. Ide kerültek be az öregebb rendű asszonyok is, és a kemence körül telepedtek meg. Mézes süteményeket és holmi török édességeket szopogattak, és ahogy az már szokás, azokról beszéltek, akik nem voltak éppen itt.

A fiatalok a kiürült nagyszobában mulatoztak. Nóta nóta után, tánc tánc után; a muzsikások nemigen pihentek. Sírt a hegedű, sikoltott a síp, és egyik-egyik legény hamar-hamar elkezdte a kurjongatást. Varju Gáspárnak tetszett a dolog, ilyesmiben nemigen volt része. A zibongó zajba belesíró zene, a sok tarka, forgó leány, a szabadon lobogó élet. A forróság is nagy volt, a levegő vastag. A visszhangos hegyek, néma erdők után nehéz volt neki ez a forgolódó, kacagó mozgás és a lobogó égés. Leült a falmenti padra, éppen a végire, az ajtó mellé.

Idő múltával kezdte megszokni, és kezdte egyenként ügyelni a táncolókat, beszélgetőket, énekelőket.

És észrevette, hogy Basa Anna sokszor táncol ama Maksai Lászlóval. Azt is észrevette, hogy jól táncol mind a kettő. Mert tudott táncolni ő is: az oskolában tanulta a többiektől. Szép pár volt így együtt: mint a virágzó élet maga. Magas és karcsú és hajlékony mind a kettő. Mint a kicsattanó élet. Kacag és ujjong belőlük az ifjúság, mint a levélbe hajtott tavaszi nyírfából, ha rája süt a reggeli harmatos nap.

Valaki kiáltott valamit a muzsikásnak, mire az egyszerre félbeszakította a nótát és másikat kezdett.

– A legényes – kelt a szó, és a táncosok körbehúzódtak. Középen szabad maradt a térség, és Deritei István, a híres táncos egyedül maradt ott.

– No, lássuk, ki járja velem? – kiáltotta el magát, mire ketten ugrottak melléje. Egy még kellett volna, mert úgy szép az a tánc. A három legény lassú léptekkel járt körben:

– No, híresek, akad-é valaki?

A szomszéd szobából is jöttek bé emberek, asszonyok. Ezt a táncot érdemes látni.

A három legény lassan sétált körbe, a muzsika is tempós még. Egyik-egyik legény menés közben cifrái egyet-egyét, aztán csak tovább, körben.

A török síp hirtelen belesikolt, és a három sarkantyús, patkós csizma egyszerre csörren és koppan, a három pár tenyér egyszerre csattan.

A nézők pisszenés, mozdulás nélkül nézik; Gáspár is ott szorong. Maksai is az első sorban.

A muzsika mind sebesebb, mind hangosabb. Deritei István megtorpan és nagyot kurjant:

– Héjj!

És erre indul meg azután a tánc. A három legény egymással szemben, egy helyben járja. A muzsika sebes, mind sebesebb, a hegedűs vonójával üti a húrt, a sípos mintha rajtara rajtára sípolna. Égnek a szemek, nyitva a száj, forró a levegő, és borzongás fut végig a bőrön, a lángoló vér felett.

– Hajrá! Héjj!

Deritei István ugrik, és csattan a mestergerenda, ahogy megüti, és dobban a föld, ahogy reádobban. A muzsika mintha kettészakadna. Aztán tempósan, halkán szól tovább, és a három legény lépked ismét körbe csendesen.

Deritei István mosolyog, a másik kettő törüli az izzadságot.

Körül zszibongás kél és mozgolódás. Aztán egy sóhajtással meghal a muzsika, a táncosok állanak.

Ekkor mozdul meg Maksai László. Belép középre:

– Ezt nálunk is járnak, én is tudom. Még egyszer.

Deritei István biccent:

– Én állom még egyszer.

De a más kettő kilépett.

A muzsika szól újra, és ketten kezdik a sétát és a biztatást:

– No, ki vállalja még, híresek?

Nem vállalta senki.

Ketten táncolták, és az tánc volt. Az egyik erős és nehéz, mint a bika, a másik hajlékony és karcsú, magas mind a kettő és értette mind a kettő. Ilyent nem látott még Kátólaszeg. Ebbe belébomlottak nemcsak a fehérnépek, de az emberek is.

Gáspár elszomorodott kicsit:

Itten te vagy az úr – gondolta. Látta, hogy lángol a leányok szeme, ahogy nézték a két táncoló dali legényt.

Vége volt ennek a táncnak is, és az emberek összekeveredtek. Gáspár a kissozobába ment és egy csupor hideg bort hirtelen felhajtott. Kicsit megszedült ettől, hát kiment a tornácra levegőzni. Amikor visszatért a házba, szembetalálkozott kis Annával.

– Egész nap alig láttalak. Táncoltál-é?

– Nem.

– Miért?

– Nem volt kedvem.

– Aztán jön-é már a kedved?

Zsibongott a fiú fejében a bor:

– Ha te táncolnál egyszer velem, tán megjönne.

– Ezért kár volt eddig gunnyasztani a padon. Gyere.

A muzsika szólt, és ők beállottak a táncosok közé.

De még jóformán el se kezdték, csak odaugrott Maksai László és elkapta a leányt. Gáspár magához sem tért, azok messze jártak már. Hallotta, hogy kacagnak, és a vér a fejébe szállott.

Aztán nyelt egyet és a tűzhely felé indult. Ott, a szegeletben, a padon ült egy leány. Gáspár számon tartotta, hogy a leány felé egy legény se közelített, ösmerte. A kapusi Vitéz János leánya volt, Ilona. Az apjának malma is volt, amolyan vízimalom: gabonát őrölt rendszeren, de ványoló is volt.

Hosszú, sugár, széles vállú leány volt Ilona: mint a fenyőszál. Különb a legtöbbnél, akit itt izzadásig táncoltattak. De Gáspár tudta, hogy Vitéz Ilona ülni fog mégis, és mindenki tudta ezt. Édesanyjáról csúnya pletykák mondódtak, és a leányt is belekeverték. Senki sem tudott semmit bizonyossággal, talán sok el se hitte, amikor továbbmondta és tóditotta. Vitéz János jó famíliából való jámbor ember volt, szerették az atyafiak, tartották vele a barátságot, de a leánnyal mégsem táncolt senki ezen a télen.

Gáspár hát egyenesen a leány felé indult és leült melléje szó nélkül.

– Nem félsz?

– Mitől?

– Nem tudod, hogy egy idő óta bélpoklos vagyok? Nem látod, hogy mindenki kerül, mint a rühes ebet?

Barna szemében keserűség és dacos harag.

– Vagy azért ülsz ide, mert téged is kinéznek innét? Veled se táncol senki? Láttam jól, hogy az a vári katona hogy elkapta a kezedből kis Annát.

Gáspár nem szólt. Nézte a leányt.

– Nem tudtál odavágni neki? A szeme közé éppen. Hej, micsoda szép felfordulás lett volna itt egyszerre.

A fiú hallgatott, és a mérge enyhült. Már nem bántotta a maga baja: a más keserűsége olyan, mint az orvosság.

– Látod, Gáspár, én tudom, hogy különb vagyok, mint itt ezek a vékony, hitványpénzű, festett képű leányok. Különb. Szebb. Egészségesebb. És én mégis ülök ma. Azt hit-ték, nem jövök el; nem merek. De szembe akartam nézni velük. Mindegyikkel, és ők sütötték le hamarabb a szemüket, nem én. Nekem nincsen mért.

Ilona elhallgatott. Talán szégyellte is, hogy így hirtelen egyszerre kiöntötte minden keserűségét. Elfordult, be, a tűzhely felé, és Gáspár látta, hogy megtörölte a szemét.

Ez fájhat keservesen. És nem segíthet ezen egy leány. Ülnie kell tovább, mindenki szeme láttára.

Gáspár hirtelen felállott.

– Te Ilon, tudod mit? Táncoljunk *mi is egyet*.

A leány ijedten pillantott fel. Csúfolódik ez is. Bántja ez is. De ahogy Gáspár orcájába nézett, elkacagta magát:

– Nem bánom.

Táncolni kezdtek. Elsőbben szép lassan, vigyázva, próbálták egymást, melyik mit tud. Gáspár régen táncolt, de azért nem felejtett el mindent, és sorban a lába és rájárt. A muzsika felé húzódtak.

A muzsika szólott, és ők belejöttek. Gáspárnak melege lett; a bor a fejébe ment. Már a süvege a kezében és csak fél kézzel fogja a leány derekát.

Aztán egészen eleresztette, és csak úgy magukban rakták: a szemük fogózott össze csak és egymásnak táncoltak. Szép az, aki tudja.

– Né te né, mit tud a bolond Varju.

A muzsika mind sebesebben, ahogy az már szokás, és Ilona haja kibomlott, belőle a pántlika kihullott. Meg kellett hogy álljon:

– Héj, az útból – kiált valaki.

Gáspár odapillantott: Maksai. És kis Anna a párja most is. Ilona lehajolva és fogja is már a pántlikát.

– Mozdulj hát – hallotta megint a hadnagyot, és aztán Ilona lebukott.

– Megállj!

Mint a mennyköcsattanás, és megtorpant mindenki. Gáspár belemarkolt Maksai karjába:

– Megállj, eb!

Mire az fordult és öklével szó nélkül a fiú arcába vágott. Gáspár megtántorodott és térdre bukott. Maksai a muzsikásnak kiáltott:

– Rajta, héj! No, kis Anna?

De kis Anna csak állott és nézett. És mindenki állott. Mi lesz most?

Egy kurta szempillantásig.

Aztán csak látták, hogy Varju Gáspár felugrik és bal keze beleragad a hadnagy nyakravalójába, jobb keze magasan, és öklében csillog a kétélű vadászkés.

Halálos, nehéz csend. A hadnagy arca veresedik, ahogy a nyakravaló mindjobban szorul a torkára, két karja kettétersztyve, és a szeme a késen.

– Jézus, Isten! – és Gáspár ösmeri a hangot. Jobb karja még mindig fenn, bal keze csavarja összebb a hurkot. A hadnagy hanyatt hajlik, arca egyenesen felfelé fordul, térde összecusklik.

Újra hallja Gáspár:

– Ne öld meg, ne öld – és jobb keze a késsel lehanyatlik. Másik kezével még felemeli a hadnagyot, hogy a lába a levegőben lóg, aztán levágja a földre.

Szeme találkozik a kis Annáéval:

– Ne félj! Nem vagyok gyilkos.

Tekintete körüljárt, aztán megfordult és ki. Csak haza. Fel a hegyekre, az erdők közé. Szégyellte magát.

Szürküldött, és a hold éppen jött fel a hegyek mögül. Hideg, száraz idő volt.

NEGYEDIK FEJEZET

A tél vége kegyetlenül kemény volt. Sokat szenvedtek az emberek és állatok. A farkasok a nagy útig jöttek le és a gyalui vár alatt vonítottak éjszakán átal. Csak böjtmás hava elején tört meg a tél ereje a völgyekben, mire hirtelen egyszerre kezdődött az olvadás a hegyek között is. Egy éjszaka csak fújni kezdett a napnyugati szél, fújt másnap is egész napon átal, és éjszakára megeredt az eső: jő meleg eső. És a hó, mintha elfújták volna, nem volt sehol. Hogy az eső elállott, kisütött a nap, és a hó végén a falusi turmákat¹ kihajtották a szénafüvekre.

Ezen a tavaszon valami tolvajok ütöttek tanyát a havason és nagy kárt tettek a jószágban. Eleinte csak egy-két juh veszett el, meg korai bárány. Elbódorgott, gondolták az emberek, és bírságolták a pakulárokat². De mikor ötivel-hatával kezdettek hibázni, akkor már tolvajra gondolt mindenki.

Valami szegény mokányok a lopók bizonyosan. A tél nehéz volt, és kiéheztek. Ebben is maradtak; de a pakulárok hosszú nyelű fejszét hordoztak magukkal és nemigen mertek nyugodtan aludni.

Egy ideig el is maradt a tolvajlás, amíg aztán egy éjszaka a Bánffy urak katonai turmájából szakítottak ki ötvenhárom juhot. A pakulárt megverték, a csoring³ elfutott. Két napra reá a Gyerőffy uram dongói turmáját egésziben hajtották el. A turma éjszakára a hodályban⁴ volt a palánk megett; a házban három béres, a pakulár és a hodályos; amikor a kutyák ugatni kezdtek, mind az öten fejszével mentek az udvarra. De a lopók is többen voltak és puskásán. Ahogy az öt ember kilépett az udvarra, lőttek, egy béres golyót kapott a lábába, a többinek elment a kedve ettől, és az egész turmát, százhatvan juhot szépen elhajtották. Mire a lövésre, lármára a falusiak előkerültek, messze jártak a lopók, és az éjszakába, a hegyek közé nem mentek utánuk.

Ez már nagy dolog volt és nem maradhatott ennyiben. Bánffy uram is, Gerőffy uram is megmozdultak és megmoz-

¹ Turma: juhnyáj-egység.

² Pakulár: számadó juhász.

³ Csoring: juhászbojtár-gyerek.

⁴ Hodály: tanya.

dították a vármegyét, de magának a fejedelemnek is panaszt tettek. Gyalu vára hát összeparancsolta a gornyikokat, és lovas kopják is érkeztek a várba. A faluban kidobolták, hogy aki mit lát vagy hall, hírül adja; akit cimboraságon kapnak a lopókkal, az lógni fog. A nyomravezetőnek Bánffy uram két juhot, Gyeróffy uram ötöt ígért; ha a juhok megkerülnek, a dupláját.

A gornyikok puskát kaptak, és Varjuéknak se éjjelük, se nappaluk. A nyomozó plájászoknak⁵ és lovas portáknak⁶ Maksai parancsolt.

Három nap múlva a kárvallott urak megduplázták a jutalmat, de minden hiábavaló volt. Se lopó, se juh, de még a nyoma sem, híre sem. Igaz, hogy újabb zshiványosság se történt.

Maksai Gyaluba tért meg. Bosszús volt és fáradt. Alig győzte a forró bort inni. Varjuékat nem látta senki, nem tudott róluk senki; a várba nem jöttek. Eccer üzenték, hogy még nem kaptak nyomot, de tovább próbálnak.

Egy hét múlva Maksai minden nyomkeresőjét, plájászát, katonaportáját a havasból bevonta; a nagyobb birtokos uraknak, akik prézidiumot⁷ kértek, adott két-három fegyveres plájászt.

Tíz nap múlva Varju János jött a városba.

– Meguntad a nyomozást ilyen hamar? Látom, a katonák itt lebzselnek.

– Dejszen nem kaphatjuk mi azokat kézbe. Elmentek azok ebből a havasból, a juhokat meg már, úgylehet, piláfnak ette meg a lippai török.

– Tudod te ezt?

– Nem, csak gondolom. A katonákat visszaküldöm holnap-holnapután.

– Rosszul teszed. Én úgy gondolom, hogy a lopók itt vannak még.

Maksai vállat vont.

⁵ Plájász: kincstári (fejedelmi) váruradalom gyalogos, puskás jobbágy katonafélesége.

⁶ Lovas porta – lovas portya: könnyű, kopjás lovas járőr.

⁷ Prézidium: védőőrség.

- Miből gondolja?
- Igen jól tudják a járást.
- Erről tovább nem beszéltek.

*

Ilia, a fehér hajú nézőember vékony fűzfavesszőkből kosarat font a ház előtt, a tavasi napos gyepen. Frustuk után volt az idő.

Az udvarbeli kutyák ugattak; Ilia felpillantott: egy ember jött a dombon lefelé. Lassan, cammogva. Vállán condra, lábán bocskor, keziben hosszú bot; már ahogy itt a hegyek között jár a mokányság.

Egyenesen a ház elé. A nézőember előtt megállott:

– Jó reggelt.

Ilia bólint és folytatja munkáját. Az ember áll, botjára támasztva állát, szétvetett lábakkal.

– Jó munkálkodást.

– Köszönöm – és feltekint az öreg, megnézi az embert. Kicsi, sovány ember, szürke bajuszú. És furcsa: a felső ajaka egy helyütt behasítva, a foga kilátszik.

– No, mi az?

– Itthon van az úr?

– Nincsen.

– Hát a fia?

– Az se.

– Vajon hol lehetnek?

Ilia fél szemmel újra reápillant az emberre.

– Kolozsvárt. Oda mentek.

– Úgy, úgy. Aztán mikor jöhetnek haza?

– Nem tudom, de vasárnapig alig.

Ez pénteki napon volt.

– Baj! Nagy utat tettem és ok nélkül.

– Honnan jössz?

– Hazulról, Dongóról.

Ilia megint csak megnézte az embert.

– Dongóról, mondod?

– Onnan.

– Az messze van ide. Nem igazíthatnám el a dolgot én az úrnál?

– Bajos. Nem is lehet.

Ilia vállat vont. Az ember állott még egy ideig, aztán meg-
rázta vállán a condrát és elköszönt. Ilia utánanézett, aztán
utánakiáltott:

– Hallod-e, mit mondjak az úrnak, ki kereste?

Visszafordult az ember:

– Mondd, hogy Onuc kereste. Az öreg Onuc Dongóról.
Ezt mondd neki. Majd megkeresem máskor. Talán vasárnap.
A vénember fonta tovább a kosarat. Közbe-közbe megcsó-
válta a fejét: miért hazudott vajon ez a hasított szájú ember?
Hogy ő dongói, pedig albáki; hogy Onucnak hívják, pedig
Gavrila, Gavrila Ursz. Fia Ioun Ursznak, a gazdag luon-
nak...

Alkonyattájt Styéfán, a félszemű gornyik jött.

– Honnan, Styéfán?

– Tudja az isten. Másfél hete mint a bolondok járunk
az úrral együtt, összejártuk a fél havast.

– Még nem unta meg az úr?

– Nem. Azt hiszi, idevalók.

– Hát te?

– Én is azt. Nem idegenek. Vagy aki vezeti őket, nem
idegen.

– Ugye.

– Kétszáz juh az sok. Azt csak idevaló tudja úgy elrek-
kenten, hogy nyoma ne maradjon.

Később kérdezte Ilia:

– Aztán semmi nyoma nincsen?

– Kicsi. A Gyerőffi úr pakulárja beszélte az úrnak, hogy
előtte való napon, hogy a juhot elhajtották, egy ember járt
a hodálnál. Beszél is vele. Azelőtt nem látta. Ennek az em-
bernek el volt hasadva az ajaka.

– Úgy! És mit mond róla a pakulár, nem kicsi ember,
sovány?

– De. Talán tudsz róla.

– Sok ilyen ember van a havason.

– Sok. Mikor az erdőn dolgozik az ember, felhasítja a
fa a száját.

– Úgy, úgy. Aztán vén ember volt az az ember?

– Öregesnek mondotta a pakulár.

– Ösmerem – mondotta a nézőember egyszerűen.

Styéfán nagy szemeket meresztett. De aztán arra gondolt,
hogy Ilia sokat tud. Olyat is, amit más nem tudhat.

Tudod, hol az úr?

– Gondolom. Gyaluból Magurára ment, onnan Mariselbe, azt hiszem, ott van az éjfel.

– No, akkor ülj lóra és siess hozzá. Mondd meg, hogy igaz, hogy a lopók idevalók és készülnek valamire megint. A hasadt szájút pedig Gavrilának hívják. Ursz Gavril a neve és albáki. Nagy juhosgazda.

Styéfán már nem csudálkozott és bizonyos volt abban, hogy Ilia tudja, mit mond. Hirtelen fordult:

– Jó éccakát – és ment a lóért a pajta felé.

*

Másnap este a várban gornyik kereste Maksait. Üzenetet hozott Varju Jánostól: hogy a nyom megvan, de kevesen vannak a hajtáshoz, mert a gornyikok szerteszéjjel, és a dolog sietős. Jó volna, ha négy-öt legénnyel a hadnagy is jönne segíteni azonnal. Ő, a gornyik elvezetné.

A hadnagy akkor jött haza a városból. Valami lakodalomban volt, ott táncolt, ivott. Kegyetlenül el volt fáradva.

Bolond dolog. Éccaka nem megyek. De ha holnap reggel ráérne...

– Nem tudom. Az úr azt mondta, hogy sietős. Még az éjfel.

– Mondd, hogy nem megyek.

Később megbánta ezt az üzenetet, „El kellett volna menni”, gondolta, de akkor már késő volt. Az ember elment. Egyedül, vezető nélkül nem tudta, hová menjen. Bár azt kérdezte volna meg, hová kell az ember.

De fáradt volt és alig várta, hogy lefekhessék.

Azon az éjszakán, szombatról vasárnapra virradón a hidegszamosi tanyáról ötven tulkot hajtottak el. A tanya a várhoz tartozott.

*

Hajnalban a Vîrfu Lupulujon.

Az ösvény a hegygerincen kanyarodik; egyik oldalon, mélyen lenn zúg a Meleg-Szamos, másik oldalon a Riskó-patak kanyarog a völgyben. Szép, tiszta idő, kicsit fűj csípősen a hajnali szél. Innen felülről messze ellát a szem a páráatlan levegőben.

Az ösvényen Varju Gáspár áll. Támaszkodik a puskára. Háta megett a ritkás fenyőben legel a lova.

A ló felkapja fejét és nyerít. Gyalu felől lóháton jön az apja és Styéfán.

– A hadnagy nem jött. Katonát se küldött. A tulkokat elhajtották.

Gáspár intett a fejével. Aztán a Riskó völgye felé mutatott le:

– Ott viszik őket.

Az oldalon jó darabon le a patakig irtás, és le lehet látni a vízig. Varju János letekint arra, amerre a fiú mutat: sok-sok fehér pont mozog ott lefelé a patak mentén. A tulkok. Lovas emberek hajtják őket.

– Meg kell fogjuk őket.

– Meg lehet – mondta gondolkozva Varju János. – Csak éppen hogy kevesen vagyunk. Aztán a Styéfán lova és az enyém fáradtak is. Azt látom, hogy merre igyekeznek. Várj csak.

– Lapustyán ott von Onuc – szólt közbe Styéfán.

– Vajon otthon van-é?

– Otthon van. Ma vasárnap. Annak lova is van.

– Jó. Akkor én megyek érte. Ti mehettek egyenesen Gyurkucára. Ott találkozunk még ma délelőtt.

Varju János kantárszáron vezetve lovát, leereszkedett a Meleg-Szamos völgyébe. Ott a falu: Lapustya.

Onuctól, a gornyiktól megkérdezte:

– Semmi újság?

– Semmi. Hát te, uram, tudsz-é valamit?

– Tudok. Itthon a lovak?

– Mind a kettő. Egész éjjel ettek.

– Akkor siess. Nyergeld meg őket. Ez az enyém itt marad. Osztán csákányt és nyilat.

Onuc híres nyilas volt.

A gornyik ment, és Varju János letelepedett a tornácban falatozni.

A falu útján felfelé nagy vágatva jön egy lovas katona. Nem messze a bíró háza, oda egyenesen bé.

– Nana – gondolta Varju János, de csak szalonnázott tovább.

Gyerek szalad ki a bíró udvaráról, elfut, aztán visszajön egy emberrel, annak dob a nyakán. Aztán a bíró s a katonája is kijönnek az utcára, és veszett dobolás kezdődik.

A dobszóra megelevenedik a falu. Emberek, asszonyok, gyerekek bújnak ki a szalmafedeles viskókból, és futtonfutnak a dobos felé.

A dobszó eláll, és a dobos ember szája elé kapja mind a két tenyerét.

„Tudtára adassék mindenkinek, hogy az éccaka a hidegszamosi tanyáról ötvenkét fehér tulkot hajtottak el. Aki tud róluk, jelentse... Aki nyomra vezet a katonákat, jutalmat kap. Aki segíti, dugdossa a zsványokat, vagy csak nem jelenti, amit tud, akasztófára jut.”

Onuc jött a pajtából és vezette a két felnyergelt lovat.

– Hallottad, Onuc?

– Csak fél füllel.

– Mit gondolsz?

Legyintett a kezével a gornyik és elmosolyodott. Varju János is kacagott.

– Hová megyünk?

– A tulkokért. Két napra tarisznyálj.

A falu alsó vége felől zaj, lódobogás.

– Megint jönnek.

Öt lovas katonája jött sebesen. Maksai elöl. A katonák elporoszkáltak Onuc háza előtt és a bíró előtt megállottak. Varju János a tornácról mindent látott és hallott.

Maksai szólt:

– Te vagy a bíró?

– Én.

– Nem tudsz semmit?

– Itt nem hajtottak idegen jószágot az ősz óta. Ezt tudom.

Onuc készen volt. Lóra ültek és ki a kapun. Útjuk a bíró előtt vezetett.

– Adjon isten, hadnagy.

– Nézz oda! Jó reggelt, vadászmester uram.

– Az este mért nem jöttél? Most nem kellene doboltatni.

Maksai nem felelt.

– Legalább embert adtál volna!

– Nem tudtam hirtelen.

– Most aztán lehetett?

Maksai sötéten bámult maga elé.

– Van-e valami nyomod?

– Nincs még eddig. De lesz, mert az úr megnyúz, ha az állatok nem kerülnek elé.

Varju gondolkozott.

– Te hadnagy. Vadásztál-é már életedben?

– Mért kérdi?

– Csak arra gondoltam, hogy ahonnan annyi állatot elhajtottak, ott nyomnak is kellett lennie, ötven állat a hatalmas gyepen országutat vág.

Vér szökött Maksai arcába. Hirtelen mintha eszébe villant volna valami:

– Hová készül most?

– Vadászni. Az az én mesterségem. Gyerünk, Onuc. Sarkát a ló oldalába vágta.

Maksainak nagy kedve lett volna utána rúgdatni. De csak annyit morgott:

– Bitang!

Fáradt volt erősen. Hajnal előtt feldörömbölték legjobb álmából a lopás hírével. Sajgott a feje, és égett a torka. Alig tudott eddig jönni, majd lefordult a lóról. Muszáj pihennie.

Két embert Mariselbe indított, kettőt Dongóra; doboltatni, tudakozódni. Ő maga a bíró kertjébe, a gyepre ledült.

– Ahogy valami hír jön, költsétek – mondta a katonának, akik vele maradtak.

Délután volt, amikor azzal költötték fel, hogy itt egy ember, aki hallotta, hogy valami tulkokat hajtottak Mariselből Dobrin felé.

Maksai felszökött.

– Lóra!

A bírótól vizet kért és a fél kantát kiitta.

Mariselben nem tudtak semmit a tulkokról. Átlovagoltak Magurába. Ott tudtak valamit valami tulkokról. Látták többen is. De hogy hány volt, azt nem számolták. Csakhogy nem Dobrin felé hajtották őket, hanem a dobrusi legelők felé.

Maksai fejét csóválta.

– Tovább csak.

Aztán estefelé megkapta a tulkokat. De nem amiket elloptak. Ezek albáki állatok voltak. A kolozsvári vásárról hajtották őket haza: nem keltek el ott.

– Vissza Magurára. A nyom rossz volt.

Este volt szinte, amikor holtfáradtan odaértek. Nem lónak való utak ezek.

– Hozzatok elé minden embert, aki ma a faluba másunnat jött haza.

Így kapott egy embert, aki Gyurkucáról jött. Az látott a saját szemével egy csorda fehér tulkot, lovas emberek hajtották Felső-Gyurkuca felé.

– Mikor volt az?

– Ma délután.

Maksai friss lovat szedetett össze és egy vezetőt. Aztán pihenőt adott embereinek, hogy egyenek is. Éjfélkor elindultak és hajnalra Gyurkucán voltak.

Ott megint semmit sem akartak tudni a tulkokról. Maksai a bírót és az esküdteket megkötöztette és a községházába záratta.

– Ha nem kerülnek elő a zshiványok a tulkokkal, lógni fogtok.

A legényeinek és a lovaknak pihenőt parancsolt, magának friss lovat, és egyedül indult Felső-Gyurkuca felé.

Szembe vele az úton csebres mokányok jöttek. A lovak egymás után összekötve ballagtak, hátukon a terü. Egy ember vezette az első lovat kötőfékszáron. Hogy Maksait megpillantotta, lekapta a süvegét.

– Honnan jössz?

– Felső-Gyurkucáról.

– Mi újság arrafelé? Nem láttál tegnap errefelé tulkokat? Ijedten nézett az ember a tisztre.

– Nem láttam én, uram, semmit. Az állat nálunk még pajtán van. De valami emberek beszéltek, hogy a Ponorban benn, akasztott emberek vannak.

Maksai szeme megvillant:

– Mit láttak?

– Én semmit, de mondják, hogy öt ember lóg a fenyőfán.

– Hol?

– A Ponorban.

– Messze van az?

– Itt tovább csak.

Maksai szó nélkül vágta a sarkát a ló oldalába, hogy a kis borzas állat felnyikkant és megiramodott.

Felső-Gyurkucáig szekerek is járnak az utat, de azon felül

már csak ösvény viszen tovább. A völgy megszűkül, és néha a lónak vízbe kell gázolnia. Itt lassan haladhatott csak előre, és nemsokára füstölgött a ló.

Jó félórai út után megnyílt a völgy, és kitérült a csudás völgykatlan: a Ponor. A világ legfurcsább kertje a havas közepén. Körös-körül tornyosuló hegyek között szelídzöld gyepszőnyeg, sima, mint az asztal, és a legfurcsább dolgokkal tele-tarkázva: hófehér márványsüvegek száz lábnyi magasan is ugranak ki a gyeptől és szikráznak a napon, mint a fagyos hó; sziklahasadásokba belefut a víz, hogy valahol messze a hegyeken túl csörgedezzék ismét elé; barlangok teledes-tele állatok csontjával, amilyeneket ma nem ismer senki, mintha valamikor, a vízözön előtt ide járt volna temetkezni a világ minden, ma már nem élő állatfajtája. A mező teledes-tele virággal; most, tavasz legelején is virítottak csudásan buja szépséges virágok. És furcsán meleg itt a levegő.

A virágos réten egy csomóban 10–12 öreg fenyő. Fekete és szakállas.

És csend és némaság és mozdulatlanság mindenütt.

Ide lovagolt be Maksai, egyenesen a fenyőfák felé.

Hirtelen megtorpant a ló, és abban a percben nagy sereg varjú és csóka rebhent fel a fákról, hogy suhogott a levegő, és károga-suk élesen visszhangzott az elhagyatott helyen.

A ló pedig állott szétvetett lábakkal és fűjt.

Maksai leszállott róla és gyalog ment tovább.

Kicsit szorongott és kardja markolatát erősen fogta. Olyan furcsa volt itt minden. Meg-megállott és körülnézett. Fönn, magasan a levegőben keringtek a sötét madarak a fenyők felett.

A kemény katona testét hideg borzongás rázta meg egyszerre: ott állott a fenyőknél és ahogy vizsgálta őket, hát megpillantotta azt, amiért idejött: az egyik öreg fenyőre körös-körül a szakállas ágakon öt ember lógott. A varjak, csókák csőre nyoma már látszott rajtuk.

Maksai körülnézett. Seholy semmi. Embernek, állatnak, mozgásnak, életnek a földön semmi nyoma. Csak ott fenn azok a kóválygó, károgozó madarak. És szürke fellegrongyokat kergetett a szél.

Felmászott a fára és késével levágott egy hullát. Aztán lenn a földön nézegette, forgatta. Ruhája, mint a mócoké általában. De lám, a harisnyája véres. A combjába betört

egy nyílvevő. A többit nem bántotta; de körüljárta a helyet. Egy helyütt nagy körben le volt taposva a fű és tele marhatrágyával.

Maksai bólintott. Aztán lovához ment vissza.

Itt nincs mit keresnie. Ez a dolog elvégeztetett. A vadat levadászták. De a tulkokkal mi történt?

– A Pojánába! – határozta el magát Maksai, és hajtotta a lovat vissza Gyurkucára. Alkonyodott erősen.

*

Akkor nap történt ez is: Basa Tamáséknál megbetegedett a jámbor Virág tehén. Két nap előtt megellett, – szép, nagy bikabornyút, de poklát nem vetette el. Próbáltak vele mindenfélét: követ kötöttek reá, hajtót adtak, nem használt semmit. Az állat kínlódott, bőgött, nem evett, nem ivott, a borya, szegény, koplalt. Basa Tamás uram végre is lovas legényt szalasztott a Pojánába a mindentudó nézőemberért, Iliáért. Mert ha Isten után valaki, úgy ő segíthet itt már csak.

Reggel ment el a lovas legény, délire visszajött, hogy Ilia bá jön.

A nemzetes úr morogva járt-kelt egész nap, a nemzetes asszony zsörtölődött a cselédekkel és az unokájával, kis Anna az ebédnél egy falatot se evett.

A cselédekbe is mintha az ördög bújt volna.

Szegény, csendes Virágot az egész ház szerette.

Délután aztán megérkezett Iliá, és Basa Tamás egyenesen a pajtába vitte. A nézőember megvizsgálta az állatot és kikérdezte a gazdát. Aztán olajat kért.

És egy jó félóra alig telt el, már örvendezett a ház; a nemzetes úr nem morgott, a nemzetes asszony nem zsörtölődött, a cselédeknek is megjött az eszük. Kis Anna egyszerre azt vette észre, hogy ő éhes.

Merthogy a szelíd szemű, jámbor Virág túl vagyon a veszedelmen.

Iliá bejött a pitvarba és alássan kérte, ülhessen egy csep-pet, mert fáradt erősen, és falnivalót is kért, merthogy tegnap óta alig falhatott valamit.

Mindent kapott, és Basa Tamás uram maga hozott neki egy csupor bort.

– Mi újság a Pojánán?

De Ilia előbb evett, ívott és csak azután, nagy lassan mondta:

– Baj van nálunk, nagyuram. Nagy baj!

– No!

– A halál kóborol a Pojánán.

– Az istenért! Mi történt?

– A fiú!

– Gáspár?

– Az, éppen az. Tennap éccaka, fenn a havason, a Ponorban. Úgy hozták haza saroglyán.

A sötétedő pitvarban szívdobbantó csend; a tűz lobog nyughatatlan lángokkal, künn szürkület. Valami mintha suhogna a csendben, de lehet, hogy csak a szél odakünn.

Kis Anna a pucikban ül, ölében kis cirmos cica. A nemzetes úr ül a szalmás karosszéken, a nemzetes asszony az ajtóban, mint öreg, rémült kérdés.

És Ilia beszél:

– A zsványokat nyomozták két hete már, éjjel és nappal. Tennap aztán összeakadtak. Azok öten. Kemény mócok, csákánnyal és puskával, lóháton. Hajtották az uradalmi tulkokat, Hideg-Szamosról, ötvenkét tulkot, fehéret, mint a frissen hullott hó. Lapustyától Ponorig nyomról nyomra utánuk. Ott a zsványok éjjeleztek, pihentetni kellett az állatokat. Ott kaptak össze. Azok öten, ezek négyen. Leverték az ötöt. Megölték őket. De Gáspárt saroglyán hozták haza ma hajnalban.

És Ilia folytatja:

– Sebet kapott; a szeme közé éppen. Csákánnyal. Most fekszik, mint a kidőlt fa. És a halál a Talharu vállán ül és feni a kaszát. Hallottam jól!

Ilia felállott és vette a sapkáját. Más senki sem mozdult. Az öregúr végre megkérdezte:

– Mit mondasz, halódik a fiú?

– Lehet. Nagy a seb. Mérges seb. Az éccaka lesz a tusakodás a kaszással. Ott leszek én is, ha kopog az ajtón. Ha nem ülhet az ágya szélire, amíg a nap felsüt, akkor megél a fiú. Ott leszünk: én és az uram is. Csendes jó éccakát, nagyuram.

Kis Anna a pucikban ült, ölében a kis cirmos cica. Egy szót nem szólt, egy árva szót nem ejtett hangosan. De magában, néma szókkal imádkozott: „Uram, én jó Atyám, há-

lát adok Néked, hogy a Virág, aki olyan jámbor, olyan szelíd szemű, olyan kedves tehén, amilyen több nincs és nem is lesz, nem pusztul el, de meggyógyul, és szegény kicsi boci nem lesz mégsem árva. Hála neked, jó Istenem, Atyám, aki gondot viselsz mindnyájunkra és meggyógyítod a betegeket.”

Ilia réges-régen elment már, és kis Anna még mindig ült összekuporodva olyan kicsire, amilyenre csak tudott és cirógatta a kis cirmos, doromboló jószágot. Egy szó nem hagyta el ajkát, egy árva hang sem. De néma szókkal, hangtalan beszéddel imádkozott.

*

Hogy a nap lebukott a Talharu megé, veres maradt az ég. A hegyoldali gyep, mintha vérrel öntözték volna le. Csend volt, és semmi élet sehol, madár se rebbent.

Aztán elfakult minden szín, felkelt a hold, és ezüstös lett az egész éjszakai világ. És az ezüstös mozdulatlanságban mint sötét kísértetsapat ereszkedett a hegyoldalon lefelé a Maksai lovas portája. A megpuhult gyepes földön nem dobbant a lovak patája, de egyszer-egyszer csörrent egy kard, avagy kengyel, s a fekete lovasok fekete árnyéka lenyúlott a patakig.

A tornác grádicsán mozdulatlanul gubbaszt Varju János. És nem mozdul, amikor csúnyán kezdtek vonítani az udvarbeli kutyák. Lát jól mindent, látja a lovasokat, amint hosszú libasorban jönnek lefelé; látja, hogy amint az első ház előtt megáll, köréje gyűl a többi. Aztán egyik kiválik közülük és egyenesen feléje.

A tornác árnyékában van, a lovas nem lát mást, mint az ablakon kiszűrődő vörös világot.

A tornác előtt megáll és kiált:

– Hej! Valaki! Ki van itthon?

Meghorkan a ló és felkapja a fejét.

Maksai előtt Varju János, mintha a fekete földből nőtt volna ki.

– Csendesebben, hadnagy!

Aztán észre sem véve annak hirtelen megrettenését, folytatja csendes hangon:

– Elsötétedtetek, itt megháltok. A lovakat a színbe kössétek, a pajtában nincs hely. De a legények elhálhatnak a pajta híján a szénában. Te bejössz a házba!

Maksai nyeregből szállott és a legényeket is leszállította. Az udvarból egy ember jött ki. Annak Varju János szólott néhány halk szót. A katonák a lovakkal az udvarra mentek.

A tornác előtt ketten maradtak csak. És a kutyák is elhallgattak, néha-néha vakkantotta el magát egyik-másik.

– Gyere a házba – és előrement Varju János. A pitvarba; onnan az első házba. Maksai a nyomában. A gazda hátra-szólt:

– Csendesen. Csak csendesen.

Furcsa, imbolygó világosság: a tűzhelyen égett a tűz, és magas tartóban az asztalon vastag viaszgyertya.

Varju János előreengedte vendégét. Kezével az ágy felé intett:

– Ott. Lásd magad. Csak csendesen.

Ott, igen! Az ágyon, teste betakarva, feje bekötve, mozdulatlanul, halálos némán. Az ágy melletti széken agyagtálban gyolcsruha ázott; másik széken az ágy lábánál a fehér hajú vénséges Ilia. A szék hátán nagy fekete madár.

Maksai riadtan állott:

– Talán alszik. – Varju János odaállott az ágy fejéhez, ráhajolt a bekötözött fejre és kezével a takaróról lelógó kezét fogta. Aztán visszalépett: – Még él, gyerünk ki.

A pitvarban megpiszkálta a hamvadó tüzet és fát vetett reá. Aztán egy kulaccsal kínálta vendégét.

– Igyál! – És ő is ivott.

Leültek. És ahogy a gazda a padkán összegörnyedve kuporodva ült, térdeit magasra húzva, háta meggörbülve, szeme meredten a lángokon, mozdulatlanul: mintha nem élne.

– Láttad! – szólalt meg egyszerre. – Itt csavarog a halál. A Pojánán... A kaszás halál.

– Mi történt hát? – és ez volt az első szava Maksainak, hogy a házba lépett. Ez is nehezen jött ki belőle.

– Csákánnyal vágta a szeme közé.

– A zsványok?

– Ténnap éccaka, amikor a hold kibújt. Úgy hoztuk haza. Azóta így van. Láttad!

– És a zsványok?

– Meghaltak. Mind. Felhúztuk a fenyőre. A tulkokat idehajtottam; csak öt hiányzik. Holnap hajthatod haza. De – félek, drága árat adok értük...

Elhallgatott. A hadnagy nem mert beszélni. Valami féltelmes, valami szorongó érzés nem engedte.

Később felállott a gazda, szalonnát, túrót, kenyeret hozott és kést.

– Egyél, igyál! Aztán a hárságyon itt alhatsz. Én megyek.

*

... A tornácra nyíló ajtón keresztül besütött a nap, és hűvös, fűszeres levegő ömlött a pitvarba.

– Jó reggelt, hadnagy! – Vén Ilia rakta a tüzet a tűzhelyen.

– Jó reggelt, apó. Mi újság?

– Megfordult az éccaka.

A küszöbön, szemben a nappal ült Varju János, beszélgetett egy emberrel: „Ahogy mondtam, mind a százhatvan.”

– Sok lesz az, uram.

– Ahogy akarod, 160 juh, vagy az akasztófa.

– És ha meglesz a juh?

– Én nem tudok semmit, nem ösmerek senkit.

– No, jól van. Akkor mehetek. Holnap estére itt lesz mind. Norok.

Az ember elment. Maksai a beszédet nem hallotta, de az embert látta jól. A felső ajaka be volt hasítva. Varju János megfordult:

– Nincs már közel a halál. De – tette hozzá – nagy tusakodás volt.

Maksai felkapta a ruháit és a tornácra lépett; legényei ittak és énekeltek. A harmatos fű ragyogott, és friss, borzongató szellő fújdogált.

– Jó időnk lesz, hadnagy uram! – kiáltotta egy legény.

– Úgy látszik. Siessetek.

Visszatért a házhoz.

A gazda intett neki:

– Gyere be.

Bementek a belső szobába.

Gáspár most is, mint tennap este. De a szobában világosság volt, egy ablak nyitva. Bekötött fejéből csak egyik szeme villogott ki, meg az arca alsó része.

Maksai az ágyhoz lépett. Szava nem volt.

Gáspárnak pedig mintha mosolygott volna a szája.

Aztán csak megszólalt. Alig érthetően:

– A táncot *Te* érted jobban, de a vadászást én.

Búcsúzásakor – a hadnagy nyeregben ült már, és Varju János mellette állott, a tulkokat a katonák éppen terelték az új útra – eszébe jutott Maksainak:

– Ténnap délután a Ponorban jártam.

– Láttad az öt dögöt? Mi van velük?

– A csókák és a varjúk szállották meg őket.

– Elvégzik alaposan. A varjúk.

... Igazsága van: a *varjúk*.

*

Néhány nap múlva a főkapitány, ifjú Bethlen István megérkezett a várba, két zászló huszárral. Egy éjszakára csak, mert másnap már ment is tovább Váraddá! Elvitte Maksait is. – Úgy mondta a hír: kinn, Magyarországon a parasztok mozgolódnak, azok között kell egy cseppet széjjelütni.

ÖTÖDIK FEJEZET

Meghalt Basa Tamás uram öreg élete párja, a csendes, könnyen síró, örökké dolgozó nemzetes asszony. Elmúltott úgy, ahogyan élt: alig is vette valaki észre szegényt. Csak egyszer nem kelt fel hajnalban ágyából: elaludt örökre.

Eltemették. A virágos cinterembe, és hímes fejfát szúrtak fejtől a dombra.

Csúnya, sáros, ködös őszidő volt, s szitált az eső. Az egész gyülekezetben csak kis Anna sírt, de az ő könnyei is némán peregetek; az öreg nemzetes úr komolyan hajtotta föld felé fehér fejét. Ebeniék se voltak ott, a távolabb lakó atyafiak közül egy se.

Temetése után egy héttel Varju Gáspár jött a Basa portára. Csúnya idő akkor is, sáros és hideg; hideg, hasító szél fúj, és nehéz fellegek kergették egymást.

– Nem voltam otthon és csak most tudtam meg, hogy a nemzetes asszony meghalt – mentegetőzött –, pedig legalább a koporsóját akartam volna vinni segíteni. Legalább azt.

Basa Tamás megszorította a fiú kezét, kis Anna arcán lassan perdült alá két könny, és ajaka reszketett. Az a csendes, síró asszony mégis-mégis hibázott erősen.

Hallgatva ültek a kemence mellett. Délután volt, és mondom, csúnya, szomorú őszutó.

Gáspár fát rakott a tűzre és mikor felpillantott, észre vette, hogy a leány erősen nézi az arcát.

– Megcsúfoltak, ugyé? azt nézed.

Valóban, a fiú arca mintha két külön félből lett volna összeragasztva. Középen éppen, a homlokától a szeme között le az orra mellett az álláig vastag vörös barázda. Most, hogy a tűzre való hajolástól vér ment a fejébe, a fél orcája veres volt, de a másik fehér maradt.

– Erősen megcsúfolt az a bitang.

– A tavaszon?

– Akkor. Csákánnyal.

Anna nem folytatta a beszédet. A szobában csend, öreg Basa Tamás uram nézett ki az egyetlen üvegablakszemen által, a sáros udvarra. A tűzhelyen lángra lobbant a fa.

Gáspár később felállott, hogy ő indul is haza.

Anna tartóztatta:

– Olyan egyedül vagyunk, Gáspár. Olyan puszta a ház most. Nagypával napszámra alig beszélünk egy szót is. Sehová nem járunk, és vendég se jön.

– Maksai is elment – ugrott ki Gáspárból a szó, de rögtön megbánta és szerette volna a nyelvét leharapni, hogy szólt erről. De a lány nyugodt, szomorú hangon mondta:

– El, az is szegény. Még búcsúzni se volt ideje. Csak befutott és köszönt. Nem tudok róla semmit.

– Nem!

Gáspár állott. Anna szemben vele, és nézték egymást. És gondolta magában mind a kettő: milyen hideg, milyen szomorún megviselt a másiknak arca: mint kinn a hasító, borzongató őszidő.

Kis Anna megrázta fejét:

– Nem jó ez így, Gáspár. Nem jó!

Gáspárnak is ilyenforma gondolata volt, és eszibe jutott sok minden.

– Látod, kis Anna – mondta, és szava lassú volt és döcögős, mint őszidőben, sáros, gubbenős úton a szekér járása –,

látod, kis leány, ilyen egyedül vagyok én mindég, amióta eszemet tudom; ilyen merőben pusztá egyedül.

És hogy a lány nem válaszolt, hozzátette:

– És édesapám is, ő is ilyen egyedülvaló, amióta van...

– Nehéz sors.

– Meg lehet szokni. Sokszor még jó is. Csak ilyen időben, mint ez is most: akkor ránehezedik az emberre. Látod, Annus, én akkor voltam csak boldog, amikor – régen volt az – vasárnaponként idejártam hozzátok. Akkor boldog voltam.

Állottak szemben: két ifjú ember. Két egyedülálló, árva fenyőfa.

– Mégis elmaradtál tőlünk.

– El, Anna.

Egy kicsit mintha mindkettőjük nézése megkeményedett volna.

– Mindig jó szívvel láttunk pedig.

– Igaz.

– Mégis elmaradtál!

Süvöltött a szél kinn és rázta az ablakokat; a tűz néha fellobogott, néha meg lelapult, hogy a láng széjjelcsapott a tűzhelyen, és füst ömlött szerte a szobába.

– Sok-sok minden megváltozott azóta. Te tudhatod, Anna, hogy nem én változtam. Legfeljebb a képem.

– Gáspár!

– Nem vagyok már gyermek, de te sem vagy az. Úgy, mint akkor, nem jöhettem volna hozzátok azóta.

– Mit akarsz, Gáspár?

– Tudod jól, mit akarok mondani. Te tudod.

Merőn nézte a leányt és lassan lehajtotta a fejét.

Búcsúzott Gáspár.

– Mikor keresel meg minket? Lásd, nagyapóért is eljöhethetnél eccer-eccer.

– Nem tudom, kis Anna. Egyhamar nem. A váradi kapitányhoz szegődtem deáknak.

– A bolondos Zólyomihoz?

– Hozzá. Hívott. *Itt* nincsen semmi dolgom most.

Hallgattak. Aztán kis Anna kezét nyújtott, és Gáspár megfogta a lány kezét.

– Te, Gáspár! Ha én most kérnék tőled valamit, megtennéd-é?

– Lehet.

– Add nekem a varjúdat. Te elmész, és én is egyedül vagyok. Add nekem.

Gáspár gondolkozva nézte a leányt. Kezében érezte a kezét. Az is nézte őt, komolyon, nyílt szemmel.

– Jó, elküldöm, de vigyázz reá. Vigyázz arra a madárra! Az is árva, amint én vagyok, vagy mint te is. Vigyázz!

Eleresztette a lány kezét és ment.

Ahogy fordult, arcába vágott a tűzvilág. Kis Anna úgy látta, hogy a félarca mintha mosolyogna, a másik fél arca szomorúan komoly, mint a holt ember orcája.

HATODIK FEJEZET

Az idő azért csak telik, és megint végít járta az ősz. A Vlegyászán már régen ült a hó, és a völgyi falukon is elpihent a földdel való örökös tusakodás egy időre. Az emberek megszusszantak egy kicsit és megkeresték egymást, hogy bor mellett egy kicsit elfelejtkezzenek magukról.

Azon az őszön Fehérvárról indult el a hírmadár, és sebesen, mint a szélvész, suhogott el a respublika felett: meghalt a fejedelem önagysága. Így a hír, és nyomában az emberek között nyughatatlanság: Mi lesz?

De nem sokáig, erre nincsen ideje a kisembereknek. Mert jön a hó és vele az erdei munka. Aztán az urak dolga; az ilyen kurtanemeseket a kutya kérdi úgyis.

Karácsony táján már csak az öregek, a fehér hajúak gondoltak vele, és el-elemlegették Gábor vajda¹ nyughatatlan idejét, meg ama Mihály vajdát, de Bocskai uram és Básta generális dolgait is el-elmesélték.

Újesztendőre a nagyobb nemesurak, mint a Gyerőffyek, Mikolák, Kabosok, készülődtek Fehérvárra, fejedelemtemetni.

És tavasz alig nyílt, lám csak, gyültek-gyülekeztek a katonák Váradon, és az emberek számlálgatták, hány zászló haladt el már a nagy úton kifelé, Magyarországra.

¹ Gábor vajda: Báthori Gábor, kit a magyar király vajdának akart ösmerni és csak nagy későre címzett princepsnek, fejedelemnek.

Aztán almási emberek mesélték, hogy Csáky István uram egy éjszaka csak megérkezett a várba egynéhány fegyveres

szolgájával. De hajnalban már futott tovább kincses szekereivel a Meszes útja felé. A várba aztán kék darabontok telepedtek.

Zavarodnak a dolgok, azt már az utolsó ember is észrevehette.

Basa Tamás úr kérdezte egyszer Gyerőffy Antal úrtól, aki pedig udvari ember. Azt kérdezte, hogy:

– Most igazán szeretném tudni, ki hát a fejedelem?

Mire Gyerőffy uram megvakarta kopasz fejét:

– Azt tudom, hogy Katharina² nem az már, azt is tudom, hogy a pataki úr³ nem az még. A buzogány öreg Bethlen István uram markában vagyon, de az meg futna ki Ecsedre, ha már ki nem futott. Hát mármost, hogy ki a fejedelem, azt a mindentudó Atyaúr isten talán tudja, de én nem...

Télire aztán bizonyos híre jött a segesvári gyűlésnek, ahol Patak ura, Rákóczi György uram a fejére tette a süveget. Mondják, hogy Zólyomi úr és az országos főkapitány is segítettek, hogy mennél erősebben üljön a süveg a fején.

Csóválták a fejüket sokan, és csak nagyobb nyughatatlanság kelt a hír nyomán. Mint zivatar előtt szokott kelni a szél. De azután csak annál nagyobb lett a csend, mert „ha majd zászlót bont az öreg úr⁴, akkor is ráérünk nyergelni”.

Így telt el a tél.

Húsvétkor Ebeni Miklós érkezett familiástul apósához:

– Baj van, apámuram!

– Na-na. Mi történt?

Egy szót mondott erre csak Ebeni Miklós:

– Nota!⁵

És váltott lovakon, nyargalton-nyargalt a szilágysági hegyeken át Ecsedre. És sokan tettek hasonlóképpen: lám, öreg

²Katharina: Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor második felesége és rövid ideig utóda a fejedelemségben.

³Pataki úr: I. Rákóczi György, Sárospatak földesura.

⁴Öreg úr: id. Bethlen István, Bethlen Gábor testvéröccse, akit Rákóczi György mondatott le a fejedelemségről, melyre a rendek Katharina lemondása után megválasztották, és a szultán is elismerte.

⁵Nota: a legsúlyosabb ítélet a nemesember legsúlyosabb bűnéért, a hűtlenségért, a felségárulásért: – fej- és jószágvesztés.

Prépostváry Zsiga úr is, meg szegény Székely Mójzes, ama fejedelem fia.

Ebeni uram módos ember volt, és széltében járt a mondás: „Szamos, Maros annyit nem hozhat, amennyit Patak emészt.”

De tudta akkor már azt is mindenki, hogy a főkapitány és Zólyomi uram összekaptak Rákóczival.

Voltak mégis, és sokan voltak, akik odaállottak a magyarországi úr mellé. Mint Mikola uramék is. Mint ahogy a napraforgóvirág is a nap felé fordul örökké. És a nád is, amerre a szél fúj, arra hajlik; s ha más, erősebb szél indul máshonnan, akkor rögtön megfordul.

De hát melyik az igazi nap? Melyik az erősebb szél?

... Egy kerek esztendő ismét csak lepergett. És a pataki úr mintha megmelegedett volna a fejedelmi székben. Igaz, hogy a török császártól hiába kérte a botot és a kaftánt⁶, de az is igaz, hogy a padisáh⁷ eddigelé egy szál katonát se mozdított meg Erdély új ura ellen.

Öreg Bethlen István Ecseden gunnyaszt és hallgat, hallgat. Belenyugodott talán? Az öregemberek, a sokat látott, sokat ért vének nem bíztak ebben a nagy csendességben. Nem lehet, hogy így maradjon! Mert igaz ugyan, amit Kabos Dániel úr mondogat: „Kutya ugat, pénz beszél, és Patak ma tele van pénzzel.” De az is igaz ám, amit erre Gyerőffy uram válaszolt: „Az idvezül mégis, akinek Krisztus a barátja.”

Értette ezt a beszédet akkori időben minden ember Erdély országában.

Varju János kevés beszédű ember, de ha szólt ritkán, annál nagyobb súllyal esett latba a szava. Ő pedig egyszer – tél volt megint – azt mondotta: „Várjunk csak! A lobogókra még ne írjunk hattyú helyett sast.”⁸

...Mint az istennyila, csapott le éppen tél közepén a hír; ifjú Bethlen István, az ország főkapitánya meghalt. És a hír nyomán a suttogás, mint fekete árnyék: a fejedelem étette meg.

Most, most! Muszáj valaminek történni! Olyan a respublika, mint a kifeszített íj. Ember kell csak, aki a húrt elpattantsa, a többi aztán a nyíl dolga.

⁶Bot és kaftán: a török szultán a hatalom jelképeként adta át az általa elismert fejedelemnek.

⁷Padisáh: a török szultán címe.

⁸A Bethlen-címerben hattyú volt, a Rákóczi-címerben sasmadár.

De hiába figyel a szem Ecsed felé, onnan semmi se lát-
szik, ott semmi sem akar mozdulni. Az öregúr néma, az öreg-
úr csak sír. Még nem jött el az időknek teljessége.

Pedig a pór nép is nyughatatlankodik, es a mokányság be-
szél, sugdos. Szájról szájra jár a nézőembernek, az agg Iliának
mondása:

– Majd ha a pást zöldül...

A templomokba sűrűbben jár a nép. Mind sűrűbben.

*

Az Úristen nehéz keze Erdély fölé ereszkedőben...

1633. esztendő, Szent György napja, és csatakos, lucskos,
borzongató tavaszidő. Sír a napnyugati szél és csapja a vé-
kony, sűrű, hideg esőt; zúgva omlik a duzzadt Szamoson a
piszkos, sárga hólé, hogy nyög és csikorog belé a gyalui nagy
tornácos híd. Szuroksötét éjszaka, ablak nem világít, kutya
se vakkant, csak a vámosház ablaka világos: ott Bethlen Pé-
ter⁹ úr katonái virrasztanak és ügyelik a kolozsvári utat.

1633. esztendő és Szent György éjszakája; Péter úrfinak
nyughatatlan álmai vannak. Alig három hónapja, hogy a vi-
tézek szemefénye, az ország főkapitánya meghalt. Meghalt
hirtelenül, mint ahogy az eb felfordul, ha megéttetik. Zúg a
Szamos vize, sűrűn vág az eső, suhogva sír a napnyugati
szél. A rosszak éjszakája ez, és Zólyomi Dávid¹⁰, a bolondos
sógor, most traktál Vásárhelyt Patak urával. Árulják, kínál-
ják a becsületet, a vagyont, emberek boldogságát, nyugod-
almát, árulják, adják-veszik Erdélyt. Héj!...

A rosszak éjszakája ez és vaksi ablakok mögül ijedt,
álmos szemek vizsgálnak ki néha a kísértetes, halott éjsza-
kába.

A nagyúton fekete sár; a vámosházon túl Kolozsvár felé
csak egy helyütt pislog félénk sárga világ a végtelen fekete-
ségben: a lónai fogadó ablaka. Ott emberek virrasztanak. A
kis szegeletszobában; a nagyivó üres és sötét. A vásáros né-
pek a szín alá tolt szekereken, gyékény alatt vagy a pajtában
aluszak régen.

⁹ Bethlen Péter: id. Bethlen Istvánnak, Rákóczi György ellenfelének
ifjabbik fia.

¹⁰ Zólyomi Dávid: id. Bethlen István veje, vitéz, de nyughatatlan, sőt
beszámíthatatlan ember, akit kortársai Erdély-szerte a „bolond Zólyomi”-nak
emlegettek.

Három ember virraszt a kis szobában, a kemence mellett: Basa Tamás uram meg az unokája és a fogadós. Kis Anna a padláda szegletébe kuporodott fel és a fejét ölébe hajtotta: olyan fáradt és olyan kimondhatatlanul álmos. Mellette ül nagyapó, és szemben a fogadós; az asztalon kanta, meleg, párolgó fűszeres itallal. Egy-egy kortyot iszik hol az egyik, hol a másik; nagy ritkán egy-egy szót is ejtenek.

A rosszak éjszakája ez ma. A szél úgy sír, mint álmában felzokogó gyermek, úgy jajgat. Valami nagy nyughatatlanság jajgat ott kinn a kietlen, sáros világban, valami vajúdik, valami lesz ma még. Ha! hogy csikorog, ropog a jegenyefa ott kinn az ablak előtt.

– Meglátja, nemzetes uram, amit mondtam, úgy lesz. Itt sok ember megfordul, mindenféle beszédet hallok. És most sokan járnak fegyverrel. Igen sokan.

– Rebellióra¹¹ gondolsz?

– Nem tudom; de hallom, hogy Zólyomi úr zászlót bontott.

– Még talán nem? De a havason fegyvereket osztanak ki, és falukon idegen emberek járnak-kelnek. És a kovácsok nyilat kovácsolnak.

A várba katonák jöttek: talpasok és Zólyomi kopják. A tisztek sánchányini, kertfonni, falrakni hajtják a szegénységet...

Ha! Egyszerre hogy vonítanak a kutyák. Nehéz idő, nehéz éjszaka ez a mai. Ijedten riad fel kis Anna.

– Mi baj, nagyapó?

– Semmi, fiam, semmi! Csak a kutyák. El is hallgattak már. Hogy annak az átkozott rúdnak is most kellett eltörni.

– Nehéz az utazás ilyen időben.

– A leányoméért, Erzséért. Hogy a vőm elpusztult szegény.

– Tudom, tudom. Ennek is a pataki úr az oka, lám.

– Az Isten akarta.

– És a birtok?

– Nem tudom, mi lesz avval is.

– Ha, te, ha! Megint! Nem nyughatnak azok a dögök sem ma!

¹¹ Rebellió: lázadás.

Felkél a fogadós és indul kifelé. Meglobban a gyertya lángja, ahogy az ajtót nyitja, és dörren, amint a szél bevágja utána.

Kis Anna újra csak felriad:

– Nem jött vissza János bá?

– Nem még, de talán most jön. Éjfél után lesz egy kis holdvilágunk, addig alhatnál, ha tudnál bár egy cseppet.

Nyílt az ajtó, és újra bevágódott a szél, és lobbant a gyertya. A fogadós jött vissza.

– Mi az, Péter? Tán Varju Jankó jött vissza?

– Nem, de azt hiszem, lovasok jönnek Lóna felől. Kutyának való idő. Lassan jönnek, káromkodnak. Gondolom három-négy ló. Megkötöttem a kutyákat.

Fát vetett a tűzre és ivott egy korty bort.

– Ha! Hallja, nemzetes uram?

Jól hallatszott már a lódobogás is, a sár cuppogása is.

– Megállanak! Befordulnak.

Fegyvercsörgés, káromkodás. Aztán halkan, töredezve:

– A tornáchoz kössétek a lovakat, a haslót eresszétek meg. Csak szusszanunk. Küldök egy ital bort.

Megint lobban a gyertyaláng, ahogy nyílik és csattanva csapódik az ajtó. Szálas, sáros, fekete képű kardos katona toppan a kis szobába. Megáll. Szemügyre veszi a három virasztó embert.

Csak elmosolyodik:

– No nézd! Nemzetes uram és kis Anna! Jó estét adjon isten!

Közelebb megy a tűzhöz. Orcája sáros is, véres is, de jól látszik mégis egy csúnya, veres barázda homlokától álláig.

– Varju Gáspár!

– Az a! – Két kezét a leány felé tartotta. Úgy szólt hátra:

– Péter bátyám, három kópiámnak bort és nekem is.

Basa Tamás úrhoz fordult aztán:

– Honnan hová, nemzetes uram, ilyen ítéletidőben?

– Hazulról; Kolozsvárra igyekeztünk, Ebeni Miklós meghalt. Megyünk a leányomhoz. Eltört a kocsirúd, s iderekedtünk.

– Baj mindenképpen – de Gáspár csak kis Annát nézte, aki ott kuporodott a padszegletben és tágra nyitott, ijedt szemmel nézett reá.

– Piszkos vagyok, ugye?

– Az, Gáspár! És rongyos vagy és sáros. És az inged, Gáspár, az inged!

A fiú a nyakához kapott.

– Elszakadt? Talán véres is?

– Fekete.

– Véres. Aludt vér. Megvágta. Nem lehet nagyobb baj. A fogadós hozta a bort, és Gáspár egy hajtásra kiitta a csuprot.

– Jólesett.

Leült.

– Apád is itt van – mondta Basa Tamás.

– Itt! Hol?

– Lónára ment a cseléddel. A rudat reperálni. Várjuk vissza minden percen.

– Kolozsvárra megy ő is?

– Nem a! Onnan jött. Gabonát hoz.

– Régen láttam. Talán megvárhatnám. – Nyugtalanul pillantott széjjel. – Talán megvárhatom – mondta még egyszer. Felugrott és kiszólt az ajtón:

– Pokrócot vessetek a lovakra.

Újra leült a padra az asztal mellé.

– Honnan jössz most, Gáspár?

– Marosvásárhelyről.

– Nagy út.

– Gyaluban van Péter úr?

– Ott. Hozzá igyekszel?

– Hozzá.

Hallgattak egy ideig. Aztán Gáspár hirtelen kihúzta a kardját és a pengét az asztalra tette. Szembekönyökölt Basa Tamással, a kard éppen közöttük.

– Véres.

Az öregúr kézbe vette a kardot és ujját végigfuttatta az élén.

– Csorbás is – dünnyögte.

– Az a!

– Verekedtetek?

– Vásárhelytől Gyéresig.

Az öregúr letette a kardot.

– Hát áll már a háború?

– Az a baj, hogy még nem áll!

Merőn nézett maga elé, amíg mondta:

– Kergettek. Nyomtak erősen.

Csend. Nehéz kérdezni ilyenkor, mert fél az ember a nehéz szótól, aki a kérdésre jöhet.

A katona kis Annát nézte, keményen, hogy szúrta a szemével.

Hirtelen kezébe markolta a kardot, nagyot kacagott és kardos öklét az asztalra feszítette:

– Kérdezed, kis Anna, ki kergetett? Találd ki?

A leány orcájából lefutott a vér. A fogadós kérdezte:

– Ki?

– Toldalagi székeltek. Előttük Maksai.

– Az-é?

– Az. Az új urat szolgálja most.

Öreg Basa Tamás dörmögte:

– Az is.

– Sokan már – morgott a fogadós.

A katona folytatta. Kis Annának beszélt:

– Az. Vásárhelytől Gyéresig kergetett. Ott megcsaltam. Két kopjám után Kolozsvár felé fut, és én meg az Aranyos torkába kaptam bé.

Egy katona dugta be a fejét az ajtón:

– Az úton lovasok jönnek.

– Merről?

– Kolozsvár felől. Vágtatva.

Akkor már rántotta fel az ajtót Gáspár:

– Nyeregbe!

Az ajtó bezuhant, elaludt a gyertya, és már az udvarról hallatszott a kiáltás, tompán, szakadozottnak, ahogy a szél el-elkapta:

– A kapuhoz... Vágjatok belé!...

És harsant a régi, szilaj katonaordítás:

– Üsd, vágd!...

Zavaros lárma, ordítás, csattogás, összekavarodva; aztán halkabban, távolabbról. A szél zúgott.

A fogadós a gyertyát elfújta, és a kis házban most már csak a tűz világított. Az imbolygó fénynél a három ember riadt orcája furcsán sárga, vigyorgó, mintha holt emberek kacagnának.

A zúgó csendbe belefúródik egy erős hang:

– Megállj! Le a kardot, Gáspár!

Éppen az ablak alatt.

Lövés: utána dühös, halálos ordítás. Ember-é, vagy állat? Vágtató ló csattogása. És mintha valami puffanna a sáros földre. Éppen az ablak alatt:

– Jézus, segíts!

Éppen az ablak alatt. És hallatszik a dulakodás, ahogy emberek kapaszkodnak össze és szorítják egymás torkát és harapnak egymás orcájába. És az ökölben kard és kés, és ölnek, ölnek...

Aztán vége. Csend. Csak a szél muzsikál.

Rettenetes éjszaka ez. Reszketve, dideregve, vacogó fogakkal áll kis Anna. És áll öreg Basa Tamás, és a fogadós is áll, kezében a kialudt gyertya.

Csend, csend. Csak a kutyák vonítanak, hosszú, nyúlós, fájdalmas ordítással. És a szél zúg, rázza az ablakot, és suhog az eső.

– Én Uram, jó Istenem...

Végre! Lovak és emberek hangja az udvaron; aztán nehéz patkós lépések a tornácon, és nyílik a nagyívó ajtaja.

A fogadós sietve gyújtja lángra a gyertyát és viszi oda.

– Bort, fogadós – fogadja egy rekedt hang.

Katonák összekötött kezű embert tuszkolnak be: Varju Gáspárt.

– Itt van!

– Nem is erősen sebes.

Az asztal mellé telepszik a hadnagy: Maksai László. Előtte tépett ruhával, összekötött kezekkel Varju Gáspár.

Egymást nézik.

– Ül le, Gáspár!

Az asztal közepén lobogó gyertya, és szemben egymással ül a két katona: süveggel fejében Maksai László, a fal mellett hajadonfővel Varju Gáspár. Az ajtónál meztelen karddal székely kopjás.

Gáspár nehezen lélegzik: homlokára csapzottan csüng haja, és arcán végig lassan szivárog hajából a fekete vér.

Csend.

Jön a fogadós és Maksai elé magas ónkupát tesz. A hadnagy iszik.

Megszólal Gáspár:

– Ihatnék én is.

Szó nélkül tolja eléje a kupát Maksai.

Aztán némán könyökölnek egymással szemközt.

Gáspár vállán széles szíjon tarsoly; a hadnagy azt nézi.

– Írások vannak a tarsolyban?

– Írások.

– Gondolom, azért kergettelek.

– Úgylehet, azért.

– Ecsedbe akartad vinni az öregúrnak?

– Csak ide Gyaluba eccer.

– Add ide a tarsolyt.

– Vedd ki a nyakamból. Aztán bontsd ki és olvasd el bár azt, aki legfejül van.

Maksai úgy tesz. Összehajtott levél az. Kibontja: alul Rákóczi-pecsét és a pataki úr manupropriája¹².

– Olvasd csak, olvasd! Az én uramnak szólt, láthatod a címzésről: „Méltóságos Zólyomi Dávid úrnak, a váradi kapitánynak.”

Zólyomi Dávid oltalomlevele volt az...

Maksai olvasott; a katona az ajtó mellett a falhoz támaszkodva szundított.

... Csendesen nyílik a kisívő ajtója. A küszöbön Varju János, kezében íj. Gáspárral éppen szemben, háttal a hadnagynak. A fogoly megmarkolja az ólomkupát. Varju János vesszőt fektet az íjra.

Ebben a percben riad fel az ajtónálló katona.

– Vigyázz!

Maksai felpillant: Gáspár áll, magasra emelt két markában az ólomkupa. A katona rohan az asztal felé.

– Jézus!

Sóhajtvá bukik hanyatt a hadnagy a padon keresztül, ahogy a nehéz edény éppen a szeme közé zuhan.

A katona sújtani akar. De csak megtorpan, a szeméhez kap, csörrenve hull a kardja a kőpadlóra, éppen a szemébe fúrta magát a nyíl. Rezgett a tollas vége még. Aztán megperdült és levágódott a földre.

Varju János a tornácra nyíló ajtóhoz ment és a reteszt előretolta. Aztán fiához lépett és a szíjakat lebontotta kezéről. Csak most szólalt meg halkán dörmögve.

– Jó mesterség az íj is jó kézben.

¹³ Manupropria – saját kezű aláírás, kézjegy.

A hadnagyhoz léptek.

– El kell igazítani, mert ha az élet visszabújik belé, még lármát csap.

– Nem. Kössük meg.

Eligazították ezt is és a száját felpeckelték.

– Így.

Gáspár a kardját vette el és felkötötte a derekára.

– Jó lesz nekem; az enyém eltört úgylis.

Apjához fordult.

– Szökjünk?

– Három emberünk van itt. Csendesen elvégezhetjük a többivel is. Gyere csak velem.

A kisivóba mentek. Varju János vitte a gyertyát.

– Ne üljenek sötétben, nemzetes uram – dörmögte, és letette az asztalra a gyertyát.

– Láttunk mindent – motyogta az öregúr.

– Megölték? – kérdezte kis Anna.

– Nem még.

– Istenem – sóhajtotta a leány és a nagyapja mellére rejtette arcát. Az öreg megsimogatta a fejét.

– Csendben üljenek, nemzetes uram – mondta Varju János. – Nincs baj, itt maradjanak.

És a hátulsó ajtón kiléptek az éjszakába.

– Mi lesz még? – kérdezte súgva kis Anna nagyapjától.

– Halál, gyilkolás, édes madaram – súgta az vissza.

– Csend, halottas csend, sokáig.

Egyszer aztán valaki nagyot, ijesztőt ordított, mire a kutyák csúnyán vonítani kezdtek. Egy kis láрма még, aztán újra csak csend.

Nyílt az ajtó, és Varju János belépett. Vele a fogadós és két condrás ember, a karjukon hosszú nyelű balta. Átal a kisszobán a nagyivóba, az ajtó nyitva maradt utánuk.

– Azt ott a pad mellett, aki össze van kötve. A szájából kivehetitek a pecket. Ki kell vinni.

Talpra állították. Élt már, de tántorgott.

Varju János Basa Tamáshoz fordult:

– Nemzetes uram, a kocsi áll, mehetnek tovább.

Erre felriadtak.

– Hallod, Anna? Mehetünk. Készülj!

Gáspár jött be.

– Tiszta az út; hámban a lovak. Az idő is megállott, egy kis holdvilág is van. Másfél óra alatt Kolozsvárt lehetnek. Hajnalra éppen.

A nagyivó ajtójában összekötött kézzel állott Maksai, mögötte a két baltás.

– No, élsz-e, hadnagy? – kiáltott rá Gáspár.

Az nem felelt, de kutatva nézett körül és kis Annán akadt meg a szeme.

– Te vagy itt, Annuska? Istenem!

Mintha oda akart volna menni, de csak lehajtotta fejét. Az egyik ember baltája nyelével hátba döfte:

– Előre! – És Maksai maga elé meredve ment a szobán keresztül.

Nehéz, hideglelés álom. Kis Annának alig forog a nyelve, torka száraz:

– Gáspár, hová viszik Maksait?

– Gyaluba.

– Gáspár! – és csak most kezdett eszébe jutni minden sorjában, ahogy az az éjszaka történt. – Gáspár, mi lesz ott vele?

– Nem tudom, de lehet, hogy lógni fog.

– Gáspár, nem szabad. Ereszd el, Gáspár.

– Nem lehet – felelt kurtán a fiú.

– Megver téged akkor az Isten! És engem is. Gyilkos leszel, Gáspár.

És a véres kemény fiú, ahogy a leány most a szemébe nézett, reszketni kezdett. A hátán végigfutott a hideg.

– Add vissza az életét, Gáspár. Elég halál volt már. Elég vér.

A fiú nagyokat lélegzett.

– Nem lehet, kis Anna: igen nagyot kérsz. Ha apám nem jön, holnap talán vasban vinnének valahova. Így fordult, ez az igazság.

Öreg Basa Tamás szava hallik:

– Gyere, Anna, siess!

Az udvaron három-négy fáklya lobogva bolyongott ide-oda, mintha lidérc járna. A tornácon fetregő embertestek. Gáspár elrúgott egyet az útból.

– Dögök.

A nagy kocsi állott már, és a kapu nyitva.

Szó nélkül kapaszkodott fel Basa Tamás úr a kocsiba, kis Anna utána.

– Ereszd el, Gáspár – hallatszott a kocsiból –, ne vidd halálra. Elég volt.

Gáspár odaugrott és behajolt a kocsiba:

– *Neked* kell ez az ember? *Neked* odaadom.

Kis Anna nem gondolkozott; élet-halálról van szó. Azt mondta:

– Add nekem hát!

A kocsi zökkenve indult. Gáspár állott abban a helyben. Aztán öklével belevágott a levegőbe:

– Héjj!

Meglódult és megrázta magát:

– A kocsi álljon meg!

Aztán az embereknek kiáltott:

– Vigyétek a hadnagyot és dobjátok a kocsiba.

Az emberek belódították a kocsiba Maksait, és Gáspár mintha hallotta volna, hogy ott valaki felzokog. De lehet, hogy a füle csalt, amikor síró hangon a nevét is hallotta: „Gáspár”...

Aztán elindult a kocsi...

*

1633. esztendő, Szent György éjszakája, a rosszak éjszakája. A szélzúgásban valami sír, az esőzúgásban valami jajgat. Ha! hogy csikorognak, ropognak a kopasz vén fák a várkertben; ha, hogy vonítanak a kutyák egyszerre. Nehéz idő, nehéz éjszaka ez a mai. Jó ilyenkor fedél alatt, meleg ágyban. És jó, ha az ember nem lát sokat és nem tud sok mindent. Nyugodalmasabb úgy. És mégis, vaksi ablakok mögül sok ijedt szem vizsgál a vak éjszakába, ahol nyihogva, jajgatva kergetőznek a láthatatlan gonoszok.

Csak azok a dögök ne vonítanak olyan csúnyán. Olyan haláloskeservesen. Hátha éreznek valamit? Hátha kószál valami kinn? Egy cseppecskét ki lehetne nyitni a táblát, úgyse lát ide be senki. Huh! hogy vág be a szél az ablakon! Vacogtató hideg eső. Vak, halálos éjszaka.

Lassan, lassan csendesedik az idő. Persze, közeledik a hajnal. Lám, a fellegek oszladoznak, és a hold is, ha apadóban is, de feljött.

Csak a kutyák vonítanak, és ha! ha! Nem patkó csattog Kolozsvár felől? Jobban kell kinyitni a táblát! Lám csak; a vámosháznál lámpások mozognak, fegyver csörög; és dühödten ugatnak most az ebek. Hallod-e, hallod? Mi zörög, mi csikorog? Bizony mondom, a sorompó lánc az; az ám, húzzák fel a sorompót.

A bakter gyáván erőlteti szemét: de a vámosházig ő se megy; az már Bethlenéké, ő meg csak a város baktere. De csattog a patkó, és ügyel a bakter: három lovas kopog az utcán felfelé.

Három lovas és két vezeték, és sárosak nyakig és lógatják a fejüket a lovak és botorkálva cuppognak a sárban.

A bakter szeme jó, lát a sötétben is. És a lovak oldalán csörög a kard: katonák bizony.

De kik lehetnek? Honnan jönnek?

A kertek árnyékában utánuk lehet lopakodni.

A várig.

Ott megállanak. Az alsó kapunál, ahonnan a várba felkanyarodik az út. Zörög a kapu, üti az egyik.

– Hó, hajhó. Ki az?

– A váradi kapitány deákja. Nyisd a kaput!

Bólogat a bakter: úgy, úgy, a váradi kapitány deákja hát. Nyikorogva nyílik a sötét kaputorok, és bebotorkál rajta három lovas. Csikorog és dörren a nagykapu.

Kietlen, hideg csend ül a városra. Egy-két ablaktáblát csendes félelemmel csuknak be leselkedő polgárok, és azután csak a lankadó szél az úr és kergeti a rongyos fellegeket. Egyszer-egyszer a hold is előbukkan haloványan.

Napkelet felől pedig mintha oszladoznék a sötétség. Napkelet felől nemsokára érkezik a megváltó hajnal.

*

Lobogó fáklyafénynél, nehéz karosszékben, álmatlan, sárga orcával ül Péter úr. Szemben vele, az otromba cserefa asztal másik végén sárosan, mosdatlanul, izzadságos, véres, esőszagú katona: Varju Gáspár. Odább, a cserepeshez támaszkodva fehér szakállú, vénséges Zámbó Mátyás, a vári porkoláb.

Az úr kérdez: kurtán, mogorván, és felel a katona rekedtes hangon, fáradtan. A fali karikában füstölögve lobog a szurokfáklya, és pattog a tűz a tűzhelyen.

– Úgy volt, úgy – beszéli Gáspár. – Csak látom, hogy jönnek a kékek, és az urak ugranak fel sorban az asztal mellől. Csak hallom ám a Toldalagi uram hangját: „Tedd le a kardot, Dávid, hiába úgyis.”

– Toldalagi?

– Az! A székely kapitány. Az!

– Úgy! Tovább!

– Kurjant az én uram: „Lássuk, Rákóczi-ebek, tudtok-e harapni, ha ugatni tudtok!” És beléjük vágott.

Megtörölte homlokát Varju Gáspár. Fejéből még mindig szivárgott a vastag, fekete vér. Péter úrfi eleje tolta az ónkupát.

– Így, deák!

– Így történt, így! Ahogy mondtam, éppen így. Ordítok én is: Üsd, vágd! – és kést vágtam egy darabont oldalába. És kinn is, a hátulso házban, meg a tornácban a mi legényeink, hogy hallották a lármát: kardra, csákányra, és nyomakodtak bé a palotába. Aztán, ahol a legsűrűbben voltak a kékek¹³, beléjük. De az urak közül aki ott volt, egy sem állott a mi urunk mellé. Egyetlenben egy sem.

Gáspár húzott egyet a kupából.

És kérdezte Péter úr:

– Csáki István ott volt-é?

– Ott.

– Hát Bánffy Ferenc bátyám?

– Az is ott.

– Hát Barcsay Tamás úr?

– Azt nem láttam.

Péter úr orcája sárga, szeme álmatlanul veres, üstöke szöke, és két öklére támasztotta fejét, és nézett a füstösen lobogó fáklyalángba.

– Tovább, deák.

– Aztán elnyomtak. Csak elnyomtak mégis. Sokan voltak, erősen sokan. Kiszorultunk lassan az ajtón, ki a tornácra. De urunk szegény, ott maradt. Elesett. Láttam még, hogy teszük kezére-lábára a vasat. A kékek. Láncot a váradi kapitány kezére. Békót a lábára is...

¹³ Kékek (kék darabontok): a fejedelmek kék egyenruhás, állandó, zsoldos testőrségféle katonasága, melyet székelyekből toboroztak össze.

– Akivel nádort szalasztott a Tiszánál – morogta a várnagy.

– Akivel Rákóczit beültette a fejedelmi székbe!...

– Tovább!

– Úgy volt, úgy! Még egyszer hallottam a hangját, nekem kiáltotta: „Vágd ki magad, Gáspár fiam. Gyaluba fuss. Add oda tarsolyodat Péter sógornak, és mondd el, amit láttál. Aztán gyertek vissza érettem.” Hát kivágtuk magunkat tízen. Ideérkeztünk hárman. A többi elmaradt; eltévelyedett, megfogták, levágták. Vásárhelytől idáig egyet futottunk, és nyomunkban Toldalagi-kopók, előttük Maksai László, a gyalui vice. Az. A lónai fogadóig győztük. Ott beértek. Mi négyen voltunk, ők nyolcan. Hát elnyomtak négyünket. Ma éjszaka.

Gáspár izzadt, és izzadsága összekeveredett a fekete vérrrel. Koponyájára mutatott Gáspár:

– Látja méltóságod? Ezt most kaptam. Karddal ütöttek fejbe. Leestem; megfogtak.

Megállott a beszédben és megtörülte izzadságos homlokát.

Szemben vele meredt szemmel, nyitott szájjal Péter úr. Két ökle az asztalon. És lépett egyet Zámbó uram is, a fehér szakállú vénséges porkoláb.

Dadogva kérdi Péter úr:

– A lónai fogadónál? Úgy mondd? Az uradalom fogadójaig nyújtotta kezét a pataki úr? Így vagyunk már?

Halkan, morogva mondja a vénember.

– Maksai László, az én vicém?

– Ahogy mondtam, úgy igaz.

Bethlen Péter felállott és az ablakhoz lépett. Künn fúj még a szél, de az eső elállott, és lám csak, lám, napkelet felől, nagy messze még, de jött már a hajnal.

Péter úrfi kinyitotta az ablakot és kihajolt. Hátra se nézett, úgy szólt csak vissza:

– Tovább, deák!

– Nincsen tovább, uram. Itt vége...

Az úr nem szólt, csak nézett napkelet felé, ahol éppen Kolozsvár felől, fényes, aranyos csík nőtt, növekedett az égboltozat alján.

Aztán hirtelen visszafordult:

– Tegnap egyik portám Kolozsvárról jött haza. Ezt a levelet hozta.

És pecsétetes írást vetett az asztalra.

– Zámbo bátya, látod? Rákóczi-pecsét és az ő manu-propriája.

Gáspár odapillantott, aztán az asztalra csapta tarsolyát.

– Itt a mása, méltóságos uram! Kettő is. Az egyik az én uramé, a másik István úré. Rám bízták, hogy ide hozzam. Hát itt van.

– Jól van, deák! A másik portám Váradról jött vissza. Az semmit sem hozott. Hírt se.

A várnagyhoz lépett Péter úrfi és vállára tette kezét:

– Innen elmegyek. Muszáj. Lehet, holnap már itt lesz a pataki úr. Csak azt tudnám, merre menjek?

A tövig égett fáklya kialudt most, és a szobában homályos szürkesség. Gáspár felállott, és rezes kardja nagy koppanással ütődött a kőpadlóhoz, hogy megrezzent a másik két ember.

– Az én uram, tudom, Kolozsvárra menne! – mondta Gáspár, és most ő lépett az ablakhoz. – Holnap miénk volna a város és holnapután az ország – talán.

De Zámbo uram, a fehér hajú vénember megsimogatta szakállát:

– Méltóságos uram! Egyik portád pecsétetes ótalomlevelet hozott, a másik semmit. Ha az a másik bár ezer jó lovas kopját hozott volna, akkor én is azt mondanám: Gyerünk, uram, bé Kolozsvárra kibontott hattyús lobogókkal. De így azt mondom: Szatmár felé még nyitva az utad. Szilágyságon keresztül, az ótalomlevelet pedig tedd el, mert avval te is csak úgy járnál, mint bátyád és sógorod. Így mondom. De most te parancsolj.

Csend, nagy néma csend. Péter úr lehajtotta fejét. Az ablakon keresztül pedig egyszerre aranyos sugár tört be és fényességgel táncolt a szemben való falon.

Hajnal van, szép piros hajnal.

És íme, friss, élő lárma hangja szűrődik az udvar felől bé a szobába: lovak nyerítenek, férfiak káromkodnak. Kukorikol egy kakas, és valami fehérnép vihog. Mert hajnal van, tavaszi, napsugaras hajnal.

Péter úr kinyitotta az ajtót. Kilépett a tornácra. Az ajtó bevágódott.

HETEDIK FEJEZET

Süt a nap, és a fűzfa telides-teli barkával. A hegyoldali irtásban sárgállik a somfa, mint az arany. Apró, foszlós, fehér fellegek az égen, és a buja őszi vetést borzolja a szél. A tavaszi forduló tele ekékkel, és a frissen szántott hosszú barázdák mint véres vonalak hasítják a szürkére korhadt tarlót; az ekék nyomán mindenütt Varjuk és barázdabillegetők keresik a gilisztát.

Kapusnál tér le a nagyútról az ösvény, aki a patak mentén visz fel a havasokra. Arra az ösvényre tért be Varju Gáspár, és kicsi lova szaporán, frissen rakja lábait.

Az ösvény szorosan a malomkert mellett halad, és Gáspár fülét nóta hangja üti meg:

Nem szoktam, nem szoktam
Hajnalban felkelni,
Piros hajnal előtt
Véres ruhát mosni...

Az a! A régi, a szomorú nóta, akit időtlen idők óta danolnak és mindig danolni fognak itt a havas alatt. Időtlen időkhöz. Gáspár megfogja a lovat és szorosan a kert mellé faroltatja.

... Könnyemmel áztatni,
Jajszóval sulykolni...
Könnyemmel áztatni,
Jajszóval sulykolni...

A zöldellő szántók felett pacsirta szól, csattog vidáman, hogy kis torka majd kihasad.

A palánkon túl, a kertben leány palántázik és énekel hozzá. Fehér ingben, pendelyben, kendője nyakába csúsztatva, és mezítláb. Felakasztott kötőjében a palántok, és a leány az ágyások közt guggolva mutatóujjával fúrja a poronyú földbe a lyukat, abba a palántot és két kézzel nyomja hozzá a földet. A nap ragyogva süt, és egy bolond fiatal almafa teljes pompájában virágzik.

A leány az ágyás végire ér és feláll. Hátrarázza szemébe hullott haját, kinyújtózkodik, hogy inge piros kötője elpattan a nyakán. A nap arcába süt, és homlokán izzadság ragyog.

– Te, Ilon!

Hirtelen leereszti és lesimítja kötőjét és a hang felé fordul. Elmosolyodik és lassan a palánk felé indul.

– Gáspár?

– Az a! Adjon isten jó munkálkodást.

A palánknál megáll a lány és reakönyököl.

– Honnan?

– A várból. Hazamennék. Csak nem tudom, otthon kapom-e apámat.

– Ha el nem indult még hazul. Ide várom. Tegnapelőtt éccaka búzát hagyott itt örletni; hogy ma utánajő. Bekötöttük a zsákjait már.

– Igaz! búzát hozott. Tudom. Ha hamarosan eljönne...

– Bizonyos itt lesz napvilág még. A hold csak éjfél után jő fel.

Gáspár az égre pillantott. A nap hajlott lefelé.

– Megvárhatnám – mondta bizonytalanul.

– Itt nem kerülheti el.

A fiú befordult az udvarra. Lovát bekötötte a pajtába. Mire a tornácba ért, a leány is előkerült, muszulyban, tiszta kézzel. A haját simította le a kézzel.

Kezet fogtak.

– Apád itthon van-é? Nem láttam.

– Meghalt.

– Meg! Nem hallottam.

– Az őszön.

– Másfél esztendeje nem voltam itthon.

Leült a tornác könyöklőre; Ilon a ház falához támaszkodott.

– És a malom?

– Én vagyok a molnár. De azóta csak gabonát örölünk.

– Egyedül vagy?

– Van egy szolgám. Régi cseléd.

– Hát a földek?

– A szántókat kiarendálták felibe. Nem győzöm magam. Gabonát ad a malom úgyis. A rétet és a kertet tartom, meg az erdőt. Marhát, juhot kell tartsak. A kenderföldet is.

– Árva vagy hát!

– Mint az útszéli kereszt.

– Bírod?

– Muszáj.

Elhallgattak. Egymást nézték, nézegették.

– Ember kéne ide.

Vitéz Ilonnak egy pillantásig megkeményedett az orcája.

Aztán csak megrázta a fejét és elkacagta magát.

– Nehéz dolog. Aki venne, az nekem nem kell, aki kéne, az nem kér.

– Igaz! Nehéz dolog!

Elhallgattak. Az ösvény felől hangok hallatszottak: két lovas ember jött két vezetékkel.

– Édesapád jó – mondotta a leány, és a malomba kiáltott be.

– Mihály bá’, jönnek Varjuék a lisztér...

Gáspár leugrott a könyöklőről, és apa meg a fia kezét fogtak.

– Édesapámat vártam. Péter úr parancsolta, azonnal a várba jöjjön.

– Péter úr?

– Éppen ő!

– Mi dologban?

– Nem tudom még. De Zámbó bátyám mondotta, hogy olyasvalami készül, ami éppen nekünk való csak.

– Úgy, úgy! A bolond Varjukra van szükség.

Összenéztek. Gáspár vállat vont. Apja legyintett a kezével.

– Parancs, parancs...

Erősen alkonyodott; egy szikra szél se fűjt: csend, mint a templomban. A malomból messzire, messzire elcsengett a nóta:

... Nem szoktam, nem szoktam
Hajnalban felkelni,
Piros hajnal előtt
Véres ruhát mosni.
Könnyemmel áztatni,
Jajszóval sulykolni,
Könnyemmel áztatni,
Jajszóval sulykolni...

Reggel a várkaput nem nyitották, mint máskor. A hidat is felvonták, és a vár körül meg a falakon istrázsák ügyeltek.

Hogy bent mi történt, senki sem tudta. Két napon átál lélek se lépett a várból ki, avagy oda bé. A főkapun legalább nem. Harmadnap aztán, fényes délben – mindenki láthatta – leereszkedett a vonóhid, kinyílt a kapu, és nagy csörgéssel, dübörgéssel görgedezett ki, le az útra hét nagy vasas szekér. A szekerek magasra pupujázva, gyékénnyel terítve, lekötve. Láthatta az egész város. Elöl-hátul lovas kopják.

– Ímhol viszik a Zólyomi-harácsot – suttogták az emberek, és bámultak a csörömpölő szekerek után, amíg csak azok nagy lassan keresztülhaladtak a városon, ki a nagy úton, Kolozsvár felé. A vár kapuja tárva-nyitva maradt, a híd leeresztve...

Östére szállott az idő, amikor egy róta¹ kék darabont kérezkedett a várba bé:

– Önagysága, Erdélyország fejedelme parancsából...

A híd leeresztve, a kapu tárva-nyitva! A vigyázóházból, aki a kapu felett van, leszólt a vigyázó:

– Jöhet, aki akar, láthatod.

A darabontok közül két úrféle léptette elé lovát. Magas, nagy barna képű, szőke hajú, nagy bajuszú az egyik, a másik kövérkés, szakállas. A kövérkés szólott:

– Furcsállom a dolgot. Nehezebbnek gondolám.

A másik nem felelt, de ráléptette lovát a hídra.

– Magam szeretek elöl járni.

A kapun belül, az udvaron Zámbó Mátyás uram, merőben egyedül. Csak messze, hátul, a pajták tájékán suvadozott néhány béresformájú ember meg szolgáló.

A vén porkoláb szó nélkül meghajtotta magát az urak előtt.

– Tudod-e, kik vagyunk?

– Ösmerem fiskális direktor uramat, méltóságos Sárossy János uramat és ösmerem Vallon Péter uramat, generális urat. Még a régi úr idejéből.

És újból meghajtotta magát mind a két úr előtt.

– Tudod, miért vagyunk itt?

A porkoláb hatalmas kulcsot nyújtott az urak felé:

¹ Róta: századnál kisebb katonai egység.

– Ímhol, uraim. Gyalu vára kapukulcsa...

A fiskális direktor lehajolt a lóról és elvette a kulcsot:

– A felséges fejedelem, Rákóczi György úr, az én uram parancsolatjából...

... A pataki úr immáron Gyalu várát is elnyelte és véle fél Kalotaszeget és a havast, le szinte-szinte a Jára vizéig...

Az urak lóról szállottak és a katonákat is leparancsolták. A hadnagy megkapta az ordrét: a várbeli őrséget az udvarra gyűjteni, helyettük a kékek vegyék át a vigyázást. Az őrséget fel kell esketni a fejedelemre. A plájászok aztán visszamehetnek a falakra, de fegyver nélkül ma még. Nem lehet tudni semmit. A hadnagy fejével felel minden bajért.

Sárossy uram ezalatt Zámbó urat kérdezte ki.

– Hát kegyelmed ki légyen?

– A vári porkoláb.

– És az úr?

– Ecseden vagyok.

– Nem az öreget kérdem.

– A váradi kapitányról, hiszem, többet tud méltóságod, mint én.

– Azt sem kérdeztem: Péter urat gondoltam; az itt volt még a minap.

– Itt az máig. Elment.

– Hová?

– Nem mondotta.

– Jól van. Hát így te vagy most a gazda.

– Ma még én.

– Hát vacsora lesz-é?

– Terítve az asztal a nagy ebédlőházban.

– A kongó nagy bolthajtásos ebédlőházban, a nagy asztal sarkán ketten ültek vacsora után, bor mellett: az ország fiskálisa és a generális. Zámbó uram a tűzhely mellett üldögélt. Egy legény állott az urak megett. Sárossy uram már éppen tizedszer mondotta:

– Furcsállom ezt a dolgot. Ilyen várat még nem láttam. Vallon uram erősen ivott. Egyet-egyed morgott és hosszú bajuszát húzogatta:

Jött a hadnagy:

– Generális uram, ez a fészek üres, mint cséplés előtt a pap szuszénkja.

– Ugyan, fiam.

– Kitakarítottak innen minden valamit érőt. Holnapra nincsen a lovaknak zabjuk, szénájuk, a legényeknek egy harapás kenyérük, falat szalonnájuk.

– Nono.

– A pincétől a hiúig mindent keresztül-kasul járkáltam.

– És éppenséggel lyukas ez a láda?

– Egér van itt csak, és szemét.

A hadnagy öreg, szürke bajuszos katona volt. Bizodalmas régi embere az új fejedelemnek.

– No, csak ülj le, ez a bor jó.

A hadnagy töltött és ivott.

– Ehetném is.

A felszolgáló legény hideg húst hozott és kenyeret. A hadnagy nagyokat falt. Azután ivott megint és megtörülte a bajuszát.

Nagy kongó rideg csend. Végre a hadnagy szólalt meg. Vallon uram felé mondotta:

– A délben a várból hét vasas szekér ment ki, egyen-egyen négy lóval. Úgy gondolom, kirepítették innen a Zólyomi-harácsot.

A generális a szájához emelt kupát erre a csendes szóra csak letette:

– Hol az a vén porkoláb?

Zámbó uram eleresztette füle mellett a goromba szót.

De a fiskális feléje fordította székét:

– Tud-é kend erről?

– Tudok, uram, hogyne!

A két úr összenézett. A hadnagy késével öreg falatokat kanyarított a húsból és erősen csámcsogta az ételt.

– Ez már a kegyelmed dolga, generális uram – mondotta a fiskális direktor. – Én furcsálltam is eleget...

– No, ezt elrekkentették – csapott az asztalra Vallon uram. – De messzére nem lehetnek vele. Nyergeltess – rikantotta a bortöltő legényre –, huszonöt kopja nyeregbe üljön.

A generális eltolta magát az asztaltól és felállott:

– Ezt elrekkentették – morogta és nagy lépésekkel mérte a szobát hosszában. Amikor a kemencéhez ért, a porkoláb előtt megállott:

– Ezt elrekkentették!

Zámbó uram ránézett a hosszú katonára és szó nélkül si-
mogatta tovább fehér szakállát.

A hadnagy elvégezte vacsoráját és újra csak felhajtott egy
kupa bort. Fenéig.

– Elrekkentettek azok mindent. Egy valamirevaló ágyút,
egy jó puskát itt nem hagytak. De – és elkacagta magát –
ez a bor jó. Mégis itthagyták. Okos emberek a Bethlenek. Úgy
tartja Erdélyország.

Vallon uram jártában megint csak a porkolábhöz került.

– Aztán merrefelé mentek?

– Kolozsvár felé.

A generális kardjához kapott:

– Hazudsz. Onnat mi jöttünk.

A vénember vállát vonogatta:

– Pedig arra mentek. Az egész város láthatta.

Vallon uram káromkodott. Egy katona jött:

– Készen vagyunk.

A generális búcsúzatlanul kiment az ajtón. Sárossy uram
motyogott:

– Furcsállom az egészet. Soha az életben ilyet...

A hadnagy ivott, és nehezen forgott a nyelve már:

– A Bethlenek okos urak. Jó a boruk...

*

Azon az éjszakán, éjfél tájban rettentő csattanásra riadtak
fel a gyalui népek. Az első csattanást hamarosan követte még
néhány pukkanás, dörgés.

A bátrabb emberek aztán, akik az udvarra vagy éppen
az utcára is ki mertek vizsgálódni, láthatták, hogy a vár
csak megvilágosodik, és hátul láng és veres füst omlik az
égre fel.

Aztán lovasok vágattak végig az utcán ordítva:

– Tűz van, tűz van. Oltani, emberek, oltani, emberek!

A várba fel...

Hogy esett, hogy nem, senki sem tudta meg soha, de a vár-
beli Sas-torony, aki a hegy felé néz, és ahol a puska-
porhordók állottak, tüzet kaphatott, mert csak felrobbant. Igaz, a boros-
hordókat is ott tartották, és a katonák ittak keményen azon
az éjszakán, merthogy még nem vevődtek számba a boros-
hordók. Különben nagyobb baj nem lett belőle; kevés volt
a por.

Csak éppen egy katona hibázott, és Zámbó uramat kapták holtan az udvaron...

– Furcsállom erősen – morogta Sárossy uram, amikor a másnapi egzekúciónál² mindezeket kitudta a még mindig kótyagos és ijedt várbeliektől és katonáktól.

És hamarosan lóra is ült fiskális direktor uram. A hadnagyot otthagya a kéekkel a várban, ő pedig sietten-sietett vissza Kolozsvárra.

*

A várból elindult nehéz, vasas szekerek a lónai fogadó előtt bekanyarodtak arra az útra, amelyik Szentlászló meg Jára felé halad. Amikor Lónát elhagyták, a nap még magasan járt, és a lovak szőre kifényesedett az izzadástól. Meleg nap volt, és az út mind csak felfelé kanyarodik a hegyekbe. A katonák a nyeregben szótlánul ültek. Jó messze elől kocogott a strázsamester.

Az útmenti földeken dolgozó emberek csudálkozva néztek a csikorgó-ropogó szekerek után.

Amikor Szentlászló piacára gurultak a szekerek, a nap éppen bukott a hegyek mögé. Itt megállott a menet: pihentetni kellett.

Nagy láрма, kavarodás, kiabálás, pufogás, káromkodás, már ahogy az ilyenkor lenni szokott. Hadd bámuljon a paraszt, ha már hadinépet lát. És hadd ijedezzen. A kocsisok fogták ki a lovakat, katonák száguldoztak bíróért, esküdtekért: szénát, szalmát rekvirálni lónak, embernek. Aztán lenyergeltek, lovakat csutakoltak, szekereket vizitáltak: lovak lábát emelgették...

A piaci nagy fogadó tornácában csendesen iddogált Varju János és a fia. Innen nézték a letáborozást és hallgatták a lármát. Az ivóban pálinkázott néhány mokányformájú, vad képű ember.

Kinn a piacon lassanként elfogyott a láрма. Az emberek letelepedtek, a lovak sorjában a leszúrt kopjákhöz kötve szénáztak. Előkerült a tarisznya, a kulacsok, fellobbantak a tüzek. A strázsák káromkodva kergették a szekerek közé tolakodó szájtató parasztokat, néha kopjanyél puffant valamelyiknek a hátán.

¹ Egzekúció: vizsgálat, végrehajtás.

Varju János bekiáltott az ivóba:

– Styéfán te, hídd ide a strázsamestert. Ösmered, Mihály az, a félbajuszú.

Sokára jött a strázsamester, mérgesen káromkodott, alig köszönt.

– No, mi baj, Mihály?

– Hadd el, rossz vége lesz ennek. Hogy a keserű fene ette volna meg.

Varjuék összenéztek; de nem szóltak. A strázsamester még morgott, fújt, aztán csak leült és elővette a tarisznyát. Gáspár bort parancsolt és megtöltött egy csuprot. Szépen odatolta a strázsamester elé.

Összekocantották a csuprokat, és azután csendesen kérdezte megint Varju János:

– Mi a baj, Mihály?

– Nem mehetünk tovább. Két tengelyünk oda van; a két szekér egészen leereszkedett.

– Az baj.

– Itt hagyom a két szekeret.

– Nem lehet. Nem is kell. Raktunk rezerva tengelyeket valamelyik szekérré. Vasunk is van. A kovácsot kell előkeríteni.

– De a szekér rakott.

– Lerakodunk. Van ember elég. Éjfélíg készen lehet. Két kovács is van itt.

A strázsamester elgondolkozott. Aztán Varju Jánoshoz hajolt:

– Félek kirakodni. – És fejével a piac felé integetett.

– A katonáktól félsz? Mifélék?

– A váradi kapitány embereiből valók. Jó verekedők, de zsvány nép.

– Tudnak valamit?

– Csúful néztek a szekerekre és sokat dörögtek egymás közt.

– El kell vinni őket előre. Előremehetnél velük Járaig. Van nekem itt emberem elég. A kocsisok is az én embereim.

– Felelsz értük?

– Felelek! Hát, Mihály, egy óra múlva szép lassan indulhatnál az emberekkel. Gáspár egy portával az embereim-

ből Fenesre megy, hogy onnat ne érhesen baj, amég a szekerek készen nincsenek.

A strázsamester lement, hogy a legényeit összeszedje. Gáspár az ivóba szólott be, mire a jámbor képű emberek felkerekedtek.

Varju János a tornácon maradt egyedül és az asztalra könyökölt.

Ezenközben a Járavize felőli úton hosszú szekérsor érkezett a piacra. Amolyan keskeny, hosszú mokányszekerek, gyékénysátorral. Bizonyosan zsendelyt visznek Kolozsvárra és itt hál-nak, ahogy az szokás.

Úgy is történt; a szekérsor megállott, a lovakat kifogták, szénát vetettek eléjük. Volt talán tíz szekér is. A két szekérsor egymás mellett állott, csak éppen hogy a vári szekerek rúdja Jára felé, a mokány szekereké Lóna felé. A mokányok is tüzet raktak és a tűz köré telepedtek.

Varju János mellé egy bocskoros ember állott és csendesen köszönt:

- Itt vagyunk, uram.
- Idejibe érkeztetek.
- A katonák mennek.

Valóban, a róta nyeregben ült már, élükön a strázsamester. Aztán lassú lépésben elindultak Jára felé.

Varju János felkelt.

*

A kék darabontok sebesen ügettek, messze előttük maga Vallon Péter uram, a mezei hadak generálisa.

– Vajon hová ilyen mérgesen?

A lónai fogadónál „megállj”-t parancsolt az úr.

– Jöjjön ki a fogadós.

– Erre jöttek ma a vári szekerek?

– Erre uram, ma délután hét szekér.

– Katonák?

– Kopjások, egy strázsamesterrel.

– És innen merre fordultak?

– A szentlászlói útra, arra bé.

– Utánam, fiúk!

Sötét volt, hogy vágni lehetett.

– Ha valaki most belénk löne!

De azért csak baktattak tovább. Néha felnyikkant egy ló,

néha botlott valamelyik, olyankor csendesen káromkodott a katona. Hangosan nem mert, mert a generális meghallhatná.

Lónán újra megállottak egy világos ablakú ház előtt. Ott halottat virrasztottak.

– Mentek itt ma szekerek keresztül?

– Mentek, nagyuram.

– Merre?

– Csak a nagyúton.

– Előre, fiúk.

A generális most két legényt előreküldött portára. A csapat lépésben utánuk.

Feneshez járhattak már közel, amikor előttük láng lobbant fel, és nyomban reá dörrent egy puska.

– Megállj!

Vágtatva jött vissza az egyik porta.

– No, mi az?

– Az út mellől belénk löttek, Mihály lova ott maradt.

– Katonák?

– Nem láttam én senkit se. A bokrok közül löttek.

Vallon Péter úr meredten nézett a lobogó láng felé. Valami száraz sáte éghetett ott. De időnként mintha felsustorogna.

Ott valaki piszkálja a tüzet, vagy vet reá friss szárazságot.

A kékek állottak az úton egy csomóban. A generális gondolkozott. Aztán kiadta a rendelkezést:

– Hat legény sebesvágtatva előre, de nem egy csomóban, a többiek szorosán utánam. Közre kell kapjuk őket, sokan nem lehetnek.

Hat legény előrevágtatott; a többiek csendesebben utánuk.

Amikor az elsők az égő boglya világába értek, néhány lövés esett, és egy legény lefordult a lóról, a többi csak vágtatott tovább. De a generális kivonta a kardját és lovát arra fordította, amerről a lövések estek. Aztán hátrafordult, nyergében kicsit felemelkedett és elkurjantotta magát:

– Rajta, üsd, vágd! – és belevágta sarkantyúját lova oldalába.

Ez már tetszett a kékeknek is és kurjongatva sarkantyúzták a lovukat. Aztán: hajrá, üsd, vágd!

Valami feketéllett előttük, valami mozgott is.

Aztán hirtelen megtorpantak a lovak: előttük sűrű, alacsony, rakottás, bokros hely. Itt lovas nem mehet átál.

– Megállj.

A generális sípjába fújt, a legények gyülekeztek.

Valahonnét lövések dörrentek, és felhangzott a kiáltás:

– Rajta, üsd, vágd!

Ott verekedtek.

Némán néztek össze a katonák, és Vallon uram káromkodott.

– Vissza az útra.

Amikor kiértek az útra, közelebb hallatszott a verekedés zaja.

– Hajrá, fiúk!

De mintha elvágták volna, megszűnt a lárma, és velük szembe sötét lovasok jöttek vágatva az úton.

– Megállj, ki a kardot!

A szembejövők is megállottak!

– Mi vagyunk, ne vágjatok!

Kékek voltak. Azokból valók, akiket a generális előre küldött. De csak négyen.

– Hát a többi?

– Leverték őket.

– Kik te?

– Tudom én?

– Katonák?

– Nem tudom, de nem annak néztem őket. Valami parasztfélék. De lóháton és csákánnyal. Nem puskával.

– Sokan?

– Nem tudom. Talán vagy tízzel verekedtünk, de lehetnek százan is.

Vallon Péter csendesen káromkodott a foga közt és önkéntelenül morogta:

– Furcsállom. Csak ilyen sötétség ne volna – aztán hangosan szólt a katonáknak:

– Utánam, fiúk.

Lépésben indult elöl.

Jó darabon haladtak így csendes járással, némán, és előttük nagy homályosan már látszott Fenes, amikor az út mellett megint csak fellobbant a láng.

– Előre, legények, csak utánam szorosan – és vágatott sebesen a csapat.

Már ott voltak az égő kórécsmó iránt, és semmi sem történt. Vallon Péter uram már-már azt hitte, hogy beérnek baj nélkül a faluba, amikor lova felkapta a fejét, aztán ugrott egyet és összeomlott alatta. A nyomakodó lovasok közül, akik elől voltak, éppen úgy jártak. És nyomban lövések estek, és felhangzott a szilaj ordítás minden oldalról:

– Hajrá, üsd, vágd!

A sötét éjszakában kegyetlen tusakodás keletkezett. A megtorpant darabontok közé apró, bozontos lovakon fekete kucsmás lovasok furakodtak és csákánnyal vágtak belé a megzavarodott, összegabalyodott fejedelmi katonák sűrű csomójába. Egy perc alatt szertezavarták és leszorították őket az útról:

– Bethlen, Bethlen, üsd, vágd!

Lenn az út alatti réten azonban a katonák is összeszedték magukat és kardra kapva szembeszállottak a támadókkal, mire azok hirtelen összeverődtek és az úton vissza, Lóna felé vágtattak.

Alig lehettek öten-hatan.

– Utána!

A menekülők lekanyarodtak az útról a hegyek felé, nyomukban a katonák. Vad hajsza volt az a sötét éjszakában...

... Vallon Péter generális feltápáskodott a földről és kínjában elordította magát. A térde és a válla nyilallott kegyetlenül. Megtapogatta magát; nagyobb baja nem eshetett: állott. Csak szédült. Valaki nyöszörgött nem messze. Odafordult: egy csomóban ott fetrengett egy ló és alatta egy ember. Aztán felborult lészát és gerendákat látott az úton.

– A gazemberek. Elgáncsoltak.

Körülpillantott. Az út mellett még égett a meggyújtott kóré, de a tűz már összeomlott, és vastag, keserű füst terpeszkedett széjjel. Katona sehol a közelben, de messziről-messziről hallotta a szilaj ordítást:

– Utána, üsd, vágd!

Megfordult a falu felé. Arra imbolygó fényeket látott, melyek mozogtak, lobogtak, mint a lidércfények. És mintha közeledtek volna egy sorban errefelé.

Szekerek bizonyosan.

Síjába fűjt. Teljes erőből. Egyszer, kétszer, háromszor.

Aztán figyelt. Messziről mintha sípoltak volna vissza. Újra sípolt. Aztán leült az út szélére és fejét tenyerébe hajtotta.

Egyszer-egyszer felkapta fejét és körülnézett. A falu felől közeledtek a fénypontocskák, mintha szekérnyikorgást is hallana. Azok bizonyosan fáklyák a szekereken.

Egy katona léptetett hozzá, aztán másik kettő. Lihegtek és fűjtak a lovak.

– Jönnék a többiek is!

Leugráltak a lóról.

– Generális úr!

– Élek, nincs semmi bajom. Ezek a bitangok keresztülkertelték az utat. Adjatok lovat alám, azt hiszem, az enyém itt döglök, nézzetek utána.

Szállingóztak a többiek is egyenként, csoportosan.

– Fogtatok nyelvet?

– Nem értük bé őket.

– Ösmernek azok itt minden bokrot.

– Nem is voltak azok katonák...

– Ahol né, szekeresek...

Valóban szekeresek jöttek az úton, és a szekerek oldalán imbolyogtak füstölgő lánggal a szurokfáklyák. Zsendelyes mokányok voltak, akik a katonák láttára ijedten bújtak ki a gyékény alól és levett kucsmával állottak a lovak elé.

– Hej, emberek, ide a fáklyákkal és segítsetek.

A mokányok szó nélkül ugrottak elé és a fáklyák fényénél hamarosan eltakarítottak az útból döglött lovat, rönköt, lészát.

– Honnan jösztek?

– Járavizéről.

– Hová?

– Kolozsvárra, zsendellyel.

– Nem láttatok szekereket és katonákat?

– De igen. Hét vasas szekér áll Szentlászlón, a piacon. A kovácsok igazítják a tengelyeket. Katonák is...

Vallon Péter uram egészen felvidult és lóra szökött. Szinte nem is fájt már semmije.

– Van itt vagy két sebes katona, azt tegyétek a szekerekre. A lónai fogadónál rakjátok le őket. Utánam, legények!

Csendesen kocogva indultak a lovas katonák az úton. Fenes felé. Lóna felé pedig a zsendelyes szekerek indultak el,

nyikorgó, síró tengelyekkel. A fáklyák lobogtak, és az emberek behúzódtak a gyékénysátrak alá. A lovak maguktól is tudják az utat...

NYOLCADIK FEJEZET

A kolozsvári piacon a Báthori háztól a harmadik az Ebeni ház. Keskeny, kétablakos, emeletes épület, magas cserepes fedéllel. A kapu felett kőbe vágott címer, mint a többi házon is itt, ebben a sorban. Ezt a házat lakta az özvegy, született Basa Erzsébet, és ide telepedett be Basa Tamás úr unokájával harmadnapja már.

A Báthori házban nagy az élet, ott rezideál¹ Rákóczi György úr önnagysága, az ország egyetlen új ura, amióta Vársárhelyről megérkezett. Itt a familiája is: felesége és két fia. Azonkívül udvari pap, frájok², nemes úrfiak, szolgák, szolgálók, katonák; az új fejedelem új udvara.

Akik néhai való Bethlen Gábor udvarában voltak járatosak, azt mondják ugyan, hogy az új úrnál minden kicsit szegényes, kopottas. Magát Rákóczit sem nézné senki ország urának, ha nem tudná, hogy az. De Kassai uram is más, mint volt a szombatos Péchy Simon. Pedig hogy az csupán-csak tímárlegénységéből emelkedett ki, ennek meg az ükapja is nemesember volt.

De azért udvarlóban nincsen hiányosság.

Szép tavaszi napok, és az Ebeni ház ablakaiból látszik jól, amint érkeznek az urak, hogy Rákóczi kezébe személyesen adják a hűségesküt. Mint ahogy nemrégén tették öreg Bethlen István úréba.

Fehér fejű Basa Tamás úr naphosszat szemléli ezt a processziót³. Szüksége van arra, hogy lássa; szokás kell minden munkához.

Lám, a Béliékek mind eljöttek, pedig Sepsiszék messzi esik Kolozsvártól; Daczó Mojzes uram is. Ezek egész Háromszéket hozzák. Apaffy István is, lám Ebesfalváról, Küküllőből. Két Bánffy, egy Teleky, Kemény Mihály és János, – egész

¹ Rezideál – székel, udvart tart.

² Fráj – itt udvarhölgy.

³ Processzió – ünnepélyes felvonulás, búcsújárás, körmenet.

Kolozs, Középszolnok. Hunyadból Barcsai uram és a Kendeffyek.

Naphosszat nem mozdul el az ablakból a vén ember.

Aztán kisebbeknek, az apró uraknak se szeri, se száma. De azok szürkébben, csendesebben jönnek. Azoknak nem fénylik úgy az ábrázatjuk, de mintha szégyenlősebbek volnának. Van olyan is, hogy szinte lopva jön, mint a tolvaj, vagy mint akinek nem tiszta a lelkiösmérete.

De azért csak jönnek-jönnek. Erdélyország minden szegeletéből, mind többen, mindig többen.

Hogy híre futott szegény bolondos Zólyomi Dávid úr vasra verettetésének, már csomóstól jönnek: sietnek, egyik hamarabb akar húséget tenni, mint a másik. Tolakodnak már. Aki később jön, irigy szemmel nézi azokat, akik már itt vannak, vagy akik dolguk végeztivel már mennek is el innét.

– Vajon mit visznek haza a tarisznyában?

Hej, az az Ebeni-birtok ott a Mezőségen, Szovát mellett! Lelke a földnek. Vétek volna, ha az ártatlan árvától elmaradna – egy-két rongyos szóért.

Amit elébb-utóbb mégiscsak oda kell adni.

Az a kutya *nóta*. Ha az a szerencsétlen Miklós egy cseppkicsit okosabb lett volna, mint amilyen volt. Mint olyan sokan mások. Hogy az nem tudta olyan könnyen otthagyni a régi gazdát, amikor az új már birtokában ült. Pedig... inkább kifutott. Itthagytott mindent: asszonyt, gyermeket, vagyont. A bolond...

A többi bezzeg, lám itt tolong, tolakodik, ágál, kér és kap... Mert esküszik. Ahogy esküdön valaha Katharinának, aztán István úrnak. És ha a bolond Zólyominak, avagy szegény Székely Mojzesnek sikerült volna a dolga, akkor nekik... Persze hogy nekik is!

Öreg Basa Tamás úr nézi-nézi a piacot. És elgondolja, hogy mennyien járkalhatnak már eddig is a pataki úr nyakán, hogy azt a birtokot kikaparják maguknak. Egy kis húségesküvel. Talán már készül is a donációs, avagy zálogos levél Deákéknak. (Csak tegnap is látta Erzsi asszony Deák István uramat, akinek édesanyja Ebeni leány volt, a Miklós nagyanyja.)

Es hát mi lesz az árvával, aki pedig Ebeni szinte. Közel az a Báthori-ház ide. Alig húsztat kell lépni odáig kaputól kapuig. Egy kicsit instálni, egy kis húséget hazudni,

és rendbe jön minden. Ebeni Miklós, a rebellis, meghalt már, hát könnyen menne, így-így mondotta ezt el Gyerőffy uram. És ígérte, hogy szót emel ő is ott, ahol és amikor kell...

Délután hirtelen zápor hullott, jó meleg tavaszi áldás, és az öregúr hazagondolt; a földekre, a rétre, a zsendülő fűre és a rügöző fákra gondolt, – délután, mondom, a gyászos özvegy, a szép Erzsi asszony szólott az apjának:

– Mondja, édesapám, mit gondol, mi lesz velünk?

Nem felelt az öregúr, de leányát nézte.

– Mindenből kiforgatnak, meglássa, ha nem mozdul. Gondoltam is, ha édesapám nem teheti, élmények én. Veszem a karomra a kisfiamat és menyek a fejedelemhez.

Nézte leányát Basa Tamás. Ez volt a kisebbik gyerek, a kedvesebbik mindig. Most is fiatal, mint egy leány. És özvegy, és csak az apja állhat mellette; ő, az öreg ember.

– Holnap átbálgok a Báthori-házba – mondta csendesen.

– Látom, nem jó szívvel.

– Nehéz út... Tudom, nehéz lesz. Bethlen Gábor urunk nekem mindig jó emberem volt. Gyerekkorából ösmerem. De hát nem magamért teszem; az árva unokámért.

– Tegye meg, édesapám; az Isten megfizeti.

– Ez az! Erzsi. Az Isten. Éppen az Úristentől félek én. Ne emlegesd nekem az Úristent!

– Fele Erdély megtette már az utat. Ügyelem őket én is.

– De a másik fele nem. És szegény urad se tette volna meg. Miklós, az nem.

Erzsi nem merte tovább folytatni. De Basa Tamás úr – ahogyan mondotta – megtette másnap azt a kurta, nehéz utat.

Gyerőffy Mihály megtartotta ígéretét és együtt mentek a fejedelmi házba.

Korán volt még, de a váróházban sokan voltak. Gyerőffy uram az öregembert a fal mellé állított padra ültette. Annak szegelyében kapott még egy ülésnyi helyet Basa Tamás. Protektora aztán elment.

– Csak üljön kegyelmed itt, én Kassai urammal megbeszélem a dolgot, aztán majd reákerül a sor az úrhoz való bemenetelére.

A váróházban zibongott, mozgott a sok ember. Ma különösképpen nyughatatlan és hangos volt a ház, mint rajzás előtt

a méhkas. Az emberek széltiben beszéltek a gyalui dolgokat; az újonnan jöttek toldották a mesét tovább. Voltak, akik úgy tudtak, hogy a vár elpusztult tőből, mások csatáról, tudtak, amit éjszaka vívtak a Bethlen kopják a fejedelem darabontjaival.

Aztán nagy sietve szaladt át a váróházon Kassai uram, vele Vallon generális, utánuk nagy diskurzusban Gyerőffy úr és Sárossy uram. Az emberek hirtelen elhallgattak és utat nyitottak az uraknak.

Az audienciás ház ajtaját kinyitotta az ajtónálló. A fejedelem első tanácsosa valamit súgott a katona fülébe, aztán beléptek az urak, és az ajtó becsukódott mögöttük.

Utánuk aztán sokáig nem is nyílt ki, és senkit bé nem eresztettek rajta.

A váróházban az emberek összedugták a fejüket:

– Láttátok, hogy Vallon generális feje be van kötve? Láttátok, hogy milyen poros, mocskos?

Volt egy ember, valami járai bocskoros nemes lehetett, az furcsa és hihetetlen mesét tudott arról, hogy miért is volt az éjszaka tusakodás Lóna és Fenes között:

– Vári szekereken temérdek kincset vitetett el Gyaluból Bethlen Péter úr. A Zólyomi-harácsot. Aztán Vallon uram el akarta venni. De hogy semmit se kapott meg, bizonyosan igaz. Csupa üres szekereket. Láttam azokat a szentlászlói piacon. Ott voltak éccakára... Ott vannak most is. A generális káromkodott, mint a jégeső, és akasztófával fenyegette a szegénységet...

Az emberek gondolkoztak, és a szemek közé ráncok ültek.

– Meglássátok, háború lesz ebből. Belháború.

– A havas fegyverben áll, és a külső részek is. A török is...

– Talán már jönnek Kolozsvárra...

És tovább fűzték, fűzőgették a beszéd fonalát. Voltak, akik szép csendesen elsompolyogtak. Talán meggondolták és hazamentek...

Benn az audienciás házban Vallon generális referál. Az úr összegörnyedve ül székében. Kassai és a másik két úr az ablak mellett áll és hallgatja a katonát:

... A szekereket aztán megkaptuk ott, a szentlászlói piacon hiányosság nélkül, mind a hetet.

Rákóczi felnézett:

– Akkor jó. Megnézted, mi van benne?

– Nem volt azokban semmi, kegyelmes uram. Szemét benne, szemét körülöttük. Aztán se ló, se ember. Lélek se, kutya se.

Rákóczi felállott:

– Nem értem, generális!

– Én se, uram! – vont a vállát a katona. – Tudom azt: hét szekér indula tennap déltájt Gyaluból. Egyen-egyen négy lóval. Kopják előttük, kopják utánuk. A hét szekér meg is vagyon, de se katona, se ló, se kincs. Semmi. Hét üres szekér, mint a lyukas hordó, akiből kifolyt a bor. Érti a jó fene, aki megette!... De elrekkentették, az bizonyos...

Előlépett Kassai uram, halkán mondta:

– Bolond dolog!

Rákóczi rápillantott, orcája haragos:

– Csúfság!

Sárossy uram dörögött:

– Furcsállom...

A fejedelem visszaült a székébe. A generális hátralépett és ahogy Kassai István mellette volt, odasúgott annak:

– Túljártak az úr eszén most, ha okos is...

Mire visszadörmögte a tanácsún

– Fogja meg a száját...

... Nyílt az audenciás ház ajtója, és Gyerőffy uram jött azon ki. Basa Tamáshoz ment:

– Csúnya dolgok estek az éccaka – mondotta.

Az öregember figyelmesen nézte nagyúri barátját:

– Talán ma rosszkor is jöttem...

De Gyerőffy közbevágot:

– Nem! Éppen ma jó időben jött. Most csak menjünk be, az úr fogadja, és igazságot kap bizonyosan. Rákóczi Györgynek esze van.

Így is történt aztán. Rendbe lett minden.

De aki azon a napon a Báthori házból kijött, mindnek ragyogott az orcája. Mondják, hogy soha, se azelőtt, se azóta a zsugori Rákóczi György olyan adakozó nem volt, mint éppen akkor az egyszer.

Furcsa, de így van. Nehéz az ilyet megérteni. Hogy éppen amikor megtudta, hogy amit már a magáénak tudott, a Zólyomi Dávid híres harácsát, úgymondva a zsebéből rekken-

tették ki, éppen akkor dobálja fűnek-fának, okkal, ok nélkül a hivatalt, birtokot, regálét⁴, vámot, szabadságot, pénzt...

Voltak azonban, akik messzibbre láttak és ezek megjegyezték maguknak, hogy Rákóczi György okos ember, okosabb, mint mindazok, akik vele eddig szembeállottak...

*

Kis Anna nagy karosszékben ült az ablak előtt és varrt, amikor nagyapja hazakerült jó délben.

- Megjárta, nagyapó?
- Meg, fiam. A fejedelemtől jövök.
- A pataki úrtól?
- Attól.

És miközben vetette le a nagy galléros mentét, még oda-dörmögte:

Erzsi megmaradhat a Miklós jussában; a fiskus⁵ kieresztette a birtokot. Reverzálist⁶ adtam.

Leült az öreg kegyetlenül fáradtan; és egymásra nézték. A leány szemében könnyek; isten tudja, mi járt az eszében. Az öreg elfordult, és szót se beszéltek erről többet.

Sok bolondsága is van némely embernek. Hogy lám, milyen kegyetlenül nehéz dolog az öreg Basa Tamásnak, ami annyi másnak olyan kicsiség, mint ahogy az ember avitt csizmája helyett újat húz a lábára.

Öste, vacsora után, hogy Erzsi fektetni vitte kisfiát, és ők ketten maradtak csak, kérdi kis Anna:

- Nagyapó! Mi lesz most már velünk, kettőnkkel?
- Miért kérded, fiam?
- Csak úgy, szeretném tudni. Nagyapó mit akar?
- Nem tudom.
- De mégis. Hazamegyünk, vagy se?
- Gondolom, jobb volna talán, ha maradnánk még.
- Nem akarna hazamenni?
- Talán te szeretnél?
- Nem, nem.
- Én sem. Haza most én sem.
- Ugye! Így gondoltam én is.

⁴Regálé – állami egyedárusítási jog, királyi haszonbér, jövedelem.

⁵Fiskus – állami kincstár.

⁶Reverzális – kötelezvény.

A másik szobából behallatszott az asszony dudorászása, ahogy a kisfiát álomba ringatta.

... Milyen furcsa. Az öreg hegyek, amik messziről, arról házul felől, idáig integetnek bé Kolozsvárra, mintha távolodnának. Mintha köd szállana fel a nyirkos völgyekből és lepné bé lassan-lassan a füves és erdős napsütötte oldalakat. Homályosodnak, tűnnek egymás után a völgyi faluk, a házak, a kertek, halványodik a ragyogó ég, megszürkülnek és elmaradnak a lóto-futó emberek, mintha árnyékai lennének az élőknek, és halkulnak az ösmerős hangok. Furcsa és nehéz dolog ez.

Pedig hiszen alighogy eljöttek hazulról.

Igaz, hogy közben történt annyi minden, hogy egy hosszú életre is elég volna talán. És közbeesett Szent György éjszakája.

*

Másnap a fejedelem egész háza népével és udvarával nagy hirtelenséggel elutazott Kolozsvárról Fehérvárra.

– Bethlen Péter uram tréfája elől futott meg – mondogatták a gonosz nyelvek –, itt Kolozsvárt igen közel tudta Gyalut, és az a Zólyomi-fészek erősen megfeküdte önagysága gyomrát.

Nem lehet tudni, hogy vajon azért ment-e el olyan hirtelen-váratlanul Rákóczi György, de ha ezért, hát akkor kár volt elfutnia. Mert egész Erdélyország tudta és kacagott már akkor Péter úr tréfáján. És tudta mindenki, hogy a fősvény Rákóczi mindent meg tudna bocsátani, még a Bethleneknek is, de azt, hogy a Zólyomi-kincset ily gonosz tréfával kihúzták az ő markából, azt nem bocsátja meg soha.

Mert hogy volt Gyaluban gyűjtött kincs, azt mindenki tudta, és sokan látták. Még öreg Bethlen István uram idejében kezdett gyűlni, de Zólyomi Dávid szaporította azt meg igazán. Volt ott ezüst vékaszámra, és rengeteg aranymarha, tallérok, dukátok, velencei és török arany és jó dufla magyar forint. Drága edények, láncok, csatok, gombok, gyöngyök. Sok zászlónak való mindenféle fegyver, jó, újfajta lövészerszámok, karabélyok, amiket csak egy esztendő óta hozatott Németalföldről a váradi kapitány. És minden, de minden éppen ott a Sas-toronyban volt, abban, amelyiket felvetett a puskapor.

Akik látták a szemükkel, azok beszéltek így, hát akik csak hallomásból tudtak róla és beszéltek innen-onnan a szálló hírek nyomán. Mert szállott-szállott a híre a gyalui dolgoknak, a nagy vasas szekereknek, amelyeken a kincset kihozták a várból. Kihozni kihozták, de azután eltűnt a kincs. Csudálatos és megfoghatatlan módon. Eltűnt a temérdek arany és ezüst, drága fegyverek, kardok, láncok, kösöntyűk, rubintos, türkizes, köves ötvösmunkák, török szőnyegek, napkeleti selymek; minden, de minden eltűnt. És Gyalu vára is majdhogy az égbe nem repült.

Hogyan, miképpen cselekedte ezt Péter úr, nem találta ki soha senki. Pedig a fejedelem tisztjei a várbeli és udvarbéli tiszteket és cselédeket sorban mind megnyaggatták. Nem akart tudni egyik sem semmiről: lehet is, hogy nem tudott. Akik a szekereket kísérték volt, azok talán többet tudtak volna mondani, de azokat nem lehetett elékapni.

Csak az bizonyos, hogy Péter úr tréfája sikerült. És szállott, szállott sebes szárnyon a hír mindenfelé, s szálltában egyre nőtt, növekedett. Egy hosszú, hosszú hétig, de talán több ideig is egész Erdély kacagta a pórul járt fősvény pataki urat, és példaszó lett szerte a respublikában, hogy amikor valakinek valami dolga nem sikerült, reá mondták egyszerre: „Úgy elkoppant tőle, mint Patak a gyalui kincstől.”

De talán a legtöbbet beszéltek az emberek a gyalui dologról Kalotaszegen. Kivált a kurtanemesek közt járta a sok csudálatos beszéd, és Valkai uram el is szólta magát egyszer:

– Ha önagysága a Pojánán kérdezősködnék, ott talán tudnának egyet-mást mondani, amit ő hallani szeretne, ha – akarnának beszélni.

Valkai uram ezt boros fővel mondotta és később le is tagadta. De sok embernek szeget ütött ez a beszéd a fejébe, mert Valkai uramat meggondolt embernek tudták.

No, Bethlen Péter hamarosan előkerült. Vajdahunyad várában beszélt is vele Bethlen János, aki egy kicsit rákócziánus is volt, kicsit bethleniánus is; hogy igazában hova húzott, azt talán ő maga sem tudta. (Voltak akkor többen is így Erdélyországban.)

Szóval Bethlen János Vajdahunyadon beszéd közben szóba hozta a kincset. Mire Péter így válaszolt:

– Mondd meg a pataki úrnak – úgyis tudom, ő küldött hozzám, hiába tagadod –, mond meg, hogy hazudik.

Ami kevés ezüst, arany marhája volt Dávid sógornak, azt szekérré rakattam, ez igaz. De ha azt mondja Rákóczi, hogy a szekereken csak szemetet és üres ládákat, hordókat kapott, hát hazudik. Mert fél a vádolástól, fél, hogy reásütjük a zsebrákságot mi is, mint olyan sokan mások. Ott volt minden; megkapott ő mindent. A bástyatornyot pedig bizonyosan a részeg kékek gyújtották meg. Ott volt a puskapor. Igaz, volt ott néhány hordó óbor a katonák számára. Csak azt sajnálom, hogy Sárossy uram és a többiek élve maradtak, szegény vén Zámbo pedig belehalt... Ezt mondd el mind új gazdádnak, János, de úgy mondd, hogy hallja más is. Egész Erdély hallja, úgy mondd.

És bizony Bethlen János elmondott mindent éppen úgy, ahogy azt Péter úr neki mondta. Úgy elmondta, hogy az egész ország meghallotta azt.

Bethlen Péter sem várta meg azonban, hogy mit válaszol neki az ő izenetére a fejedelem, hanem feleségestől futtonfutott ki Magyarországra. Meg sem állott Huszt váráig.

KILENCEDIK FEJEZET

Öreg Basa Tamás amikor aláírta a reverzálist, és a fiskus kieresztette az Ebeni Miklós jussát az árváknak, azt hitte, hogy ő most szépen rendbe hozott mindent. Pedig hát még dehogyis volt az rendben.

Két birtok maradt Ebeni Miklós után; az egyik Dobokában, kicsi és rossz is, tizenkét jobbágyházzal, köves szántók, tarolt erdő, égett legelő. Alig hozott valamit. Ebeni azonban ragaszkodott hozzá. Anyjáról jussolta volt, és ott született, ott gyermekeskedett. A másik birtok a Mezőségen, Szovát mellett, drága jó földek, mint Kánaán, a réten derékig érő fű, sóskút; derék, jó épületek, harminc jobbágyház. De ennek a birtoknak nagy baja volt: az atyafi Deák famíliának volt reá régi zálogjussa; még Báthori Gábor vajda idejében zálogolta el Ebeni István, a Miklós apja, és sohasem váltotta meg.

Amíg Bethlen Gábor parancsolt Erdélyben, addig Ebeni István, a fejedelem kedves, hú embere nem törődött a dologgal. Mikor Ebeni István meghalt, Miklós átvette a birtokot, de a terüt ő se fizette ki, és Deákék nem bolygatták a dol-

got. Aztán a világ fordult: új fejedelem jött, és Miklós rebellióba esett. A birtokot elfogta a fiskus, és most Deákék régi zálogjussuk fejében a fiskustól perelték a birtokot.

Aztán fordult megint: Ebeni Miklós árvája fejedelmi kegyelemből visszakapta a birtokot a fiskustól. Deákék is hirtelen észbe kaptak, és most már egyszerűen elfoglalták a birtokot.

Hiábavaló volt hát reverzális, kegyelem; az özvegy, mint az árva tutora¹, papíroson megkapta a birtokot, de igazában nem vehette birtokba. Perelni kellett érte, ki tudja, mi lesz a per vége? És a Deákoknak van is valamelyes igazságuk.

Öreg Basa Tamás atyafiságos osztályt ajánlott Deák Istvánnak, és az hamarosan el is fogadta az ajánlatot: jó lesz, osztódjék a birtok. Legyen a zálog fejében az övék háromból egy rész, két rész menjen vissza az Ebeni gyereknek.

Na, úgy látszott, hogy ez is hamar rendbe jön. Megegyezett a két öregúr abban, hogy legokosabb lesz, ha Basáék kimennek Szovátra – az atyafiakat úgyis illetet volna meglátogatni –, és ott helyben osztozzanak.

Tamás úr nem is halogatta a dolgot, összepakolta a fehérnépeket, a kis gyereket, és kikocsiztak Szovátra.

Deákék vendégei voltak. (Nem érdemes a puszta udvarházba költözni, ahol nincsen belső cselédség, és üres a kamara, pince.)

Deák István uram és a felesége, Ebeni Júlia kedves, mosolygós öreg emberkék voltak. Gyerekük sohasem volt, és gazdagoknak ösmerték őket. Nemigen jártak soha sehová, de a kapujuk örökké nyitva, és a ház tágas, így vendégből sohasem fogytak ki.

No a két kedves öregemberrel hamar megegyeztek az osztásban. Éppen pünkösdi hetében történt ez, és hogy Basáék készülődtek haza, hát erősen kérelték őket.

– Ne menjetek már. Legalább ünnepre maradjatok. Úgyse vár Kolozsváron senki, tudom.

Maradtak hát.

Ünnep első napján templomból jövet vendéget találtak a házban.

– Isten hozott, Sándor! – és összeölelkezett Deák István uram a vendéggel és megcsókolta.

¹ Tutor – gyám.

– Az öcsém ez – magyarázta. – Szegény meghalt bátyám édes fia. Birtokos itt Kajánban. Afféle betyártermészet: nem kell ennek se asszony, se tisztességes háztáj; csak csavargás, cimborák, agár, ló.

– Pista bátyámnak igaza is van, nem is. Kellene nekem rendes háztáj is, asszony is. Csakhogy még nem akadtam rá az igazira.

És kacagott nagyot, egészségeset. Magas, széles orcájú, barna szemű, vállas ember volt ez a Deák Sándor. Hangos beszédű, vidám ember. Amilyenek általában a mezőségi emberek. Szeretnek nagyokat inni, még nagyobbakat mondani és tele szájjal kacagni.

Vidám, napsugaras, gondtalan világ az ott a Mezőségen, amilyenről a kalotaszegi ember nem is álmodik. Itt nincsen kő, de barna és mély az áldott föld. Az emberek nem beszélnek gondról, munkáról, talán nem is tudják, hogy van az is a világon. És a nagy komoly hegyek nem terpeszkednek a falukig le sötét, titkos erdőikkel. Hosszabbak, itt a napok és melegebbek, és könnyű a járás a lapos dombok közt. A kurtanemesek is négy lovat fognak a könnyű kocsi elé.

Deák Sándor ott maradt vendégnek az ünnepek alatt.

Egy öste, vacsora után, szóba került az osztozkodás.

– No, mit szólna hozzá, Sándor?

A vidám arc elkomolyodott. Deák Sándor fejét rázta.

– Rosszul van, Pista bátyám. Látszik, vén ember már. És gyereke nincsen.

– Hát aztán, talán rosszul csináltam?

– Nagyon könnyen osztozott meg; pedig nem is lett volna muszáj.

– Szóval te nem osztoztál volna.

Deák Sándor végigpillantott a többiekben. Az öregek bosszús arcáról kis Anna ijedt tekintetére szállott a szeme, és végül Ebeniné haragosan villogó szemében akadt meg. Elmosolyodott.

– Talán osztoztam volna én is; de nem ilyen olcsón. Árát vettem volna a portékámnak. Bátyám ingyen adta. De bátyám vén ember és gyerek sincsen.

Hogy senki sem felelt, de nagy csend lett, hozzátette:

– Azért mondtam, amit mondtam, mert kérdezte, bátyám. Hogy őszintén beszéltem, nem hibám. De beszélhetünk egyébről.

Eltelt a pünkösöd, és Basáék búcsúzkodtak. Deák Sándor is készülődött:

– Egy az utunk Kájánig, elkísérem, ha megengedik.

Deák István gyengélkedett.

– Az ünnep ártott meg, azt hiszem. No, egy kis nyugalom majd rendbe hoz.

Megegyeztek abban, hogy az osztást protokollumba² foglal-
tatják, aztán egy-két hét múlva, ha Kolozsvárra bejön Deák
István uram is, tanúkkal együtt aláírják, megpecsételik, és
így örökre végét szakítják a régi zálogos bajnak.

Megelégedetten, vidáman indultak hát el Deák uram nagy
fedeles hintójában. Sándor lóháton kísérte őket Kájánig, de
ott se váltott el tőlük, hanem az apahidai hegyig táncoltatta
lovát a kocsi körül és kacagtatta a fehérnepeket, de talán ő
kacagott legnagyobbakat. Basa Tamás uram a kocsi szegleté-
ben szundikált...

– Igen, igen. A vén hegyek, a tar fejű havasok, amik
Kolozsvárig kéklenek, mintha tűnnének, foszladoznának.
Mintha messzebről integetnének. A hangjuk mind értetle-
nebb...

Öreg Basa Tamás egyszer vidám nótázásra ébredt ebéd
utáni álmából. Kíváncsian pillantott körül: az ablak nyitva,
és meleg, élő levegő áradt a szobába; kis Anna pedig az
ablaknál egy fátyolra varrja az aranyhímet és énekel. Vi-
dám virágéneket, amit jókedvű diákok és kóbor katonák
hordoznak az ország egyik szélétől a másikig.

– No, ezt se hallottam régen már.

Kis Anna elhallgatott, de mosolyogva.

– Megint a régi lettél, úgy látom.

A leánynak csillogtak a fogai. Az öregúr elmélázott:

– Ezt a nótát nem hallottam, amióta szegény nagyanyád
meghalt.

Kis Anna lehajtotta a fejét.

– Csak énekelj, kis fiam, csak dudorássz! – folytatta
az öreg –, annak örvendek én. Az már elmúlt; mi már le-
felé járunk, de tiéd az egész nagy élet. Neki lenyugodott a
napja, az enyém is nyugovóban, de a tiéd csak most kelt
fel. Énekelj csak, fiam.

Alig egy hét múlva bekopogtatott Deák Sándor, hogy Pista

² Protokollum – hivatalos írás, oklevél, jegyzőkönyv, jegyzék.

bátyja fekszik, beteg még mindig, hát ne várják egyelőre; ő meg ma benn járt a városban, gondolta, beszél.

Ott marasztották ebédre.

Ebédhez kis Anna külön gondosan öltözködött és hosszabban, mint ahogy szokott. Az özvegy alig ült az asztalhoz: hogy öneki dolga van a konyhán, azután meg a kisfiát alattatja...

Újra két hét eltelt, és egy reggel újra csak beállít Deák Sándor:

– Meghalt Pista bátyám...

Az osztályigazításból egyelőre semmi se lett. Hogy gyerek nélkül halt el az öregúr, Sándor öccsét tette örökösének. Az öregasszony nem számított, és reá bízta magát ebben a dologban. És Deák Sándor rögtön, mihelyest szóba került ez a dolog, kijelentette Basa Tamásnak:

– Amit Szováton mondtam, állom most is. Veszekedni ne veszekedjünk, de a birtokot nem adom kézből: Ebeniné asszonyom kiváltja a zálogot, ha van hozzávaló pénze, vagy új osztást csinálunk, vagy pedig – perelünk. Ahogy akarják.

Tamás úr elképedt, kis Anna ijedt, szomorú szemmel nézett nagyapjára; Erzszi szeme villant egyet. Együtt voltak mind, mikor Deák Sándor kimondta a verdiktet³. És az özvegy felelt meg neki:

– A per az enyém, igaz-é? No hát én mondom kegyelmednek: próbáljunk új osztályoskodást, de most már *mi ketten*.

És elkacagta magát.

A férfi is kacagott és a kezét nyújtotta.

– Rendben van, húgom. Itt a kezem: verekedjünk hát mi ketten a birtokon. Meglátjuk, ki nyeri a többet.

És aztán alig múlt el hét, hogy Deák Sándor ne tért volna bé Kolozsvárra az Ebeni házba: veszekedni, osztozkodni. A csendes Ebeni ház pedig zajosabb lett. A boltozatokba, a szűk udvarra, a homályos szobákba fiatal, harcos, vidám élet költözött.

Egy öste – kis Anna fáradt volt és korán lefeküdt, mert egész napon által nénjével a házsongárdi kertben szedték a meggyet – az öregúr beszélgetett leányával:

–Te, Erzszi! Mít gondolsz, mi lesz a vége ennek?

³ Verdikt – ítélet.

- Minek, édesapám?
- Ennek a birtokosztzkodásnak.
- Megmondhatom: az, ami minden háborúnak: békesség.
- Jól van, jól. De mikor?
- Nem adok néki egy esztendőt.
- És hogy gondolod a végít?
- Ahogy én akarom, édesapám, úgy!
- Gondolod?

– Bizonyos vagyok! – És felvetette a fejét délcegen az özvegy.

– Na, na. Én sokat aggályoskodom, töprengek miattatok. Kivált temiattad és a kisfiadért. Én megvagyok valahogy, amég élek. De Monostor kicsi birtok és gyenge; keveset hoz. Azon is osztotok, ketten a húgoddal. Szegénynek kevéske jut a szegénységből is. Aztán, hogy vén vagyok már, pusztul minden, a cselédek lopnak; az épületek is mind megrokkantak velem együtt, és én maholnap a földé vagyok... Mi lesz veletek?

– Hagyja csak, édesapám, ne töprenkedjék; minden rendbe jó. Én mondom. Monostor maradhat kis Annának egészen; abból nekem s a fiamnak semmi sem kell...

A nyáron a fehérnépek sokat járták a házsongárdi kertet. Meg a hójai erdőt és a Szent János kútját. Ez olyan régi jó kolozsvári szokás. Vasárnaponként, ha szép az idő, a szűk utcák keskeny mellű házaiból kiáramlik a nép, hogy egy kicsit megsüttesse magát a nappal. Ha vaj egy zápor mossa meg, az se baj. Asszonyok és férfiak, leányok és legények, egész családok öregestől, csecsemőstől indulnak meg vasárnap templomozás után kosarakkal, átalvetőkkel, gyalog és szekereken. És az öreg szőlőhegyek, a gyümölcsösök, a bükös, a tölgyes erdők és a virágos rétek megtelnek vidám zajjal, duzzadó élettel. Ott künn az erdőben, a kék mennybolt alatt, a párálló, életet nevelő, virágzó, gyümölcsöző, örökké termő, szülő anyaföldön őszintébb lesz minden ember. Ott lehet mondani olyat, ami a falak között tilos volna, ott közelebb vannak egymáshoz az emberek, őszintébbek, igazab-
bak.

Kis Anna Ebeni özvegyével járt ki a zöldbe, és sokszor látták társaságukban Deák Sándort, a széles, hatalmas, nagy bajuszú, piros, kacagó képű gavallért. Sokszor, majdnem mindig ott látták. De hát ez természetes; kis Anna ügyes,

szép leány, férjhez adó. Ha jár utána, jól teszi. És úgy játszik, jár utána erősen. Lám csak, ilyen munkaidőben, amikor a gazda alig alhatik, és a leghosszabb nap is kurta kinn a földeken, akkor itt lebzsel, forgolódik, haszontalankodik a leány körül. Az özvegyel meg háborúskodik. Minden alkalommal új tervvel jön. De a feles osztozásból nem enged. Már azt is felvetette, hogy minden nyilat vágjanak ketté, az udvart, kertet, épületeket is. Aztán kötötte magát az egészhez, ami a zálogpénzen felül van, azt ő kifizetné, megváltaná.

Shogyan sem tudtak megegyezni. Mert az özvegyet nem lehetett megijeszteni. Az verekedett, tusakodott, minden rögért, minden kis pénzérőért.

Sokszor, amikor már-már megegyeztek, hirtelen egy ösvény avagy kerítés miatt megint előről kezdték. Mindig újból, letelejéről.

Kis Anna vidám volt, mint a napsugaras nyár maga. És nem nézett többé a napnyugati hegyek felé. Nem ügyelte, hogy vajon felleges-e az öreghavas hármás orma, aki pedig a monostori kapuból egészen jól látszik. Csak azt látta, hogy a korai őszibarack már zsendül, és a szőlő is már kapja a színét.

Mintha sohase lettek volna öreg, komoly hegyek; méltóságosak, titokzatosan mozdulatlanok. És mintha nem éltek volna a hegyek között sohasem emberek, kevés beszédűek, örökké komolyak, örökké tusakodók erdővel, hegyekkel, a nagy nehéz élettél, akik ritkán beszélnek vidám hiábavalóságokat, nem tudnak szépeket mondani és hamis, csiklandós dolgokat, amitől pirul a leányarc. Mintha sohasem lettek volna havas hegyek a világon.

De én tudom, hogy a hegyek vannak.

Az agg havasok élnek.

*

Ősz lett, és a házsongárdi kertekben szedték az almát meg a körtét és verték a diót. Ó, gyönyörűségesen szép őszidő. Soha-soha annyi színesség, olyan tarkaság, mint ilyenkor, amikor a falevél változtatja a színét, készülvén az örökkévaló elmúlásra. Lesz a zöldből aranyárga és lilaszínű levél, lesz karmazsinveres, és van, aki bársonybarna színűre vál-

tozik. Az eltakarított sarjú nyomában kinő a kökörcsin halvány ibolyaszínű virágja; a kalibákra, nyári mulatóházakra kapaszkodó vadszőlő bogyói sötétkékek, és a sövények fagyalbokrairól gazdagon csüngenek a fekete gerezdek. És ez a sok-sok szín nem kiabál, nem harsog, mint nyár elején a virágzás, de szelíden mosolyog, szépen egymáshoz simul, s egy kicsi-cseppet mintha bánatos volna az egész így együtt.

Mint a régi-régi nemes szőnyeg, akit Isztambul turbános agg török kalmárja terít le a vásáron és rákuperodva simogatja fehér szakállát, issza a jó illatú arabiai kávé, szíjjaszopogatja a vízpipáját. És szeme beleréved a mérhetetlen távolságba, az időtlen időbbe, talán a messze-távol napkeletre, ahol teveszór sátorok alatt fiatal leányok és fátyolos asszonyok szőtték-szövögették a mesevilágot valamikor a szőnyeg földjébe...

Szent Mihály-napi vásárkor éppen álló délben beállított az Ebeni házhoz Ambrus, a monostori udvarbíró.

Referált az öregúrnak az ottvaló dolgokról: Semmi különös újság. A marha a tarlón, a takarításnak vége: búza, árpa, zab a csűrben, a cséplést még nem kezdték. Takarmány asztagban. Őszi szántás rendben halad: már vagyon vetés is kevesecske.

Hogy mi újság? Nem sok. De igaz! Éppen hogy jött, halotta, valami gyalui emberek mondták, hogy ama Maksai László tiszt úr lett a porkoláb a várban. Katonák is jöttek újból Gyaluba. Mondják, hogy a havast sok mindenféle idegen ember járja. Igaz is. Súgnak-búgnak az emberek az egész havasalján, de kiváltképpen a hegyi falukon.

A Pojánán? Semmit sem tud. Az odavalókból már tavasz óta senkit se látott. Az emberek persze még mindig beszélnek az akkori dolgokat; a kincset, az arany marhákat emlegetik, akit, úgy beszélnek, elrekkentettek akkor a fejedelemtől. De hát ezek csak szóbeszéd.

Így, lassú szóval beszélte Ambrus bá az otthonvaló dolgokat, és ahogy beszélt, mintha a hegyek, az elhagyott, megvénült hegyek beszélnének. A szél mintha zúgna az erdők között. Kis Anna kiment a konyhába és nem jött bé onnan.

Később Ambrus bá is kiment. Elköszönni a kisasszonytól, mert a vásáron akar még széjjelnézni egy cseppet. Aztán haza is indulna már.

- Ambrus bá, megkérem valamire.
- Parancsoljon, kis Annácska.
- Mondja csak, él-e még a varjúmadaram?
- Hogy él-é? Hát hogyan élne! Csak éppen hogy a kalickában gunnyaszt, hát rosszkedvű.
- Eresszék ki a kalickából.
- De elrepül akkor.
- Repüljön. Vigyék ki a kalickát az udvarra, aztán nyissák ki az ajtóját. Menjen, repüljön a madár, amerre akar.

*

Nénje délután hívta Annát: menjünk a vásárba. De kis Annának nem volt kedve. Az a fekete, komoly varjúmadár járt a fejében, egész délután és este is, még az ágyban is, hogy lefeküdt, az a fekete madár. És hallotta a Gáspár hangját, ahogy mondta:

– Vigyázz a varjúmra, kis Anna. Vigyázz!...

Ha egyszer a varjú nagy suhogva berepül a régi pitvarba, a régi gazdáihoz, vajon mi lesz abból? Vajon mit gondolnak akkor órára. Vajon este a tűz mellett, ha ülnek, és a fekete madár is ott gubbaszt majd pislogó szemmel, vajon akkor mit beszélgetnek együtt: Varju a varjúval.

Szinte-szinte bánta már, hogy visszaadta a szabadságát a fekete madárnak, akit valamikor úgy kért, úgy kívánt magának.

De akkor a hegyek töviben élt. Azóta pedig eljött onnan és – a hegyek ott maradtak.

*

... Karácsony havában, havason lucskos, hideg östén, minden előrealó gondoskodás nélkül Monostorra, az öreg portára érkezett Basa Tamás kis Annával.

Ambrus, a bíró és Eszter, a felesége majd hanyatt estek ijedtükben, amikor a nagy fedeles hintóból csak kikökkent az öregúr és utána a leányka.

De hogy is lehet csak így hazapottyanni? Mert lám, a szobák hidegek, ridegek, puszták is, állott a levegőjük, hogy csak egy héten egyszer nyitottak ablakot, ajtót. Az ágynemű, mint a jég; nyirkos is bizonyosan. Vacsora sincs.

Bolond dolog ez erősen.

Sápítani, morogni, mentegetőzni nincsen idő. Az öregúr félbemaraszt minden előretörő szót:

– A gyermeket vidd magatokhoz, Eszter, amíg a szoba megmelegszik. Ambrus, te hozass be fát, rakass tüzet. Eszter lelkem, kis bort melegíts, jó fűszeresen, nádmézesen. Gyálázatosan megfáztunk. Aztán – tette hozzá – itt maradjunk; Kolozsvárra nem megyünk vissza. Na!

– Így történt, így!

Hogy mi volt az oka ennek a hirtelen hazafutásnak?

Szimplán csak annyi, hogy a kájáni Deák Sándor addig-addig tette a szépet Basa Annának, addig-addig csavarta szegény fejét, amíg – most két napja – hitestársul kérte Ebeni özvegyét, Basa Erzsit.

És ez nagyon jó is volt. Így nincs osztozkodás, nincs per. A birtok egy kézen marad!

Basa Tamás csak azon csudálkozott, hogy leányát nem lepte meg ez a dolog.

– Azt hiszem, így lesz a legjobb. Az árvának is lesz apja. Aztán Sándor idősebb is nálamnál, hát pászolunk. Van is valamije. A csavargásról, itálról majd leszokik.

Ki gondolt volna a kis leányra, amikor ilyen szerencsésen végződött az, amiért annyit aggódtak, fáradtak, futkostak, veszekedtek. Ki gondol a virággal, akit pünkösdi havában, amikor ünnepre készülöben egész pompáját kinyitja a világnak, alattomos hóharmat csíp halálra?

Ki gondol a kis, életterlen, gyenge virágra?

Azon az östén vacsorán maradt Basáéknál Deák Sándor. Kis Anna azt mondta, hogy fáradt, lefekszik. És senki sem gondolt arra, hogy miközben vidáman koccintottak hárman a dolog ilyen szerencsés végének, akkor a leánykát ágyában rázta a hideg, hogy vacogtak attól a fogai. És amikor a másik szobából hallotta a szélesen vidám, gondtalan kacagást, akkor ő csak azt érezte, hogy a hegyek, a zordon havasok fekete, zúgó erdőikkel jönnek, jönnek feléje, mind közelebb, fenyegetve, ijesztően, és nincsen erő, ami visszatarthatná őket. És nem bír mozdulni sem, amikor pedig futni, menekülni kellene. De reszketve, rettegve várja, mikor omlik rá az egész szörnyű havas.

És ha mozdulatlanul, némán is feküdt ott, de lelke sikoltozott és vergődött kétségbeesetten.

De erről nem tudott senki; erre nem gondolt senki. És ezt ne is tudja senki! Ezt nem szabad hogy tudja soha senki...

Másnap későn ébredt, sápadtan, kék karikás szemmel. Olyan gyenge volt, hogy ülni alig bírta.

– Gyermekek, te beteg vagy? – mondta ijedten nagyapja, és ágya szélére ült.

Az csak nézett reá nagy, tágra nyitott szemmel.

– Fáj valamid?

– Nem fáj semmim. Nem is vagyok beteg. Csak talán ez a hideg idő megártott.

Ó, be könnyen elhitte az öregember.

– Hála istennek. Csak nagyobb baj ne legyen.

És gondolta magában – ezek a leánygyermek fene kényesek. Egy szélfúvás, egy kis sárba járás, aztán mingyárt mintha a halál szele suhant volna el a fejük felett. Hanem hogy unokájára nézett, mégis nyugtalankodott.

– Maradj az ágyban ma. Mit főzessenek, kis madaram? Béküldjem nénédet?

– Nem, nem! Aludni akarok. Keveset aludtam az éjjel.

– Talán lármáztunk erősen?

– Lehet, hogy az is. Aludni fogok, ebédkor költsenek fel. Most semmit sem kérek.

Aztán el is aludt. Késő délután ébredt fel.

– Nem akartalak felébreszteni, olyan jól aludtál – mondta nagyapja.

Kis Anna felült ágyában. Aztán csak végigsimította kezével homlokát.

– Egyet szeretnék, nagyapó. Egyet kérek, nagyapám lelkem.

– Szólj, fiam. Ha tehetem, megkapod.

– Menjünk haza. Menjünk el innen, mi ketten.

Basa Tamás megijedt. Tán félrebeszél ez a leány? Talán mégis nagybeteg? Homlokára tette tenyerét.

– Hideg a homlokom, nincsen forró lázam. Tudom, mit beszélek. Eszemnél vagyok. Kérem, könyörgök, nagyapám, menjünk haza.

– Monostorra?

– Oda, oda. Induljunk még ma. Most rögtön. Édes jó nagyapám. Itt nem tudok. Nem bírom itt.

– Hiszen éppen te...

– Akkor úgy gondoltam. Ostoba voltam akkor. Ne kérdezzen.

– Hiszen én nem bánom. Ha Erzsi férjhez megyen, akkor úgy sincs ránk szüksége.

– Ugye, ugye. De ne várjunk. Erzsi néném úgyis maga igazgatja a dolgait. Neki nincs szüksége reánk. Menjünk.

Nem lehetett vele bírni, könyörgött, sírt a leány.

Nem mondta, miért; nem mondott semmit. De felkelt, felöltözött, pedig alig állott a lábán. Reszketett a teste, csillogott a szeme. Csak haza, haza. Ha másképpen nem lehet, gyalog megyén haza. Itt nem tud aludni sem.

És a következő éjszaka nem is feküdt le. Úgy virrasztotta átal az éjszakát egy karosszékben. Félt, félt az álmoktól, a hegyektől, mert tudta, érezte, hogy azok el fognak jönni, ahogy ő lehunyja a szemét.

Ezért akart ő a hegyekhez visszamenni.

Az öreg aggódott. Nem tudta, mit cselekedjék. Leányától kért tanácsot.

– Menjenek, édesapám – mondta Erzsi. – Látom én, muszáj. Nem tudom ugyan, miért, de meg kell tenni, hogy nagyobb baj ne legyen. A gyermek beteg, és úgy hiszem, ő tudja az orvosságát bajának. Csak ő. Én nem tudom.

Okos volt Ebeni özvegye, és asszony!

Hát elmentek. Haza. Egy havason lucskos, nyirkosán hideg napon. Karácsony havában.

... A hegyek vannak. Tudom én azt jól.

És a hegyekről jön a hideg, éles szél, aki olyan, mint az igaz beszéd. Lefagyasztja a korai virágot a fáról, és csak aki erős, aki idevaló, az marad meg utána. És onnan jó az eső is, aki megzöldíti a mezőt, aki a megfonnyadt virágot megfrissíti, aki a gyümölcsöt megduzzasztja. És onnan jó a jég is, aki a korai reménységet a sárba veri le. És onnan jó a hó is, aki betakar mindent, de mindent hófehér szemfedőjével.

A hegy félelmetes, a hegy titokzatos. A hegyekről nem jó megfelejtkezni. És haragszik a hegy azokra, akik hozzája hűtlenek, akik őt elhagyják.

A hegy keményen kegyetlen, a hegy kíméletlenül bosszúálló.

De én tudom, hogy a hegy igazságos!

TIZEDIK FEJEZET

A karácsonyi ünnepeken volt miről beszéljenek az emberek.

A bolond Varju Jankó fia feleségül vette Vitéz Ilonát, a kapusi molnár árváját.

Lám csak, ki gondolta volna ezt. De talán jól is járt vele. Igaz, hogy csak molnárléány, az is igaz, hogy sok mindenfélét beszéltek róluk.

De jó família, régi, nagy nemesek a Vitézek. Egy kicsit elestek, pedig igazság szerint elsőbbek, régebbiek, mint akár a Macskássyak, akár a Dózsák, akár a Szentpáliak, akik pedig mind uraknak tartják magukat, szavuk van a vármegyén és már-már a Kabosokkal, Mikolákkal, Gyerőffyekkel egyformáknak látszanak.

A pletyka pedig, hát pletyka. Vénasszonybeszéd. Irigység. Igaz, az anyja hibás volt; de mért bűnhődjék érte a lány?

Aztán vagyon is van ott: Ilona egyetlen gyermek, nem kell osztozkodni. A malom nem sokat teszen, de szép tag van hozzá, jó tag. Vajon a Pojánát adják-é el, avagy a malmot és a kapusi tagot?

Csak az nem szép dolog, hogy a lakodalomra alig hívtak valakit az atyafiságból. Igaz, hogy talán el se mentek volna; bár a gonoszok azt mondják, hogy de bizony, mindenki ott lett volna, csak hitták volna. A kapusi pap, aki eskette őket, beszélt, hogy Kapuson nem volt ugyan vendégség, de a Pojánán annál nagyobb. Tenger sok vendég volt ott. A pap nem ösmerte ugyan őket, de megvallja, hogy ügyes, derék, kemény vágású emberek voltak és szép asszonyok meg lányok bőséggel. Ott voltak Kalotáról a Botosok, Szentkirályról a Vajdák, Csúcsáról az Ijgyártók, aztán a Porkoláb meg Varga familiából néhányan, és még sokan, akiknek a nevét se tudta a pap. A közelebbi atyafiságból csak a vén Deritei András és Kémeri Balázs úr.

–Né te né, veszíték-é észbe, mind egy szálíg Bethleniánusok. Válogattak ám a bolond Varjuk.

Hej, de külön, a nagy színben mulatott még az igazi nagy sereg. Ott volt a fél havas: a régi Bethlen-gornyikok, híres vadászok, nagy puskások, nyilasok az egész havasból. Akikkel együtt kergették a Varjuk a farkast, együtt hallgatták

a szarvasbögést, együtt ölték a medvét meg a vaddisznót hosszú, nehéz esztendőök óta már. És akikkel együtt ki tudja, mi mindent cselekedtek és mi mindent fognak cselekedni? Mert csudálatos népek ezek a Varjuk és csudálatos, ritka utakat járnak ők, de legtöbbszörre új utakat vágnak, és az ő útjaik nem könnyű utak.

De bizony igaz, hogy kemény, szilaj emberek, mint ahogy kemény és szilaj minden, ami a hegyekben, az erdők közt éli életét.

*

Egy napon – a tavasz már ott bujkált az öregedő tél nyomában – hóvirágbokrétát kapott kis Anna.

– Ki hozta?

– Egy ember.

– Ki küldte?

– A gyalui porkoláb.

A leányt kicsit bántotta a dolog, de kicsit jól is esett. A bokrétát pedig rózsás bokályba tette és friss vízzel öntözte meg.

– Köszönöm.

Később ibolyabokrétát küldött a porkoláb, meg kakasmandikót. Nyár elején gyöngyvirágot.

Egyszer – pünkösdi rózsát hozott az ember – kis Anna azt üzenté:

– Meg akarnám köszönni annak, aki küldi a virágot, csak nem tudom, hogyan.

Pünkösdi ünnepén aztán maga Maksai hozott bokrétát: csupa piros bazsarózsát.

Azután rendesen – mint régen – eljárógatott a házhoz. Egy kicsit megcsendesedett, kevesebbet beszélt, és halkabban, ritkábban kacagott.

– Megvénültem, kis leány.

Vasárnaponként néha a templomba is eljött. A kertben sokat járkáltak együtt és kinn a mezőn is. Esős időben a nagyszobában beszélgettek. Elbeszélte Maksai, hogyan van náluk otthon, Udvarhelyszéken, hogy gazdálkodnak, hogy élik életüket. Eljárt a vénember ügyes-bajos dolgaiban. Meg kellene javítani a pajtát; az ólak is roskadoznak, a kertben a vén fák helyett fiatalokat kell oltani.

– Sok dolog volna itt, tudom – bólogatott az öreg –, de én már vén vagyok. Nincsen ember a házban, nincsen parancsoló a birtokon. Minden pusztul. Én is lefelé haladok már. Már-már az aljára érkeztem. Húz a föld.

Eltelt a nyár, az ősz is. Megint csak tél lett.

Egyszer Valkai uram mesélte, hogy fiú született a Pojánán. Györgynek keresztelték.

Karácsonykor Maksai szép fehér agarat hozott ajándékba kis Annának.

A lány rémülten tiltakozott:

– Nem kell. Állat nem kell ajándékba. Babona ez!

És nem fogadta el az agarat. Pedig hibátlanul szép, szelíd állat volt.

– Ha már ajándékoz, maradjunk csak a virágnál.

Forgott, forgott az idő nagy egyformaságban. Ki a télből a tavaszra.

Húsvétkor feleségül kérte Maksai Basa Annát.

Egyszerűen, komolyan mondta:

– Légy a feleségem, kis leány.

Kis Anna nem futott el, ahogy az ilyenkor szokás, le se sütötte a szemét. Egy cseppet pirosabb lett az orcája csak.

Kicsit gondolkozott, de azt se sokat.

– Ha gondolja, hogy így jó lesz, én nem bánom.

*

Így lett porkolábné Basa Anna. És így lett a monostori Basa-birtokból Maksai-birtok.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Eltelt a nyár, és a csűrökben már pufogott a cséphadaró. A hegyek taréjára esténként ezüstös köd szállott, a nyirkos erdők pipáztak.

Aztán lehullott a hó, és fehér, vastag paplan alá bújt a nyugodni készülő Élet.

De akkor, amikor senki sem gondolt volna már reá, akkor mintha hirtelen megborzongott volna a világ.

Mint a lúdbőrözés, olyan ez. Sóhajt és sír valami, mint az orgona a zsoldár végén, amikor a templomozásnak vége: szól,

búg, jajgat és szárnyal. Lenn még senki sem kél fel, minden ember a helyén, nem is mozdul. Mégis a suttogás, csoszogás, készülődés mind erősebb, és fentről az orgona zúgó-zokogó hangja mind gyengébb, haldoklóbb.

Tudja mindenki, hogy a templomozásnak vége. Csudálatos az erősen, mikor időváltás készül. Először messziről hallatszik csak valami csendes morajlás, de köröskörül még minden mozdulatlan. Aztán mintha suttogni, készülődni kezdene minden, mintha reszketne, sóhajtoznék a föld és minden élő rajta. Pedig még mindig nem moccan semmi sem. Egyszerre azonban a hegyek taréján megmozdult az erdő, s mintha láthatatlan zuhatag omlott volna felülről reája, hullámozni, hajolni kezd minden fa, minden fűszál és a madarak ijedten bújnak a sűrűségbe.

Jön a szélvész, jön már; mit hoz vajon: esőt, avagy jeget, fagyot, avagy aszályt, áldást, avagy átkot? Vagy talán, ahogyan jött, el is megyén, és csak az ijedtséggel marad a föld?

Így volt akkor, tél elején. Még csak távolról morajlott, és megborzongott az egész kis Erdélyország. Még nem mozdult semmi, de – mozdulni fog bizonyára.

Valami készül: ezt érzi minden ember egyszerre. Suttogás, mozgolódás indul az emberek között. Itt is, ott is szó kél, beszéd támad és adódik tovább. Hírek jönnek, hírek mennek; ki tudja, hol támadtak, ki kérdi, ki adja gazdájukat? De szél fúvatlan nem fú. Sok szóbeszédből lassan-lassan teste nő a hírnek: öreg Bethlen István megmozdult, és Péter úr hattyús zászlók alá gyűjti a népet kinn a Nyírségen, a kanyargó Tisza mellékén...

Bizonyosat ugyan senki sem tud, de a szóbeszéd járja az országot egyik végétől a másikig. És Csíkban, Háromszéken furcsán villan össze a székelyek szeme; a kalotaszegi és szilágyi kurtanemesek a vásárokon lovat mustrálnak, hogy melyik milyen hátas volna; a kerített szász városok cívisei aggodalmasan számlálgatják a tallérokat: vaj' mennyit kell a ládából elékaparni? A büszke kulcsos városokban pedig és a fejedelmi udvarban az udvar árnyékába telepedettek fűrkésző szemmel vizsgálgatják egymást, hogy végezetül minden szem a fejedelemre forduljon.

Az udvar szeme pedig Isztambul felé néz most. Mert Erdély sorsa bizony nem öreg Bethlen Istvánon múlik, nem is Rákóczi Györgyön de Isztambulon. És az ítélőmester a por-

tai kapitai kurírjait lesi, meg a budai és temesvári kémek jelentéseit.

Egynéhány mágnás, aki eddig erősen pislogott Fehérvár felé, most hirtelen birtokára bújt és se jobbra, se balra nem akar látni.

Őnagysága pedig, mintha semmit sem tudna, avagy semmiről sem akarna tudni, Gyaluban vadászik.

– Az úr medvét akar löni – ez volt a parancs, és Kassai László, a porkoláb a pokolba kívánta az urat is, meg a havas valamennyi medvéjét. Hogyisne, a havas minden perccen lángot vethet, és az úr vadászik.

Rákóczi szenvedélyes vadász. Most is napok óta járja már a hegyeket pihenés nélkül, és nemigen bírja a versenyt vele senki a vendég urak közül.

A fejedelem pedig, mintha akarná, fárasztja ki az urakat és kacag, ha észreveszi, hogy naponként fogyatkozik az úri vadászok száma.

Egy hete elmúlt, hogy ok nélkül járja a havast: a medve, akit le akar teríteni, mindig kitört a hajtásból. Valami vén, kitanult kanbestia lehet. Kétszer sikerült beléje löniök, de vitte a golyót, és egy fejszés hajtó már meghalt a talpa alatt.

Aztán ellágyult az idő, nem lehetett járnai a hegyeket, szombat estére hazakerült a fejedelem. Estebédnél jókedvű volt és azt mondta:

– A medve mégis az enyém lesz.

Éjszaka azonban magához rendelte deákját és leveleket dik-tált neki Fehérvárra. Egyet a feleségének, aztán György úr-finak egyet és Kassai uramnak egyet, meg Nagy Pál uramnak, a gyalogok kapitányának is egyet. Még azon éjszaka lovas staféta vitte a leveleket.

Hétfőn, kedden lucskos, lágy idő járt, eső is esett; a fejedelem a várban maradt. Kedden este megérkeztek Kassai uram és György úrfi; velük együtt 40 talpas és 50 kopja.

Az urak, akiket vadászni hívott volt a fejedelem, összenéztek: mi lesz ebből?

A vacsorán az új vendégek is asztalhoz ültek.

– Nagyságod hívatott – mondatta Kassai uram –, de nem tudom, miért.

– Megírtam! Azt hiszem, megértette, ítélőmester uram.

– Megérteni megértettem; de nem hiszem.

– Nem hiszi?

– Honnan tudja nagyságod azt, amit én nem tudok, és amit a kapitihánk sem tud.

– Ne kérdezze ezt kegyelmed; de régi mondás, hogy zivatarban nem jó fa alá állani, mert ott üthet meg a mennykő. Egyébiránt, hiszen nem titok maholnap: a budai pasa parancsot kapott, hogy a boszniai hadakkal az öregúr mellé álljon. Az új fűvel kikél a háború bizonyosan.

Az urak némán néztek össze, csak Gyerőffy Mihály úr bólíntott komolyan.

Kassai uram Gyerőffyre pillantott, és a homlokába ránc vágódott.

– Kegyelmed is mindentudó talán, mint őnagysága?

– Azt tudom, amit itt mindenki: a háború megvan, mihelyest a hó elmegy.

– Úgy látszik, kegyelmetek itt mindent bizonyosan tudnak már.

– Valamit mi is tudunk itt a havasok alatt. És szemünk is nagyon, hogy lásson.

– Mi a csudát látnak itt a farkasok és medvék között? Mutassák meg nekem is, hogy lássam.

Mérges volt már Kassai uram; de a fejedelemnek jókedve volt, és Gyerőffy uramat se könnyen lehetett kimozdítani a flegmájából.

– Mutathatok én, ha muszáj, ítélőmester uramnak olyat, ami mindennél nagyobb bizonyosság.

Azzal övébe nyúlt és egy marék pénzt vágott ki az asztalra, Kassai uram elé, hogy az szinte megijedt.

– Ihol, lássa kegyelmed!

Kassai István nézte a pénzt: kemény ezüsttallérok, vékony bányai pénzek és egy-két arany.

– Na?

– Hát ilyen pénzzel járnak most itt a havason. Katonazsold ám ez és nem Fehérvárról került ide.

– Hát? Nem értem, – pedig már kezdte érteni erősen. Az urak, ügyeltek ők is. A fejedelem szeme a vendégeken egyikről a másikra ugrált.

Csendesen szólalt meg Gyerőffy Mihály úr:

– No, ítélőmester uram, hiszi-e már, hogy kész a háború?

Kassai csak nézegette a pénzeket; tallért tallér után, márást márást után, utoljára az aranyakat.

– Magyar arany, török arany! Honnan került ide ez a pénz?

– Nem került az egy se. Itt van az régen. Csak most indul meg, hogy katonát szerezzen a hattyús lobogóknak. Sok van itt ebből még, úgy hiszem, talán sereget lehet vele állítani.

Erre a fejedelem is odafigyelt. Ez új volt neki is.

– Mit beszélsz, Mihály?

– Hogy ez a pénz a Zólyomi-kincsből való.

– A Zólyomi-kincsből való?

Gyerőffy Mihály úr egy cseppet megijedt attól, amit olyan bátran kimondott.

– Úgy beszélnek erre mifelénk.

Kassai nézett az urára; Rákóczi György szakállába könyökölt, és két apró szeme közé ránc szántódott. A fogát összeszorította, úgy szűrte a szót:

– Hát Bethlen Péter? Az mit vitt el innét akkor?

– Nem tudom. De úgy beszélnek, hogy a kincs a havasban maradt. Ki sem is mehetett innét. Itt van. És most megmozdult.

Senki se szólt, és mindenki tudni szeretett volna még többet, kérdezni azonban nem mert. De ott a vári nagy ebédlőházban megjelent a Zólyomi-kincs kísértene újra. A mesebeli kincs, aki egykor kiszökött a várból, hogy híre-nyoma nem maradt; emléke is csak két halott és egy összedőlt torony. Aztán csak elbújt. Talán itt a hegyek között. Hogy most, amikor a Bethleneknek szükségük van reá, megmozduljon és katonákat szerezzen, sereget állítson és lángba borítsa a Rákócziak reménységét.

A kincs...

Kassai uram összeszedte a pénzt és Gyerőffy Mihálynak visszaadta.

– Honnan szerezte ezt meg?

– Valami mokányoktól szedték el a szolgabírák.

– Ezt hát megtudtam volna. Nagyságod pedig mitévő léssen ezek után?

– Meg akarom lőni a medvémet. *Azért* jöttem ide.

*

Éjszaka havazni kezdett és másnap egész nap hullott és hullott még harmadnapon is vékonyan. Aztán elállott.

A fejedelem a havasba ment: medvét löni...

Szűz hóba nyomok nyomódnak bele: farkasnyom és róka-nyom meg medvényom is, aztán otromba emberi csizmanyomok és lónyomok is. Vékony csapások nőnek a nyomokból először, s mint pókhálósálak kötődnek, szövődnek összevissza, aztán szélesebb ösvények taposódnak ki, amiken aszszony és gyermek is eligazodik. És szánkanyomok, gyalog-és lószánkanyomok jönnek végezetül. Aki aztán vadászember, olvasni tud a nyomokból, mint iskolamester deákkönyvekből. Mindeneket kivallanak a nyomok annak, aki érti a nyelvüket.

Rákóczi György híres, jó vadász volt, úgy mondják. Napokon keresztül olvasta a hóba íródó nyomok betűit. Keresztül-kasul a havason. Mint a kerengő sasmadár, amikor keresi a prédáját, úgy kerengett, tekeredett az ő vadászó útja a hegyek között. Akik vele jártak, sokáig emlegették ezt az utat és olyankor káromkodtak.

Öreg Bánffy Farkas egyszer már nem is állotta:

- Már szeretném mégis tudni, mit akar nagyságod?
- Hát a medvét akarom!
- Dejszen már volt medve, kettő is!
- Csak nem az igazi! Én az igazit akarom!

Többet nem mondott, öreg Bánffy Farkas jó vadásznak tartotta magát, mégis megmondotta:

– No, nekem elég volt kettő is. Az egész vadászás elég volt nekem.

És otthagya a társaságot, ment le Zentelkére. Az urakat is invitálta.

– Jó meleg borra, jó meleg házba, gyertek.

Voltak, akik vele mentek.

A fejedelem nem haragudott meg ezért.

– Ha az igazi medvét meglőttem, aztán átjöhetnek Gyáluba, urak. Torra. Majd üzenek.

Szép meleg volt, a hó megkásásodott, hogy nehéz járás esett benne. A lovak patkója közé beszorult és ragadott úgy, hogy az állatok minduntalan megcsúsztak. A fejedelem úgy rendelkezett, hogy a holmit a szolgák hátára tarisznyálják, a lovakat meg a faluban hagyták. Gyerőffy uram falujában voltak akkor, Dongón. Ettől a rendelkezéstől megint beteg lett néhány úri vadász és lemaradt. Csupáncsak a kalotaszegiek szégyellték otthagyni az urat.

Reggel volt, és szürkén felleges az égboltozat, amikor elindultak gyalog. A gornyikokat a fejedelem még az éjjel elküldte a hajtókkal. Ok még falatoztak egy kis hideg húst és meleg bort ittak. Aztán Rákóczi felállott és felvette a bélelt bekecset, a kucsmát fejébe nyomta, felkötötte derekára a bőrvet, akibe a vadászkést dugta, nyakába akasztotta a szíjait, akin a puskaportartó szaru meg a kulacs akaszkodott s a tarisznyáját, akiben az ételt meg többi vadászkésztséget tartotta, és vette a puskáját. Mindent magával szeretett hordani, szolgára csupán az ételneműt bízta. Neki elég volt egy kulacs és a tarisznyában egy kis étel.

– Mehetünk, urak.

Négyen állottak melléje készen: két Gyerőffy: Mihály és András, Valkai Józsi és Kabos Ferenc uramék.

– Hová indulunk?

– A Talharura – és az urak szeme közé nézett. – Úgy mondják, ott van az én medvéim!

– Úgylehet, ott! – mondotta Gyerőffy Mihály úr.

Kilépett a házból, az urak utána. Az udvaron puskás vadász. A fejedelem odaintette magához:

– Ambrus, te! Amit reád bízam, elvégezted?

– Az öste elment a levél, talán már kézben is van!

– Jó, egyéb újság nincsen?

– Nincsen!

– Akkor indulhatunk. Te Józsi, hallom, ott a Talharu környékén hajlékot is kaphatunk éccakára.

Valkai Józsi bólintott.

– Ott igen. A Pojánán, a bolond Varjuknál.

Akkor már a hegy oldalán taposták a kásás havat. Elöl a fiatal Valkai Józsiival a fejedelem, hátuk megett Kabos Ferenc úr, leghátul a két Gyerőffy: apa és fia, aztán a vadászlegény a kutyákkal.

Gyerőffy Andráska egyszer csak felmutatott a hegyoromra.

– Látja, édesapám, azt ott?

A hegyormon – élesen tisztán látszott – valami emberek magános fenyőszálat takarítottak kopaszra.

– Lármafa – mondta az öregebb Gyerőffy.

– Sokat láttam, amióta járkalunk.

Még nem volt dél, amikor elérték az utat, aki Marisel felel a hegyek taréján átaljőve halad lefelé Monostornak.

Amolyan erdei út csak, de jól lejárva. Egy szánka jött lefelé nagy sebesen, a lovak nyakán csengő.

A fejedelem már áthaladt az úton és lépkedett tovább az ösvényen, Gyerőffyék még az úton innét voltak, amikor a szánka elcsúszott mellettük. Hosszú, keskeny, karcsú szánka, és öt ember ült benne. Az egyik, amikor meglátta a vadászokat, kucsmájához nyúlt:

– Nem vadászidő ez, méltóságos uram. Fergeteg készül. A szánka sebesen elsuhant.

Gyerőffy Mihály valamit dörmögött a szakállába, aztán felnézett az égre. Vékony, élesen hasító szél fújt, és Szilágy felől fehérés, furcsa fellegek. Mintha apró tűhegyek csapódának az arcába és fűrnék magukat a bőr alá.

– Gyerünk, édesapám, önegysága intett.

Valóban, a fejedelem állott és integetett hátra. Egy puskás gornyikkal beszélgetett.

– No – mondotta, amikor az urak mind ott voltak mellette –, ma talán mégis meglesz a medvém. Megkapták a lyukát.

– Abba bele is kell valakinek bújni – dörmögte Kabos úr.

– Bele fogunk bújni – mondotta Rákóczi.

– Talán éppen nagyságod? – szólt oda bosszúsan Gyerőffy Mihály.

Rákóczi ránézett:

– Ha kell, hát én – mondta aztán szelíden.

– Veszedelmes dolog, és nincs rá semmi szükség – replikázott vissza Gyerőffy –, régi vadász vagyok, tudom, hogy ilyen vén bolond kannal nem jó kikezdeni a magalyukában. De ahogy nagyságod parancsolja. Mi ott leszünk...

Még az ősszel, hogy a külső munka beállott, Varju János elment a Pojánáról és akkor érkezett haza, amikor a friss hó lehullott. És azóta megnépesedett vendéggel a Pojana, mint soha azelőtt. Mindenféle emberek jöttek ide, de a völgyek felől kevesebben mégis, mint felülről, a havasból. És hamarosan híre futott Kalotaszegen, hogy öreg Varju János kinn járt Magyarországon. Talán Ecseden, vagy másutt, de bizonyosan találkozott ott Péter úrfival, avagy magával az öregúrral. Persze senki semmi bizonyosat nem tudott. Csak talán akik ott jártak a Pojánán, hanem azok nemigen be-

szeltek erről, inkább egyébről. Furcsa dolgokról. Mint Vajda Péter uram is, a meregjői Vajdákból való:

– A háború megvan már, és a török az öregúr mellé állott. Olyan igaz ez, mint ahogy meghalunk mindnyájan. Mire a pást kizöldül, bejönnek a seregek, és az lesz boldog, aki hűséget tart a Bethlenekkel. Meglássátok.

Vajda Péter uram szavára nem indulhat ugyan az ember, de azért valamit kell hogy tudjon ő is, mert lám csak, mi történt a sokadalomkor a Cifra fogadóban; tudja az egész világ, mert sok ember látta. Úgy esett, hogy katonák mulattak ott és belekötöttek valami fejszés mócokba, akik csendesen iszogatták a pálinkát. A mócok túrtak egy darabig, de mikor az egyiket megütötték, az felkapta a fejszét és belevágta a katonába. Mire nagy verekedés lett. Két katonát agyonvertek, a többi elfutott. Mire a mócok utánuk kiabáltak:

– Ne fussatok, úgyis megkapunk majd Gyaluban. Ott fogtok lógni a kapu előtt.

Aztán fizettek a kocsmárosnak arannyal, lóra ültek és fel a havasba. Ezt sokan látták akkor, és bizonyos igazság, hogy ezek a havasiak nem mertek volna a katonára rossz szemmel se nézni, ha nem tudnának valamit. Aztán aranyuk honnan volt?

De bizonyos igaz az is, hogy lónak, marhának megnőtt az ára, s a gabonának még inkább.

Azt pedig minden valamirevaló elméjű ember tudhatja, hogy ez háborút jelent...

... Ebéd után a belső házban bor mellett ül Varju János a vendégeivel. Ketten vannak a vendégek, a két Botos, édesestvérek és közös földön gazdálkodnak Kalotán. Délire érkeztek és először is megették a délt, aztán csendes borozgatás közben elvégezték, amiért jöttek. Kevés szóval, csendes beszéddel, mert ezek a Botosok éppen híresek voltak a kevés beszédjükéről. Már éppen készülődtek volna haza, és egyikük kiment, hogy a szánkába foghasson. De visszatért nagy hamar.

– Nemigen mehetünk. Kegyetlen idő készül.

És valóban, künn már mérgesen kavarta a havat az északi szél.

– Jó annak, aki fedél alatt van, üljetek le és igyatok. Széjjelnéztek egy cseppet az udvaron, aztán visszajövök én is.

A cselédházban lobogó tűz világánál egy ember szárított:

– Jó estét, domnu!

– Te vagy az, Styéfán? Mikor jöttél?

– Jó ideje már, de vendégeid voltak, nem akartam bemenni. Kutyának való idő.

– Az asszonnyal beszéltél-é?

– Nem még. De minden rendben van a malomban. Jeget vágunk. Hoztam lisztet, számba adtam Gáspár úrnak.

– Nekem nem hoztál valamit?

– De igen. Hajnalban, még sötét volt, egy ember mulatott a kocsmában. Részeg volt már, amikor odamentem. Juon volt, Juon lui Urszu, tudod, aki cselédnek állott az új úrhoz.

– Aki ott volt velünk Szentlászlónál?

– Az, éppen az. Beállott az új úrhoz és sok pénze van, iszik és fizet.

– Tovább.

– No, én is kértem egy pint pálinkát, aztán barátkoztam vele. Részeg volt és beszélt. Sokat beszélt, összevissza beszélt.

– Tovább.

– Sok ital lehetett már benne és rágta a belit, összebarátkoztunk. Kérdezte: hová megyek. Mondtam: viszek lisztet a Pojánába. Azt mondta: mondd meg az úrnak, hogy vigyázzon, baj lehet, mondd meg, hogy fusson és ne üljön otthon, a Pojána most nem jó hely, sokat tudnak az úrról.

– A bitang.

– Az a! Elmondta, hogy Dongóról küldték Gyaluba. A fejedelem ma a Talharu táján vadászik.

– Itt-é?

– Itt! Nem láttatok senkit?

– Nem!

– Pedig kétszer is megmondta Juon, hogy a Talharunál, medvére. Őtet Gyaluba küldték.

– Egyebet nem mondott?

– Nem. Aztán az ital levágta a földre. Én feltettem a szánkára és elhoztam egy darabon magunkkal. Mikor csendes helyre értünk, letettem a hóra, végigvertem tetőtől talpig a bottal. Csak nyögött. Aztán ott hagytam. Lehet, megdögölt, de ha él is, ott fog megfagyni.

Elgondolkozva jött a ház felé Varju János. Hirtelen szélroham vágott az arcába, a süvege messzire repült fejéről.

Dörögve omlott a hófergeteg le a hegyoldalon, mintha agyon akarná lapítani a Pojánát. A zivatar egész erővel kitört. Fehér sötétség borult mindenre. Varju János a süvegje után futott és a pajta tájékán meg is kapta. Ahogy felmarkolta a fal mellől, egy emberrel állott szemközt.

– Ki az?

– Maftyé vagyok. Jöttünk öten szánkával.

– El tudatok jönni?

– Éppen csak beértünk. Dél tájban, ahogy jöttünk lefelé, a dongói úton Gyerőffy úrral találkoztunk. Vadászni mentek; többen is voltak. Errefelé tartottak az ösvényen. Nincsenek itt?

– Nem láttam őket. Aztán kik voltak még?

– Nem tudom. Talán Kabos úr is ott volt.

Varju János gondolkozott. Újabb szélroham vágott le.

– Eredj a cselédházba. Ott telepedjtek meg éccakára, úgy sem mehettek sehová ma. Vaszi majd megmutatja, hol kaptok szénát meg szalmát. A szánkáról leszedtetek?

– Le.

Bement a házba Varju János. Vendégei ittak az asztal mellett. Gáspár velük. Letelepedett az öreg is. Aztán a fiához fordult:

– Styéfánnal beszéltél?

– Beszéltem.

– Mit gondolsz?

– Azt tudom, hogy mind itt kanyarodnak, jó ideje már mind itt körülbe.

A házban sötét volt, csak a tűz világított, künn szürke hóvilág, és kavargott a hó. A szél hol nekiiramodott és végigszáguldott a völgyön, hol elállt, és olyankor süket csendesség volt; aztán újra nekirontott a hegynek, erdőnek és vágott le a völgybe.

A négy ember elgondolkozva ülte körül az asztalt. Nemigen beszélgettek, de valami szorongásféle szállott rájuk. Furcsa érzés, ami nyomta, szorította a mellüket, a fejüket, kergette, forgatta összevissza a gondolatokat. Valamit kerestek, valami utat, valami világosságot, valami nyílt helyet, hogy eligazodhassanak, de mindenütt csak szürke zavarosságot, zezzugos nyomokat, megrontott csapásokat láttak, ami csak mind jobban-jobban összezavarta az eszüket. Néha egy-

másra pillantottak: hátha a másik? De minden arcon ugyanez a töprengő keresés.

Félni? Nem. Ezek az emberek nem szoktak félni. A havasi ember élete mindennapi tusakodás az életért és éjjelnappal minden dolgában ott tudja maga mellett a halált. De mint mikor a biztosnak tudott ösvényen egyszer csak ösmeretlen sűrűségben, csillag- és naptalan szürkéségben nem tudja, mitévő legyen, merre lépjen, és a bátorság nem segít semmit, akkor szállja meg a kemény embereket ilyen érzés.

Közben egészen éjszaka lett, és a menyecske világosságot hozott a házba. Az asztalra terítőt vetett és fakanalakat tett.

– Az emberek esznek-é? – kérdezte Varju János.

– Küldtem.

– Viszek bort nekik – mondotta Gáspár, és felkelt.

– Forraltan kell – szólt utána apja, és gondolt valamit, amitől a szorítása engedett volna.

Az asszony nagy tálban forró ételt hozott be, és Gáspár is visszajött.

– Csendesedik az idő.

Megint csak engedett a szorítás.

Kanalazták a jó párolgó levest és halászták a tálból a húsokat. Megmelegedtek az ételtől és az jólesett. Gáspár hirtelen letette a kanalat:

– Ha Almásig szabad volna bár az út! – mondotta.

Egyszerre tette le a kanalat, kést mindenik. Egyet gondoltak, Botos László mondotta:

– Bár Esztenáig lehetne eljutni.

Aztán tovább ettek. Lassan, elgondolkozva.

Gáspár megtörölte kését és tokjába tette vissza, ivott egy hosszú kortyot, aztán felállott.

– Meg kell hogy lássam az utat.

Kinn már egészen megcsendesedett az idő. Az égről csillagok villantak a száguldó fellegrongyok közül, lenn csak ritkán borzongott végig a szél. Gáspár a hótalpakat szíjazta csizmájára a tornácon, mellette Maftyé, a mariseli vén vadász ugyanezt cselekedte: csakhogy ő bocskor alá kötötte azokat. A menyecske szurokfáklyával világított.

Hirtelen felrettentek.

– Hallottad?

– Lőttek!

Az udvarra mentek ki, a szabadba, ahonnan mindenfelé szabadon állottak. Szuroksötét éjszaka volt már, és csudálatosan méltóságos csend, amibe egyenletesen zúgott bele az erdő hangja. Hallgatóztak, magosra tartott orcával; meg se moccant egyik is.

– Ha! – Újra hangzott, most tisztán hallották a dörrenést és utána a visszhangot gyengén.

– A Talharu felől!

– Onnan, a völgy felőli részen.

– Vajon ki?

– Ott baj lehet.

– Lőjek vissza?

Gáspár a tornácról puskáját kapta elő és lőtt. Szinte jött reá válasz.

A házból kijöttek az emberek, a cselédházból is, pajtából is, aki csak ott volt. A kutyák csúful vonítani kezdtek.

– Mi ez?

– Lőttek.

– A Talharun lőttek.

– Valami baj lehet ott.

Gáspár a hótalpakat kezdte lecsatolni.

– Maftyé, szólj az embernek, és menjetek ti. Puskát vigyetek. Aztán ahogy lehet, küldj hírt, van-e út. A nagyútnál vigyázzatok; a Cifrát ügyeljétek. Gyorsan járj, az utat tudod.

Aztán apjához fordult:

– No, édesapám?

– Menjünk a házba. Emberek, fedél alá. Ha valakinek baja van, majd csak idetalál most már. A világ messzire látszik.

Az udvar kiürült és elcsendesedett, csak a kutyák vonítottak fel még egyszer-egyszer.

A pitvarban halk szóval beszéltek apa és fia. A kuckóban ült vénséges Iliá, a nézőember. Apró szemei úgy villantak elé, mint a fa odvából a reves fa.

– Gondolod, hogy a pataki úr?

– Csak azok lehetnek.

– Ide találnak.

– Nemsokára itt lesznek.

A földre pillantottak, majd Iliára néztek, akinek a két szeme hol az egyikre, hol a másikra ugrált.

– Mit gondolsz, Ilia?

– Ami útban van, félre kell tenni az útból.

– Igaz! – mondotta öreg Varju János, és eszibe jutottak ifjú Székely Mojzes és Prépostvári meg Ebeni uramék és még sokan.

– Úgy van! – bólintott Gáspár is, és a fejében jártak ifjú Bethlen István és Zólyomi Dávid uramék.

– El kell vinni mindent a házból – mondotta Varju János.

– De hová?

– Én tudom – dörögte Ilia. – Ott senki sem kapja meg. Ahogy senki sem kapta meg aranycsináló nagyapád holmiját soha.

Ilia csendesen dörögött, de mintha villám csattant volna a két Varju előtt a földbe. Gáspár is hallotta ezt a históriát, de nem beszéltek ők erről soha. És most, íme, azt látta, hogy apja reszketni kezd, aztán csak eltakarja kezével az arcát. Mintha valami feketeség szállotta volna meg a szemét, elsötétült a világ előtte. Sokáig állott így szürke hajú Varju János, aztán csak megrázta magát. Kezét levette szeméről, és furcsa volt a hangja, amikor megszólalt:

– Nem hazudott! Hát mégsem hazudott!

Gáspár nem mert moccanni sem.

A dragojászai nézőember törte meg a csendet.

– Megmutatom, és mindent oda lehet vinni.

– A lyukba?

– A lyukba.

– De hó van és nyoma lesz.

– Az az én dolgom. Hajnalra nem lesz nyoma semminek.

A juhokat megjártatom ott.

Varju János gondolkozott:

– Ketten végezzétek el. Ne tudja más. Én se. Megyek bé. Senki se tudja.

Varju János bement a első házba és leült a kemence mellé, a többiekhez. A Botosok csendesen iddögáltak, nem zavarta őket. Két térdére támasztotta két könyökét, kezébe hajtotta fejét és nézte a földet.

Sokáig, sokáig ült ott így. Vendégei talán szólottak is hozzá, nem hallotta. Lehet, hogy azt hitték, elaludt, mert aztán csak egymásra köszöntötték a kupákat. A tűz lobogott és pattogott, máskülönben nyugodalmas csend volt.

Aztán ugatni kezdtek a kutyák dühösen, mint amikor idegent éreznek. Varju János felugrott és kiment a pitvarba. A tornácon valaki topogott erősen, az öreg kinyitotta az ajtót:

– No, ki az?

Egy ember lépett be; csupa hó és zuzmóra tetőtől talpig.

– Jó estét!

Levette a kucsmát fejről és a csizmájához csapogatta, aztán a bekecsset gombolta ki és megrázta.

– Adjon Isten! Tán csak nem Valkai Józsi úrfi?

– Éppen az.

– Jöjjön hát bé istálom. Megfázhatott. Az úrfi lövöldözött?

– Én. Eltévedtem. Ide igyekeztem, segítségért. Őnagysága ott szorult a Talharu túlsó oldalán, a szakadéknál. A hó befűtta az ösvényt.

– Rákóczi?

– A fejedelem!

– Rossz hely az ott. Ösmerem.

– Odakapott a hófergeteg. Ösvény nincsen. Segítség kell hamarosan. A lába is megcsikkant. – Aztán még hozzátette: – Kegyelmed a vári vadászok közé tartozik.

– Nem a! Csak voltam vadászmester az én jó uramnak, Bethlen István úrnak idejében. Akkor. Te, György – szolt oda az egyik Botosnak –, egy csepp bort melegítetek az úrfinak. Aztán a csizmát le kell vetni, kapcát megszáritani, a vizes holmit terítsétek ki. Üljön le, úrfi, a tűz mellé. – Aztán kinyitotta az ajtót és nagyot kurjantott:

– Hej, Vaszi, Juon, öltözzetek útra.

Ő maga is bekecsset vett, meg hótalpakat kötött fel.

polcról szurokfáklyákat vett elő és egyet meggyújtott a tűz nél. Egy ember dugta be a fejét az ajtón.

– Kötelet hozzatok, meg egy kézi szánkát is. Fejszéket. Na, mehetünk. Aztán csak igya meg a meleg bort, úrfi. Éjfélre talán itt leszünk.

... Éjfélre aztán meg is érkeztek. A pataki urat úgy emelték le ketten a gyalogszánkáról, ahol pokrócokkal letakarva egy saroglyán feküdt. Bevitték az első házba s egy nagy karosszékbe ültették. Próbálták az urak a csizmát lehúzni a lábáról, de bedagadt. Hát levágták a lábáról, a kapcát letekerték; kék volt a bokája és erősen puffadt. Az úr kínjá-

ban a nyelvét harapta. Az urak azután levetköztek, a láb-
belit lehúzták, szárították magukat és melegedtek. Sokat
nem beszéltek, Gyeróffy uram mogorván morgott és szeme
néha lopva pillantott szerte a házban. A két Botos testvér
szinte észrevétlenül kiment volt a házból a pitvarba. Valkai
uram frissen bort melegített a tűznél. Egy cseléd fát hozott
be. A háziak közül senki.

A fejedelem Valkaihoz fordult:

– Gyaluból nincs hír? – kérdezte.

Az úrfi csudálkozva nézett urára.

– Semmi, felséges uram.

Rákóczi lehunyta szemét. Nagy kínjai lehetnek. Gyeróffy
uram odadörmögött a fiának:

– No, fiam! Önagysága belebújt a lyukba.

Kabos uram meghallhatott valamit, mert visszadörmögött:

– De mű is ám véle együtt benne vagyunk.

– Láttad, mi ember van itt?

– Van szemem.

Kinn Varju János Iliával beszélgetett:

– Készen vagytok?

– Nagyjából.

– No gyere, a pataki úrnak kend meg a lábát. Rossz
helyre lépett, megcsikkant.

Az urak ösmerték Iliát, hát így egyszeribe minden magya-
rázgatás nélkül nekifogott az öreg és jó félórát dolgozott a
lábán, hogy a fejedelem szeme sem látott már. A végén be-
pólyálta pálinkás ruhával. Aztán mikor készen volt, hirtelen
megkérdezte:

– Hát a medvét ki lötte meg, kegyelmes uram?

Rákóczinak be volt csukva a két szeme, de erre felrán-
totta.

– Mit beszélsz, vénember?

– Tudni szeretném, ki lötte meg. Derék lövés volt, a tü-
dejét összevissza tépte. A sügyin ment be a golyó.

A fejedelem a száját tátotta.

– Honnan tudod te ezt?

– Láttam. Csak azt nem tudom, ki tette azt a lövést.

– Én – mondta a fejedelem –, de a bitang elvitte.

– El-el, de nem messze. Már nyúzzák az udvaron az em-
berek.

Köszönt a vénember és kiment. Az urak összenéztek.

- Boszorkányfészek, ördögfióka.
- De hiszen a medve visszabújt a lyukába?
- Vissza az.
- És nem jött többet elé.
- Nem az.

Varju János jött bé és földre dobott egy medvebőrt. Még véres volt.

– Ehun a medve bőre. E volt az? Derék állat volt, tavalay tőlem kapott egy golyót, de elvitte.

Az urak körülállták a bőrt és vizsgálgatták. Kabos uram mutatta a fejedelemnek:

- Ehun a lyuk, friss lövés nyoma. Ez az.
- De hogy került ide? – mondta a fejedelem, és Varju Jánosra nézett, mire az vállat vont, de nem felelt.

Egymásra néztek az urak, és egy csepp aggályoskodás látszott a tekintetekben. De nem szóltak. Rákóczi Varju Jánost nézte meg jól.

- Neked van fiad, ugyé?
- Van.
- Zólyominak volt a deákja.
- Igaz.
- Hol van az most?
- Itthon az is.

Rákóczi nézte Varju Jánost, az meg vissza.

- Kapunk valami falnivalót? – kérdezte hirtelen.
- Hozzák is talán. Juhtokány csak.
- Jó lesz.

Varju János kiment. Őnagysága megcsóválta fejét:

– Nem értem, sehogy se értem. Az a Maksai se jött el. Nem értem.

Szótlanul ültek a késői evéshez és erősen ettek, még erősebben ittak az urak.

Evés után lefekvéshez készülődtek, és a házigazda pokrócokat meg sarjút hozatott bé a házba.

– Már csak így, méltóságos urak, nincsen jobb.

Az urak álmosak voltak, nem válaszoltak. A fejedelem mintha aludt is volna már a karosszékben, lába felpócolva a padon. De amikor Varju János kiment, magához szólította a Valkai fiút.

– Jóska fiam, a puskáink hol vannak? Nem láttad?

– Itt, nagyságos uram. A szegelyben, ott állanak sorban. Csak egy cseppet megáztak, holnap ki kell azokat takarítani jól, berozsdásodnak különben.

– Nem értem, nem értem – mormogta Rákóczi, és lehunyta szemét. – Aludj, Mihály, te is. Mindegy. Úgysem értem.

Az urak horkoltak. A fejedelem fel-felriadt, sajgott, nyilallott a lába, és ez a ház telides-teli érthetlenséggel. Még így nem volt soha. Furcsa hangokat hallott. Néha kutyák vonítottak, aztán emberi mozgásokat hallott, mintha a ház körül ropogna a hó, ahogy egy ember lépeget ott. Közben el-elszundított és megint fel-felriadt. Goromba, zörgő hangok ütődnek füléhez, káromkodások, dulakodás hangja; aztán mintha valaki ajtót nyitna. Beszédet hall egészen közel, fojtott, goromba beszédet.

– Ne lármázz, alusznak az urak.

– Mit csináljunk velük? Levágjuk őket?

– Üssétek le és kötözzétek össze őket, akasztani ráérünk majd. De addig ne legyen bajuk. Maftyé nem izent még?

Közben szunnyadt a fejedelem, aztán újra más hangok:

– Ilia! Az unokádat küldd ide!

– Mi a baj?

– Az asszonyhoz jöjjön.

– Baj van?

– Nem tudom, de jöjjön...

... Dühös kutyaugatás, sok kutya egyszerre ugatott. Valaki ajtót csattantott.

– Beszélj, Maftyé! Van-é utunk?

– Nincsen, uram... Tele a nagyút katonákkal...

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Délebéd idején homályosodott már az ég, és a kapusi völgy felől zúgott, jajgatott a szél. A falakon vigyázó őrkatonák fázósan húzódtak a bundába és irigyen gondoltak a kopjásokra, akik a belső vár meleg házában mulatoztak. A tizedesek mogorván járták a falakat, amikor a bejárások ideje volt és siettek vissza a vártaházba, folytatni a kockázást.

A nagy ebédlőházban ettek az urak. Nagy Pál uram, a kapitány, vastag hangon szitkozódott, valahányszor a füst kicsapott a tűzhelyről és rágta a szemüket. Kassai uram alig-alig felelgetett György úrfinak, ha az kérdezett valamit tőle. Csak a fiatal legénykék, az udvari nemes úrfiak vihogtak néha-néha össze valami éretlenségen. Az urak inasai titokban nagyokat ásitottak és olyankor ijedten kapták szájuk elé a kezüket.

A szél pedig mind dühösebben-dühösebben rohant neki a várnak, és az ablakok alatt a pádimentum kezdett telni olvadó hóval, ahogy a hasadásokon a finom hópor becsapódott.

Az urak fáztak, és Kassai uram, amikor egy szélrohamkor megborzongott, forró bort parancsolt.

Az ebédlőházba a porkoláb lépett bé. Egyenesen az ítélmesterhez.

– Mi újság?

– Van is, nincsen is. Izenet semmi sem jött. A cirkálók, akiket széjjelküldöztem, semmit sem tudtak meg. De egy plájasz mondja, hogy ma hajnalban a kapusi fogadóban látott mulatni egy gornyikot, akit önagysága magával vitt volna.

– Amburust? – kérdezte György úrfi.

– Nem. Idevaló az. Gornyik csupán. Juonnak hívják.

– Elé kell keríteni azt az embert – parancsolta az ítélmester.

– Azért jöttem éppen. A vári cirkálóból akarnék küldeni embereket; de akkor kérek a talpasokból pótlást az őrségbe. Kevés az emberem!

– Mitől félsz?

– Nem vagyok ijedős, de a hegyeken lármafákat állítanak az emberek.

– Vegyél, amennyi kell. Te tudod – mondta a kapitány.

Amikor a porkoláb kifelé ment már, Kassai uram utána-szólt:

– Nem láttam két napja a feleségedet.

– Beteg a gyermek, uram.

Valóban, a kisleányka beteg, erősen beteg. Köhög és fulladozik, a toroka bedagadt és sárgásfehér. Orcája piros, és amikor fulladozva kapkod a levegő után, olyan könnyörögve nézi az anyját, hogy annak a lelke szakad belé.

Kurta kis időre, ha nyugtot hagy neki a köhögés, elszunynyad. Nyitott szájjal, nehezen, hörögve, reszelve szedi és adja ki a lélegzetet, és kis keze úgy szorítja, akkor is szorítja az édesanyja kezét.

– Én édes Istenem, erősen sujtolsz engemet!

Aztán csak rakja a zakatoló kicsi mellre a melegvizes ruhát, akit a tudós asszony mondott neki.

Az ura néha benéz. Csak beáll az ajtó mellé, az ágyhoz közel sem lép (nyers hideg ne érje a kigyulladt beteget), ott álldogál egy ideig, néz meredten az ágyra, aztán csak elfordul és kimegy. Az ajtót csendesen teszi bé, ne csattanjon a kilincs. Aztán ki a falakra. Hadd fújja a szél, hadd csapja szembe az éles hótüket.

Az örök morgolódnak, amikor elmegy mellettük.

– Mint a bolond, úgy kereng. Nincsen jobb dolga, mint zavarni a szegény katonát. Ki látottilyent?

A toronyi góréban vén, sovány arcú katona tartja a vigyázást. Fázósan guborodik össze a condrában. Régi ember már, nehéz családú, sok cselédű.

Maksai megáll előtte:

– Hogy vagy, Minya?

– Csúf idő. Kutyának való idő.

– Rossz a kedved.

– Fáj a fejem; azután eszembe jut ilyenkor, ha elpatkolok, mi lesz avval a sok apró féreggel? Anyjuk sincsen!

Maksai nem felelt; sietve ment odább.

A vén katonát később felváltották és a pajtába parancsolták, a fejőstehenekhez.

A kaputorony vigyázója mintha szánkacsörgést hallott volna; kipillantott a tornácon, le az útra. Szembevágott a szél, gémberedett kezét szeme elé tartotta: valami mozgott ott lenn a felkavarodó hóban; az úton a vár felé kanyarodott valami alaktalan gomolyag. Az csörgött, és emberi hangokat is kapdosott a vigyázó füle.

– Hé-é-éj! Ki az ott lenn?

De azok vagy hallották, vagy nem, csak nagy sietve gomolyogtak felfelé a várúton. A kapu nyitva, azon bé. Bizonyosan a mi embereink, ki járna ilyenkor rossz szándékkal?

Szánka volt. Várbeli plájászok kísérték és egy fagyott embert emeltek le róla.

– Juon ez, Ursz Juon, a gornyk – magyarázták Maksainak az emberek. – Ott kaptuk a patak mellett. Valami kutya volt ott, az vonított. Behoztuk.

– Lehet, hogy él. Húzzátok le a gúnyát róla, aztán havat reá – mondta a vén katona. – A mejjit, meg a szivit. Csak keményen hóval, hóval!

A gornyk gyűszűjéből levél került elő a fejedelem keze vonásával, kicsi gyűrűpecsétjével, címezve „Kassai István uramnak, ítélőmester úrnak, Gyalu várában, cito, cito, citissime”,¹

A porkoláb maga vitte be a levelet.

Kassai úr a dátumot nézte:

Anno 1636, die. 13 mensis Februarii.

– Tegnap levél és sürgetős. Dongó faluból.

Olvasta a levelet; kicsit nehezen ment – a fejedelemnek rossz az írása és úgy látszik, sietett is. Jött sietve bé György úrfi a hírre, hogy levél jött.

Kassai sovány orcáján haragos ráncok.

– Mi hír?

Bosszúsán csapta a levelet az asztalhoz.

– Húsz katona azonnal készüljön fel a havasba. Parancs.

– Nem lehet – mondta Maksai.

Kassai uram reápillantott, és szemöldökei összeráncolódtak.

– Parancs. Húsz katona induljon, jó puskások. Valami Varju Jánost és fiát kell megfogni. Ónagysága a Talharunál várakozik. Nagy Pál uram jöjjön!

Hátravetette magát a karosszékben és felbámult a boltozatra. Maksai indult. György úrfi is utána:

– Megyek én is.

– Hová?

– Fel a havasba a katonákkal.

– Sehová nem megyen az úrfi. Nézze inkább, hogy a várban rend legyen. A porkoláb fog menni. Így parancsolta az úr.

Maksai megállott:

– Én-é?

– Parancs. Te ösmered az utakat.

¹ Cito, cito, citissime – a lehető leggyorsabban, szó szerint gyorsan, gyorsan, leggyorsabban.

Nagy Pál uram jött.

– Kapitány uram, adjon húsz jó talpast. Tüstént mennek a havasba.

A kapitány felrántotta a szemit:

– A havasba? Ebben az időben. Tán bolond vagyok!

Kassai uram is reá nézett, azután György úrfira.

Csendesen mondotta:

– Önegysága parancsa. Élet-halálról lehet szó.

Maksai kilépett az ajtón.

– Már a kisebbekre is sor kerül? – dörögött a kapitány az ítélmesternek.

– Nem a mi bajunk, őrizze kegyelmed a maga bőrit.

Az udvaron gyülekezett már a húsz talpas. Kemény székelgy fiúk, Gyergyóból, akik nem félik a hegyet és a zivatart. Egy hadnagy mustrálta őket.

Az ítélmester szobájába katona lépett be és a kapitánynak jelentett valamit halk szóval.

Aztán kiment, és Nagy Pál uram sötét képpel mondotta:

– Az a gornyik nem fagyott meg. Előbb főbe verték, azután dobták a hóba.

A két úr összenézett.

– Varju uram szembeszáll az országgal.

– A Bethleneknek volt embere, a fia Zólyomi Dávid deákja.

A kapitány rendelkezett:

– Négy szánkát elé, sietni! Hol a porkoláb?

Maksai öltözött az úthoz, de lassan készült el. A skeptárt² fordítva vette, mind kínlódott a gombokkal, amíg észrevette, hogy nem jól van. A bekecs fölé bőrvet kötött derekára, abba nagy pisztolyt dugott. Szeges végű botját keresgélte elé és a legnagyobb süveget. A csizmát egy legénnyel befagyúztatta.

Aztán csendesen benyitott a betegszobába. Kis Anna felkelt és eléje jött.

– Hová készül?

– A havasba. Hogy van a gyermek?

Kis Anna nem válaszolt, szája összeszorítva, szeme körül ráncok.

– Ne menjen el most.

² Skeptár – börmellény, a román pieptar-ból.

Mintha szívére kövek esnének.

– Parancs. Hogy van a gyermek?

– Félig az Istennél már.

– Kis Anna!

– László, keed egy étellel adósa az Úristennek. Vigyázzon, mert úgy lehet, az Úristen most akarja behajtani ezt az adóságot.

– Anna!

De az akkor már ment vissza az ágyhoz. Viaskodni egy parányi kis életért. Maksai lehajtotta a fejét. Aztán lassan megfordult és betette csendesén maga után az ajtót. Az asszony oda figyelt. Hallotta, hogy távolodnak a nagy, nehéz lépések.

Az udvaron szánkák állottak és keresték a várnagyot. Maksai fejébe villant:

– Oda kellene vágni mindent! Most nem mehet! Menjén más!

Megállott. Lenézett az udvarra. Kavargott a fejében sok-sok minden, nagy zavarosan. Hátha jó, hogy ő megy és nem más? Ha baj lesz, szólhat, talán inthet. Gyilkos nem lesz úgyse. Önagysága kedvéért se. Egy étellel tartozik, hátha fizethet...

Lekiáltott az udvarra:

– Hótalpakat minden katonának. Megyek már.

És határozottan, sebesen ment le a grádicson.

Az első szánkába ült, a gyeplőt kezébe vette, és csattant az ostor a bozontos mokánylovak hátán.

– Utánam szorosan!

Az urak az udvarról nézték, ahogy a szánkák kikanyarodtak a kapu alól, be a szemberohanó fergetegbe. Aztán lassan indultak a grádics felé, aki a lakóházba viszen.

A nagy ebédlőház ajtója előtt megállottak.

– Emlékszik a vásárhelyi gyűlésre, most három esztendeje, ítélőmester uram?

– Zólyomi Dávidra gondolsz?

– Arra, éppen arra. Oltalomlevéllel, magabiztosan jött az oda. Aztán most Fogarasban penészedik.

– Mért jutott eszedbe ez éppen most?

– Csak eszembe jutott, ha valaki bátor ember most megpróbálná ott fenn a havason...

– Megállj. Gyere bé a szobába. Így. Most mondd...

– Jó lovakkal, szánkán egy nap alatt Szatmárba lehet futni. Egy lélek nem állana keresztben.

– Gondolod, hogy volna bátorsága abban valakinek?

– Nem tudom, de lehetséges. Az öregúrnak nagy öröme lenne benne...

Hallgattak. Kassai uram furcsán nézett a kapitányra.

– Mit gondolsz tovább?

– A kopjákat mind lóra ültetem és a nagyúton rótánként küldöm egész Sebesig. A sebesiek Almásra üzenjenek.

– Igazad van.

TIZENHARMADIK FEJEZET

Őnagysága felriad álmából. Kinn nagy sürgölődő mozgás. Mintha derengene a hajnal is. A fejedelem Valkai Jóskát szólítja, csendesen költögeti.

– Jóska fiam, keltsd fel az urakat. És piszkáld meg a tüzet, hadd lássunk.

Álomtól ittasan, fájó szemmel ébrednek az urak és tapogatóznak a homályosságban.

Aztán, hogy fellobban a tüzláng, pislogó szemekkel kapkodják fel a gőzölgő, szagos gúnyákat. Gyerőffy uram a boroskantát kapja fel és húz felőle hosszút. Valkai Jóska és a fiatal Gyerőffy a puskákat takarítják, zsírozzák a tűz mellett.

Kabos uram a fejedelemhez fordul:

– Hogy szolgál az egészsége, nagyságos uram?

– Nemigen aludtam. Gyaluban szeretnék lenni. Nézz ki: milyen az idő?

Kabos úr kimegy, nemsokára visszajön nagy prűszkölve.

– Kemény hideg. Holdvilág süt, ropog a hó,

– Láttál valakit?

– Senkit az égvilágon. Alszik itt még minden.

– Nem értem, nem értem – motyog Rákóczi. Aztán öszszerázkódik és megsziessen: – Keressetek valakit, költsétek a gazdát! Fogasson, menni akarok.

Kinn élet támad. Nehéz lépések ropognak a hóban. Aztán lovak nyihognak, káromkodás is felharsan. A kutyáit ugatnak.

– Egy korty meleg bort adjatok! A legényeket! Ambrus jöjjön ide.

Nagy támolyogva áll elé a vadászlegény. Hólyagos a szeme, puffadt az orcája. Egy ember fogja.

– Mi van veled?

– Gyilkosok, kegyelmes uram, zshiványok, haramiák – rikoltja a legény. – Leütöttek.

– Mi az?

Styéfán szól, aki támogatja.

– Leitták magukat, aztán késre kaptak. Az úr azt mondta, üssük le őket. Úgy tettünk. Semmi bajuk nem lesz.

– Vidd ki!...

... Két szánka áll a ház elé. Egy harmadikat is fognak.

– Segítsetek.

Valkai József és Gyerőffy Andráska a fejedelemhez szöknek és hóna alá nyúlnak. A pitvarba éppen belépett Varju János.

– Készen a szánka.

A tornácon állanak már, és a hold hanyatlik lefelé. Az udvaron körül magas borona, a tetején tövis.

A behajtott kapunál egy ember bajoskodik.

A tornácról a fényes holdvilágnál messzire ellát a szem a völgybe. Rákóczi szeme a kapun túl, a csillogó fehér havon apró, fekete pontokat lát, hogy közelednek, másznak felfelé a domboldalon.

Az ember ott a kapunál is észrevehetett valamit, mert félbeszakítja munkáját és kiegyenesedik. Merőn néz lefelé ő is. Aztán kemény kiáltás harsan:

– Hej! Ki az?

És jön a válasz messziről:

– A fejedelem őnagysága nevében!...

Rákóczi szíve nagyot dobban.

Aztán közelebről hallatszik újra kiáltás:

– A kaput, héj!

De a kapunál álló ember félrehúzódik a sövény mellé. A holdfényben megcsillan a kezében tartott hosszú puska csöve.

Egy ember hangosan szól az udvaron:

– Katonák!

Varju János a tornágra lépett:

– Mi dolog ez, nagyságos uram?

De Rákóczi mintha észre sem vette volna. Nagyot kiáltott:

– Ide, Maksai, ide, katonák. Vágjátok bé a kaput!

Valahonnan éles hang süvített:

– A kutyákat, Györgye, a kutyákat!

Aztán lövés dörren, és a kapun túl valaki sikolt.

Varju János Rákóczi elé dobban:

– Mi dolog ez? – reszket a hangja, keze az övébe dugott kés markolatán. A fejedelem kezét önkéntelenül arca elé kapja. Így állanak egy szempillantásig.

Akkor Gyerőffy úr kettőjük közé ugrik és mellbe vágja Varjut:

– Szánkába az urat; üssétek le ezt a parasztot!

Ő maga hóna alá nyúl Rákóczinak és le a tornácon, bé a szánkóba. Aztán fel a bakra, és kezében a gyeplők.

Lent recsegve omlik be a kapu, és az udvarra sötét alakok ugrálnak be. Aztán felhallszik a szilaj kiáltás:

– Üsd, vágd, rajta!

A tornácon Valkai Józsi és a Gyerőffy úrfi rohannak öreg Varju Jánosra, kezükben a nehéz puskák.

– Hujj!... – és Varju János hanyatt bukik le a tornác grádicsán a hóba.

– Csapd a lovat! – és a szánka megsikamodik, ki a kapu felé.

A pajták mögül akkor ugató, fekete árnyékok száguldanak elő és rávetik magukat a kapuból előregomolyodó katonákra. Lövések is villannak és dörrennek és veszettül szilaj ordítózás. A szánka nagyot döccent és megállt; egyik ló elbukott.

– Ide, ide, katonák, itt a fejedelem!

A kapuból is, a hátsó udvarból is emberek igyekeznek a szánka felé. A másik szánka is az úrfiakkal és vadászokkal odaér.

– Hamar, fiúk, át kell emelni az urat.

Az urak a földön állanak és fedezik a fejedelmet.

– Ide, ide, katonák! Üsd, vágd!

Láng csap fel az udvar végén. Valaki üszköt vetett a lármafába, és a szurkos szalmán végigfut a láng a fenyőszál tetejébe. Veresen lobogó fényesség árad a vadul gomolygó udvaron szerte.

A pajták felől Gáspár kanyarodik elé futva, nyomában egymás mellett a két Botos testvér, kezükben puska. A Varju fiú széles, hosszú szablyát csóvál a feje felett és ordít:

– Jövök, apám, jövök!

A katonák előtt pedig nagy ugrásokkal töri magát előre egy:

– Borbás, Vince, fiaim utánam!

Veszett versenyfutás: ki ér hamarabb a szánkához? A katonák felfelé tartanak, Gáspár lefelé rohan.

– Jövök, apám, jövök!

A tornác mentén rohantában Gáspár megtorpan: a grádicson lefelé saroglyával jönnek nagy csendesen a vén Ilia és asszonyunokája.

– Mi az, Ilia?

– Csak lassan, Szavéta, csak lassan, ne félj! – mormogja a vénember. Majd Gáspár felé dörmög: – A feleségedet viszsziük. Vajúdik. Itt nem maradhat. Vissziük hozzám... Most emeld, Szavéta...

A fiú szemét egyszerre ellepi a vér. Nagyot szökik előre:

– Ebek, veszett ebek!

Aztán ott áll a szánka előtt. Rákóczi benne ül már, de közöttük Maksai, a várnagy.

– Fuss az utamból, hadnagy, most nem te kellesz!

Mellbe ragadja a lihegő, tátottszájú katonát és kardjával az odaugró Valkai Józsira sújt. Az úrfi puskáját tartja védelmezésül maga elé, a kard elcsúszik rajta és vállába vágódik. Eltántorodik a fiú, és Gáspár már újra emeli kardját.

Ekkor lőtt a két Botos, majdnem egyszerre. Kabos úr elbukik, és egy vári vadász. A fejedelem védelem nélkül, a kard felemelve. Maga elé emeli kardját.

Akkor kapja ki Maksai övéből a pisztolyt és Gáspár arcába süti.

Ekkor már katonák is érkeznek oda és emelik a porkolábot. A két Botos a tornácba cipeli Varju Jánost; aztán újra töltik a puskát.

Egy pillanatig nyugalom. A katonák a várnagy körül, aki egy kulacsból pálinkát iszik. A szánka rohanva siklik a kapu felé, ahol leütötték az utolsó kutyát. Az udvar egyébképpen üres egészen.

A kapu előtt a lovak megtorpannak: két vonagló test hanykolódik a hóban: a szánka megáll. Gyerőffy Mihály úr leugrik és káromkodik szörnyen.

Rákóczi kérdi:

– Hogy vagytok, urak?

– Azt hiszem, meglőtték egy cseppet – mordult Kabos úr –, de a keresztfiamat nem hagyom ott.

Kiugrik a szánkából; utána Gyerőffy Andráska.

Apja a lovakkal bajoskodik és rászól a fiára.

– Rántsd el azt a dögöt a ló elől.

Egy katona feküdt ott, halott már és meredt. Egy másik még kaparja a havat kínjában és nyöszörög.

A fiú félrehúzza először az élőt; csak úgy a csizmájánál fogja meg és szánkáztatja el. Aztán a halottat. A hóban kard fekszik, azt kezébe kapja.

Az épületek felől lövések roppannak. Innen is, onnan is lángok csapnak fel és hunynak el a ház mellett, a pajták táján, a cselédház sarkainál.

– Nézd csak, nem futnak széjjel – morogja a fejedelem –, csatát kezdenek.

Új lövések, és Rákóczi kucsmája a hóba repül.

– Fel a szánkába! Csapd a lovat, Mihály!

Gyerőffy Andriska kardot csóválva rohan el a katonák felé. A szánka elindul. A fejedelem hátrafordulva nézi a csatát. Hajnalodik.

Mire a patakhöz érnek, látja, hogy emberek futnak ki a kapun, az udvaron pedig egyre-másra dörren a lövés. A futók közül egyik felordít és felkarikázik.

Az udvaron emberek rohannak a ház felé, és hallik a veszett ordítás:

–Üsd, vágd!

Megrohanják a házat.

Lövések. És a rohanók közül ketten buknak arca.

– Hogy lőnek a bitangok!

Megint csak lövések, és a rohanók megtorpannak, majd megfordulnak.

– Szaladnak, Mihály, a katonák szaladnak!

Gyerőffy uram meg sem fordul, úgy dörmögi vissza:

– A medve visszaütött.

Emberek ugranak a palánkon keresztül és a körül állingáló nyírfák mögé szaladnak. Az udvarról utánuk nyomulnak mások. Lövések dörrennek a fák mögül, és az üldözők megállanak, majd a palánk mögé húzódnak vissza.

A fejedelem szánkája a szoros úthoz ér. Gyerőffy Mihály újra a lovak közé vág, és a lovak vágtatva fordulnak be a patak szorosába.

... Azon az éjszakán az Ilia hurubájában fiat szült Vitéz Ilona. A fülébe lövések dörrenése nyilallt és az egymást halálra kereső emberek ordítása... Gáspár akkor már halott volt...

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Gyalu váráig egy vágatással repült a szánka, és a fejedelem egész úton szót se szólt.

A váruvaron Kassai uram, Nagy Pál uram meg György úrfi várták. Amikor kiemelték a szánkából, mondotta a kapitánynak:

– Te, Pál! Minden katonával tüstént mész a havasba. A Pojánába. Vigyázz, ne késlekedj!

Hogy észre vette az urak arcán az elképedést, hozzátette:

– Jól értsd meg, kapitány: minden katonát mondtam. Az egész őrséget viszed tüstént!

Kassai uramhoz fordult aztán:

– A szolgabíró a gyalui nemeseket szólítsa. Ide jöjjenek mind a várba, fegyveresen.

Egyebet nem mondott. Felvitték szobájába, levetkőztették, lefektették, a lábát megkengették.

– Aludni akarok – mondta aztán. – Ha valaki jön a havasból, hírt adjatok. Ítélmester uram, adj kezemmel, pecsétemmel levelet Kolozsvárra, a vári katonákból, a németekből cito citissime indítsanak szánkán ide vaj száz muskétást; lovaslegény vigye a levelet.

Az urak széjjelmentek. Kassai uram Gyerőffy Mihállyal.

– Mi történhetett? Mi a baj?

– Az úr bebújt a medve lyukába, ennyi! – dörmögte Gyerőffy uram, és várta a meleg bort, akit parancsolt. – Aztán – tette hozzá – a medve majd ottkapta...

Ebédidő tájékán a fejedelem magához parancsolta Kassai uramat:

– Nem jöttek meg Kolozsvárról a katonák?

– Nem még!

Levelet íratott Patakra az úr, Bodor Benedek úrnak, az udvari tisztartónak: „Tekegyelmed pedig azért három hor-

dócska és egy ládácska aranyakat Kerekes Pálnak, megbízott udvari szolgáltnak odaadni ne késlekedjék...”

A háború kész immáron. Itt is van már.

Alkonyattájt szánkókon megérkeztek a német muskétások Kolozsvárról és felváltották a nemeseket, akik a falakon az őrséget állották. Estére három szánkó érkezett a havasról. Az egyikén Kabos uram, Gyerőffy Andráska meg a sebesült Valkai Józsi, a másik kettőn vadászok és sebes katonák. A porkoláb is, Maksai László is velük.

Kabos uram referált önanagyságának:

– Mire Nagy Pál uram megérkezett, egy lélek se volt már ott. Elrepültek, vagy mi a csuda. Nem láthattuk, hol illantak el. Mi az erdőbe húzódtunk. A katonákkal összeke-restünk mindent, de egy élő lelket sem találtunk. Csak egy hurubában egy asszonyt, ama Varju Gáspár feleségét újszülött fiával, meg azt a vén javasembert. Aztán a ház megett egy friss sírdombot. Mást nem...

Rákóczi elgondolkozva hallgatta:

– Hát a házban semmit se kaptatok?

– Semmit. Semmit.

– A ház alatt?

Kabos uram értetlenül bámult.

– No, ne nézz úgy rám. Tudod, mit beszélnek az emberek.

– A Zólyomi-harácsról?

– Arról, arról – integetett a fejedelem.

– Semmi ott nincsen, nagyságos uram. Semmi. Aztán, ha lett volna is! Minden leégett. Minden ott. Nagy Pál uram is jön a katonákkal...

... Maksai László, a porkoláb, szállására igyekezett. Nyomta a rettentő fáradtság, és úgy félt, úgy félt. Az ajtót csendesen benyitotta és az első házon keresztül lábujjhegyen igyekezett a betegszoba ajtójához. Mint a tolvaj. Nem nyitott bé, de fülét az ajtóhoz szorította. Akarta hallani a beteg gyermek fűrészelő lélegzését, fullasztó köhögését. Azt akarta hallani. Odatapasztotta a fülét, de semmit sem hallott. Alud-nék tán a gyermek, elmúlt róla a betegség?

De a szívébe beledobbant, hogy a térde összeroskadt alatta: Miért nem hall semmit? Miért nem?

Aztán csak lenyomta a kilincset és belépett. Az ajtót behajtott maga megett és megállott a fal mellett.

Úgy volt minden, mint a tennap. Éppen úgy. A szoba belső végén, a fal mellett az ágy. És mellette kis Anna a széken. Az ágyában a gyermek. Ott. Most is. Betakarva.

Az asszony felpillantott. Aztán csak intett a fejével az urának.

Maksai közelebb lépett: az asszony felállott.

Kezével mutatott az ágyra:

– Meghalt...

... Maksai László és felesége azon az éjszakán ott hagyták Gyalu várát és vitték a halott gyermeket Monostorra...

Másnap reggel együtt frustukoltak az urak, és a fejedelem is lebecgett közéjük. Nem sokat beszéltek, mert önagsága homloka nagyon ráncos volt. Nagy Pál uram is, hogy éjszaka lejött a havasból, velük volt ésmondotta aztán:

– Ezt a havast ki kellene füstölni, azt tartom. Az a vén rebellis, Varju János nem halt meg, és úgy látszik, itt mindenki Bethleniánus zsvány. Eccer csak Gyalut is megrohanják...

Rákóczi elgondolkozott. De aztán csak legyintett a kezével:

– Nem adok erre a havasra egy szál katonát is. Akit adtam is, sajnálom lelkemből. Bizony mondom kegyelmeteknek, nem itt vagon rebellió, hanem Ecseden. Az én medvém ott húzódott a lyukába, de fogadom, kipiszkálom onnan, és nem várom, amíg ő jön ide. Huszt várán kezdjük a vadászt...

... Frustuk után elutazott Rákóczi Fehérvárra...

A szolgabírák katonákkal bejárták a havasi falvakat. Akinél fegyvert találtak parasztnál, azt vasra verték. Két embert felakasztottak, mert gyanúsak voltak abban, hogy ott voltak a pojánai harcon. De egyéb nem történt. A rebellisek nem kerültek elé, nem is tudták meg, kik lehettek. A kalotaszegi urak, akik megösmehették őket, nem akartak tudni és emlékezni semmire. Varju Jánosnak is nyoma veszett.

De csodálatos históriája nőtt ki Kalotaszegen és a havason a pojánai harcnak, akit a Varjuk magával a fejedelemmel vívtak. Maga Rákóczi is majd otthagya a fogát, csak éppen hogy elfuthatott. De mi lesz, ha magával öreg Bethlen Istvánal akad össze a pataki úr, ráadásul még a törökkel, ha már a Pojánáról is megfutamodott...?

A hír szállott, szállott. És nőttön-nőtt, csudálatosabb és csudálatosabb lett. És találgatták, hová lett Varju János, hol

járhat, mit csinálhat. Mert hogy egyszer csak visszajön, az bizonyos igaz.

Történt pedig ez pontosan 1635 esztendőben, böjtelő hava tizenötöd napján. Kemény, hosszú tél volt az, de a gabonák jól teleltek.

A háború is kinőtt a zöldellő füvel együtt. De a pataki úr maradt felül, és őszre békesség volt már.

Erdély nem szenvedett semmit, egy szablyát is itt benn nem vontak ki, egy puskát is el nem sütöttek. És máskülönb is áldott jó, kövér esztendő volt az...

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Gyerőmonostoron meghalt istenes Mike Menyhárd uram. Vén ember volt, özvegy már régen és gyermektelen. Magánakvaló, mogorva, szakállas ember volt, akire azért ragasztották volt az „istenes” nevet, mert az Uristenen kívül senkivel sem barátkozott. Igaz, hogy nem is volt idevaló, hanem valamerre Kolozsvár felé, talán szucsáki, vagy még messzebb vidéki, a felesége sem erre való volt, a birtokot örökvásár útján szerezte Veres Gergelytől, aki meg a felesége révén Farnason jussolt. Fukar, garast a fogához verő ember volt, nem ivott, nem költött, még az ételre is sajnálta a pénzt. Nem szerették az emberek, de ő ezzel nem törődött. Csupáncsak a templommal törődött. Szép, erős hangja volt, különb, mint a papé, avagy a kántoré, és nem volt tele a templom, ha az ő hangja abból egyszer-egyszer hibázott. Köszvényes volt jó ideje már és a házból, kertből alig-alig mozdult ki máshová, mint ünnepen és vasárnap a templomba. Ősztől kezdve onnan is elmaradt. Megdagadtak a lábai, és a vénember ágynak esett.

A pap meglátogatta beteg hívét, és hogy a dagadás nem múlt, sőt inkább nőtt-növekedett, a pap hetenként legalább egyszer ott volt a Mike portán és ott töltötte sokszor a hosszú teli östéket. Elmondogatta neki a híreket, amiket ő is halott, és igyekezett a vénembertől megtudni azt, ami őt érdekelte. Őt pedig módfelett érdekelte volna tudni, hogy istenes Mike Menyhárd uram kinek testálja az ő világi vagyonykáját. Azon nem kételkedett, hogy nem lévén gyereke, de buzgó

ember lévén, valami kegyes célokra hagyományozza mindenét, de az már kedvére való lett volna, ha abból minél több esnék éppen a papi sallárium¹ nevelésére. Mert hogy nemsokáig húzza már az öreg, az holtbizonyos, mire a dagadás a szívére megyén, vége lesz.

Így a pap.

A tél már vége felé járogatott, és Mike Menyhárd uram csak mind erősebben puffadt. Egy lucskos östén – a hó olvadt már, a szél is fúj, a szürke fellegekből havas eső omlott – kérdi nagy váratlanul a beteg ember a papot:

– Nem tudod, öcsém, mi lett Varjúékkal itt fenn a Pojánán?

A pap megütődött, mert az öreg világi dolgokról nem szokott kérdezősködni, de azért felelt:

– Azok bizony elpusztultak innen.

– El-é?

– Nem tud semmit, bátyám, arról, ami most két eszten-deje történt?

– Hallottam valamit. Gáspár meghalt.

– Meg az. Meglőtték a fejedelem katonái.

– De János, az apja?

– Azt nem látta azóta senki.

Menyhárd úr elgondolkozott.

– Pulyák maradtak-é?

– Kettővel maradt az özvegy.

– És azokkal mi lett?

– Úgy gondolom, Kapusra húzódott az asszony. Ott valami malmuk van. A Pojánán leégett minden. Ott semmi sem maradt. Az asszony is nagybeteg volt, akkor éccaka szülte a kisebbik fiát.

– Úgy, úgy. Ösmertem volt ennek a Jánosnak az apját. Valkón volt birtokos, de bolond volt. És préda ember. Nem teljes eszű ember volt... Haszontalan.

A pap elmondta Basa Tamás úrnak, hogy a vénember esze a Varjúknál járkal.

Basa Tamás figyelemmel hallgatta:

– Halódik már Menyhárd, úgy látszik. Vitéz Ilona anyjával egytestvér volt az öreg.

¹ Papi sallárium – papi járandóság.

– Akiről annyit beszéltek egy időben? – kérdezte a pap nyugtalanul.

– Avval. Éppen azért különböztek úgy meg. Menyhárd megtagadta a hűgát és megtiltotta, hogy emlegesse is a nevét valaki neki.

A pap megnyugodott egy cseppet, még szorgalmasabban látogatta a beteget ezután, és célozgatott arra, hogy jó volna testamentumot csinálni, mert az Úristen így-úgy.

– Nem felejtkezem el semmiről. Eljön az ideje, és akkor amim van, olyan kézbe fog jutni, hogy emiatt nem fogok az én Istenem ítélőszéke elé állani érdemtelenül.

A pap egészen megnyugodott és várt türelmesen.

Egyszer aztán a vénember sűrgetően hívatta a papot és Basa Tamás urat, az eklézsia főkurátorát.

– Az időm eljött, testálni szeretnék. Te, pap, írd, ahogy mondom. Egészen kurtán csak, cifrázkodás nélkül:

... „Én, Mike Menyhárd, senkinek semmivel adósa nem vagyok”...

... „Valamennyi készpénzem vagyon, abból száz tallér legyen a vén Ambrus Katóé, aki betegségemben hűségesen ápolt, az övé legyen minden tyúk, csirke, liba, két bárányozó juh, akit ő választ és egy borjas tehén”...

... „Minden birtokot, telket, házat, marhákat, lovakat, juhokat, szekereket, szerszámokat és minden a házban, telken található holmikat testálom arra, aki nálamnál, vén bűnös embernél többet ér, mert többet szenvedett, többet próbáltatott, az én húgom leányára, Vitéz Ilonára, Varju Gáspár özvegyére”...

A pap keze reszketett, ahogy írta, és Basa Tamás uram száját tátotta nagy csodálkozásában.

Az öreg behunyta szemét, a pap leírt mindent.

– Menyhárd bátyám, hát a szent eklézsia?

A beteg felnyitotta szemét és a papra nézett:

– Arról sohasem felejtkeztem el, amíg éltem. Írd pap: ... „Vagyon még készpénzül a lakatos ládában ötvenöt arany florenusom. Abból öt aranyat testálok a papnak temetésre, a többit...”

Akadozott és halkult a hangja, a pap segíteni akart:

– A nemes és szent eklézsiára, írhatom?

Haragosan néztek a beteg szemek.

– Nem. De az árvákra. Varju Gáspár árváira. Így akarom, és így akarja az Úristen is. Ámen...

A pap még írta, de Mike Menyhárd közben meghalt. Amikor a halottas háztól együtt elmentek, pap és főkúrator, Basa Tamás úr nem állotta meg, hogy ne mondja:

– Sohase hittem volna, hogy ez a vén bagoly ilyen becsületes ember legyen.

A pap nem mondta, de gondolta magában, hogy ilyen huncut képmutatóval sem volt neki még dolga életében. Egész hosszú télen átál mennyi idejét ellopta a vén gazember...

*

Telt-telegetett az idő. Egyik esztendő a másik után múlt, és lassan-lassan elfelejtettek az emberek sok mindent. A Pojána szinte olyan néptelen lett, mint egykor, régen, mielőtt Varju János odaépítette volna a házát. Csak éppen az Ilia hurubája állott a Talharu alatt, a kert megett szoroson, és a nagy fenyő alatt meredezett egy kereszt. Az udvart belepte a csalán és a papsajt meg a moha. Itt fenn, a havason sokkal hamarabb rothad és romlik minden, hogy a levegő párásabb, de aztán elhalt életek felett hamarabb és kövérebben sarjad az új. A fundamentum köveit és a faloldalakat iszalag lepte be sűrűn, és málnabokor meg páfrány. Igen jó búvóhely ez most rókának és vadmacskának.

Csak Ilia, a vén nézőember nem hagyta el a Pojánát. Télire se húzódott be a faluba, amikor a turmát lehajtották.

Egyszermondotta az özvegy, amikor bárányválasztáskor fenn járt a juhoknál:

- Lejőhetnél Kapusra, ott jobb dolgod lenne, mint itt.
- Nem megyek innét én már sehová.
- Nyugodalom kellene a vénembernek.
- Ennél nagyobb nem. Ez az én helyem.

Ilona nem bolygatta tovább. Elég gondja volt úgyis. A gazdaságot nem bírta úgy, mint ezelőtt. A malom is gondot adott. Nem asszonynak való az. A fogadott molnár lopott is, meg nem is értett hozzá. Az örökség, ama Mike Menyhárd-féle, nagy szerencse volt ugyan, de szaporította a gondot, mert Kapusról nem lehet Monostorra gazdálkodni. Az árendás csalta, lopta, minden romlott, pusztult, fogyott.

Aztán egyszer valaki kérte tőle a malmot. Jó árat ígért. Az özvegy addig-addig gondolkozott, számolgatott, hogy a

végén kezébe vágott a vevőnek; eladta a malmot és az egész kapusi jussát.

Így történt, hogy egy tavaszon Varju Gáspár özvegye beköltözött két gyermekével Monostorra, a Mike portára. A nagyobb fiú akkor hatesztendő volt, a kisebb négy.

Egyszer őszt táján, amikor a búzát már hazatakarították, östefelé a Mike portára beállított egy ember. Az udvaron béresasszonyok kendert tiloltak, és a csendes levegőben, a nyugovóra készülő nap fényében csillogva szálldogált a pöszlék. Erősen meleg volt, és kenderszagú minden. Egy gyermek is álldogált ott és kenderkócból ostort próbált fenni. Az ember vén volt már, fején süveg, a haja lenyírva, hosszú bajusza lógott és belekeveredett szürke szakállába. Kantárszáron lovat vezetett, a nyeregről hátul kurta puska lógott egyoldalon. Az ember is, a ló is izzadt volt és poros.

– Itt lakik-é Varju Gáspár özvegye, Vitéz Ilona? – kérdezte.

– Itt az – és a tiloló asszonyok keze megállott egy percre –, benn van a házban.

– Vigyetek a lovat a pajtába – mondotta az ember és a kantárszárat odaadta egyik asszonynak. Ő maga ment a házba.

Az asszony estebédet készített tűzhelynél, a szoknyáját fogta egy gyerek. Az öregember eléje állott.

– Jó estét, Ilona!

Az csak megnézte.

– Apámuram!

Nézték egymást, az öreg aztán megfogta az asszony két vállát és csendesen magához vonta. Szót nem beszéltek, és nem is sírt egyik sem. Majd leült az öreg a tűzhely szélére. Ilona csak állott előtte.

– Benéztem – szólalt meg Varju János. – Hallottam, hogy ide húzódtatok. Aztán látni akartalak.

– Hát csak mégis él – mondta az asszony –, senki nem tudott semmit. Most már itt marad, ugye?

– Egy percig csak, fiam. Valamit falok, látom, éppen csinálod is az ételt. Aztán a gyerekek... hogy lássam őket. A kicsit nem is láttam még... A Pojánán jártam már...

Úgy is volt. A menyé marasztalta, de a vénember nem maradt.

Másnap tudta egész Monostor és aztán az egész Kalotaszeg, hogy az öreg Varju János itt járt, megnézte az unokáit, volt a Pojánán is. Aztán elment megint. Honnan jött, hová ment, a jó Isten tudja.

Maksai László mondotta apósának, Basa Tamás úrnak az újságot.

– Annának szólottál-é már?

– Én nem! De tudja bizonyosan. Az egész falu tudja.

Kis Anna azon az östén nem evett együtt a férfiakkal.

Csak feladta szó nélkül a vacsorát, de le nem ült. Az ura nézte, de nem szólt. Az asszony arca kemény, mintha kőből vágták volna ki, szája összeszorítva, alig látszott az ajaka. Basa Tamás uram szeme hol egyikre, hol másikra ugrott. Szót nem beszélt egyikük se.

Maksai hamarosan felkelt az asztaltól és kiment az udvarra. Másnapra a cséplést akarta kezdeni, a csűr padlóját takarították az emberek, seperték, öntözték és polyvával hintették meg leseperték. A tapasztást is pótolni kellett imitt-amott.

Azon a télen kis Annának leánykája született. Katának keresztelték.

TIZENHATODIK FEJEZET

Az idő kereke csak forog-forog. Emberek hálnak, és emberek születnek, a cintermekben elkorhadnak a régi fejfák, és kidúlnak, de helyettük újak ültetődnek a földbe, és valahány új fejfát farag a faragó ember, annyi cseppnyi bölcsőt is hímez veres tulipánnal meg bazsarózsával, új anyák szíve örömére. A gyermekek pedig megnőnek, és az Úristennek örök életet nevelő keze arcukra írja és szívökbe rója a szülők megfrissült arcát és vérenek melegét.

Monostoron oskola van. Addig-addig tusakodtak az emberek, amég csak megcsinálták közös akarással. Gyerőffy Mihály uram, a nagyúr is segített, és az erdőből fát, a faluban fundust ajándékozott oskola használatára és mester tartására földet. A nemesek is, azok is adtak búza- és zabkommenciót, mézet és makkoltatást, legelőjusst és szénaporciót; a jobbágság munkát, új verejtéket.

És a monostori iskola megtelt gyermekkel. Kicsikkel, nagyokkal, leányokkal, fiúkkal, jobbággal, nemessel. Bocskorosokkal és csizmásokkal. A valkói gyermekeket is elhozták tél felé, hogy bár egy-két hónapig tanuljanak betűt. Hoztak érte a mesternek fát szánkával és szalonnát karácsony táján.

Amikor beállott az ősz, a gyermekek reggelenként táblájukkal iskolába mentek és déli harangozáskor jöttek haza nagy éhesen. A Maksai leányka akkor hétesztendős volt, de ő csak a kerítés megül nézte a gyermekeket. Nap nap után elnézegette őket. Meg szeretete volna kérdezni, hová mennek és honnan jönnek olyan csomósan, lármázva hazafelé, de nem merte, hát hallgatott.

Egyszer aztán megkérdezte édesanyját:

– Hová mind mennek a gyermekek reggel és jönnek déli harangszókor, meg délután is mennek. Hová, édesanyám?

– Az iskolába, fiam.

– Mi az az iskola?

– Az iskolában tanulnak a gyermekek.

– Mit tanulnak?

– Olvasni, írni.

– Tudom már. Aztán sokan járnak oda gyermekek?

– Sokan.

– Mind gyermekek?

– Mind.

A gyermek hallgatott egy darabig, aztán csak tovább kérdezte:

– Hát én mikor megyek a többi gyermekkel az iskolába?

Az anyja reánézett:

– Kicsi vagy még te oda.

– Hát ha megnövök, én is mehetek oda?

Az asszony főzött és alig ügyelt a gyermekre, aki ott ténfergett körülötte és mind csak kérdezett. Nem látta, hogy az milyen aggodalmasan néz reá nagy kék szemével. És nem látta azt se, hogy amikor kérdéseire kurtán odamondta, hogy „nem”, hogyan teltek meg hirtelen a kék szemek könnyekkel. Az asszony nem látta és csak jó idő múlva hallotta, hogy a gyermek a kuckóban összeguborodott és sírt, sírt.

– Miért sírsz, kis Katka? – és ölbe kapta.

De az nem szólt, csak peregtek a nagy könnycseppek a szeméből végig az orcáján.

Aztán elcsendesedett és az iskoláról többet nem beszélt

anyjának. De egyszer, amikor a nagyszobában félhomály volt már, és benn ült fehér hajú bapó, kinn pedig éppen nagy zívajjal szaladtak a gyermekek hazafelé a templomdomb felől, ahol az iskola is állott, odament az öregemberhez.

– Bapó édes, kérdeznék valamit.

– Mit, bogaram?

– Mondja, bapóm édes, mért nem mehetek én is iskolába a többi gyermekekkel, ha megnövök?

– Már mért ne mehetnél te is?

– Édesanyám mondta, hogy nem.

– Édesanyád?

– Ő.

– Aztán szeretnél menni te is oda?

– Szeretnék. Ott annyi, de annyi gyermek van.

– Nem jobb neked itthon?

– Nem, édes bapóm. Itt senki sincsen.

– Hát édesanyád? Apád?

– Az más; azok nem gyermekek. Nekem sincsen senkim...

Ekkor észrevette a gyermek, hogy az ajtó nyitva van, és ott áll az apja. Elhallgatott és megint nem beszélt többet az iskoláról. Ebben a házban különben is keveset beszéltek. Nagyon csendes ház volt, még a cselédek is mintha csendesebbek volnának itt, mint másutt. Végezte mindenki a dolgát és mintha a máséval nem is törődött volna.

*

Télen, amikor a külső munka leállt és lehullott a hó, kis Katát elővette az anyja, hogy megtanítsa a betűkre. Először csak ónnal írták a betűket papirosra, és a kisgyermek hamar tanult. Mikor már tudott néhány szót is leírni, akkor íronádat és tentát kapott, és anyja mondotta neki a szót, és a gyermek silabizálta sorban a betűt, és róttá, róttá nagy figyelemmel. Persze sok baja volt a tentával és sok baja az íronáddal, akit minduntalan faragni kellett.

Egy napon, vasárnap délután volt, és csúnya, hófúvásos nap. Künn semmit sem lehetett csinálni, és ünnepi ebéd után mind benn ültek a nagy házban. A szülők az asztal mellett, a vénember szundított a karosszékekben, a gyermek tett-vett, járkált ide-oda. Unta magát. Aztán csak előkaparászta az író-

szereit, az ábécéskönyvét, tentát, írónádat. Hogy ő ír. De a nádak nem voltak kihegyezve jól, percegetek és akadoztak, ha nyomta őket. A papiros sem volt megléniázva. Szóval nem megy az segítség nélkül.

A gyermek anyjára nézett, az ott font az asztal végénél, és a szeme ki tudja, hol járt, aztán apjára.

– Édesapám, tud-e léniázni?

– Talán tudok.

– Hát akkor léniázzon nekem – és odatolta eléje a papirost, léniát és ónt.

Maksai László léniázott. Amikor egy lappal elkészült, visszaadta a leánykának.

Akkor már az asszony is nézte őket. Meredt szemmel, szája félig nyitva.

Igen ám, de az írónád sem jó.

– Édesapámnak van ugye éles kése?

Ó, igen, volt.

– Vághatna nekem pennát.

Maksai új hegyet vágott a pennára. Gondosan, szépen, nagy igyekezettel. Hogy készen volt, kis Kata kipróbálta: meg volt elégedve.

– Jól van, édesapám még jobban tudja, mint édesanyám. Igen, de tud-e édesapám nekem elémondani, hogy én írjam aztán le.

– Tudok, fiam.

– Jó, akkor majd én írom.

Az asszony már nem font. Az orsót az ölibe tette és a szemét le nem vette róluk; hol a gyermeket, hol az urát nézte. Azok nem ügyeltek reá. Künn zúgott a szél, és az ablakon a hólyagok pattogtak.

Az írás pedig sehogy sem akart menni. A betűk, mire a papirosra kerültek, átváltak. A „z” betűből „g” betű lett, az „n” betűnek még egy szára nőtt: a kislány mérgeződött.

– Írhatna egy sort nekem, én utánaírnám. Úgy könnyebb.

Az apja mintha mosolygott, volna. Elvette a gyermektől a papirost, a pennát és írt.

Ekkor az asszony hirtelen felállott, az orsó leesett a földre. Az ura és a gyermek odanéztek.

– Mi az?

A vénember motyogott a karosszékből:

– Húsz esztendeje annak már. Éppen ilyen idő volt. És te akkora lehettél, mint ez a gyermek. Emlékszel-e, kis Anna?...

De az asszony már nem volt a szobában. A guzsaly ott maradt árván, az orsó a földön. Maksai csodálkozva nézgetett körül.

– Mi történt vajon itt? Eredj, Katka, nézz utána, mi van anyáddal?

A kislány kiment, de nemsokára visszajött.

– Édesanyám a kisszobába ment, de az ajtót bezárta. Nem mehettem bé...

A tanításnak vége lett. Egészen vége. Mikor a kisleány másnap este hozta a holmit, anyja rászólt:

– Tedd el, fiam! Nem tanulunk többet. Majd az oskolában!

Így került a kis Maksai Katka az oskolába, a sok-sok gyermek közé, ahol megtanult szívből, boldogan kacagni.

*

Karácsonyra nagy tél lett; szép, havas, száraz idő. És az ünnepek alatt az erdő alatti nagy dombon gyűltek össze a gyermekek szánkázni. Amióta oskola volt a faluban, a gyermekek összeszoktak jobban, mint azelőtt, és oskolán kívül is összegyülekeztek együtt játszani. Volt a faluban két nagyobb fiú, akik Kolozsvárt jártak a kollégiumba és onnan sok új játékot hoztak haza, amit a kisebbek hűségesen megtanultak, így a szánkázásnak azt az újabb multságát, hogy hosszú, keskeny szánkókat eszkábáltak össze, és ketten-hárman is felültek egyre-egyre, úgy ereszkedtek le a hosszú domboldalon. Nagy multság ez, és érteni kell hozzá. Aki ügyesebb, annak a szánkája is jobban szaladt, és ritkábban borult fel.

Azon a télen Varju Gyurkának volt a legjobb szánkája, azt irigyelte minden gyerek. És boldog volt, akinek megengedte, hogy vele szánkázhassák. De nem engedte, legfeljebb Budai Erzsinek vagy az úrfinak, Kabos Istvánnak. De ha hárman együtt ültek reá, közbül a leány, az volt csak az igazi. A kis Varju Jankónak ügyetlen szánkája volt, vastag talpú, nem csúszott jól. Két ember alig fért reá, mert kurta volt a talpa. Ilyen volt a legtöbb gyermeké. A leányokat a fiúk szánkáztatták, legtöbbször öccse vagy bátyja volt szánka-

birtokos, aztán az atyafiságból is kitelt egy-egy leánynak mindig egy-egy fiú.

A kis Maksai Katka is kijárt a domboldalra nézni a mulatságot. Neki azonban nem volt szánkája és semmiféle fiú atyafia nem volt. Aztán kicsi is volt, véznácska és hasznavehetetlen. Persze, szeretett volna ő is szánkázni, de kérni nem mert senkit, hogy felvegye. Igaz, hogy így is nagy multság volt az neki, nézni, hogy jönnek lefelé rohanva-repülve a szánkák egymás után a jól kisikamított, lejárt havon. Rajtuk a gyermekek egyedül, vagy egymásba fogózva többen. És az a vidám csatára, kacagás, ha egy-egy szánka feldőlt, és a társaság kipenderült, az volt ám csak a nagy cécó. Egy-egy kis ember el is sírta magát, egy-két nagyobb fiú össze is pofzkodott. Az mind-mind vidám dolog volt. együtt és élet, nagy, szép élet.

Történt, hogy a kis Varju Jankót, ahogy a maga kis ügyetlen szánkájával lefelé csúszott, utolérte a nagy hosszú szánka, akin bátyja, Budai Erzsí és Kabos Pista ültek. Azok kiabáltak, hogy félre, de Jankó hiába kapálta a havat lábaival, nem tudott kitérni. A nagy szánka reáment az övére, mind kiborultak a hóba. A gyermekek kacagtak, Varju Gyurka mérges volt. Szégyellte magát, mert ő vezette a szánkat. Mérgesen ugrott fel a hóból, oda az öccséhez:

– Miért nem tértél ki, öcskös?

– Nem tudtam; miért nem tértél ki te?

Bátyja felemelte a kezét.

– Ne bánts, Gyurka – de már akkor a másik megütötte, arcul vágta, hogy visszafordult a hóba.

A kis Maksai Katka éppen ott állingált és látta:

– Jaj!

A kisfiú felkelt a hóból, a szája véres volt; Gyurka még ott állott.

– Megállj, Gyurka! Megmondom édesanyámnak – sírt a gyerek. A másik vállat vont.

– Mondjad, nem bánom, mért állottál az utamba. – És ment a szánkájához.

A szánkázás tovább folyt, csak a kis Jankó állott ott félen és véres szájjal nézegette összetört szánkáját. Már nem sírt.

A kis Katka megszólalt:

– Ha megmondod, meg fogják verni Gyurkát?

Jankó ránézett.

– Meg! Nagyon megverik. De nem mondom meg.

– Miért nem?

– Mert akkor mindig fel fog düteni és meg is ver megint.

Mást csinálok.

A kisleány érdeklődött.

– Mit?

– Ha nagy leszek, meg fogom verni Gyurkát, úgy, hogy megsántuljon.

– Igazán?

– Igazán. Elhiheted nekem, megteszem.

– Katkának tetszett a dolog.

– Töröld meg a szádat, véres.

– Nincsen mivel, a bekecsemet nem vérezem össze, mert új. Majd otthon megmosom a számat Styefánnál. Édesanyám ne lássa meg.

A kisfiú nézegette összetörött szánkáját.

– Semmit sem ér ez már – és mérgesen odavágta a kitört talpat.

– Nem lehet megcsinálni?

– Meg lehetne, de várj csak. Másikat csinálok. Jobb lesz, mint a Gyurkáé. – Egészen felvidult a gyerek: – Meglátod, Katka, holnapután készen lesz. Aztán gyere ki. Téged is feleresztelek, szánkózhatsz velem.

– Igazán? – és a gyermek tapsolt.

– De ne szólj senkinek. Meglátod. Megkérem Styefánt, aztán olyan szánkám lesz, hogy senkinek se lesz olyan. De senkinek se adom.

– De engem megszánkáztatsz, ugye?

– Téged igen. Csak téged. Mert te nem kacagtál ki.

A kis Jankó most már fűgén összeszedte az összetört szánkát és hazament. A cselédházban, Styefánnál, a félszeműnél megmosdott és nem szólt semmit. Bátyja pedig várta volna az árulkodást és elkészült az anyai verésre. Hogy semmi sem történt, valami megbánást érzett, és másnap, amikor szánkájával indult, odaszólt öccsének:

– Jankó, nem jössz?

– Nem megyek ma.

– Gyere, aztán szánkázhatsz velem.

– Nem megyek.

A kis ember nem ment szánkázni. De egész napon átal

a félszemű Styefánnal fúrtak-faragtak a cselédházban, Styefán bácsi pedig, mint afféle havasi ember, a fához értett; különösen a szánkacsináláshoz, úgy látszik. És a kis ember is biztatta:

– Styefán bácsi, úgy csússzék, mint a madár, ne legyen ilyen szánka több.

– Nem lesz ilyen több, meglátod.

Hát szánka is lett abból. Keskeny, hosszú bükkfatalpa, somfából a lába, nyírfából az eplénye, az ülése gyalult fenyődeszka. És végül, amivel az egészset megkoronázta, megvasalta a talpat. Honnan kerítette Styefán a vasat, nem lehet tudni, de a fő, hogy volt: vékony, keskeny vastalpat kapott a szánka.

Őstére készen is lett, de Gyurkának akkor sem mutatta. Majd holnap...

Másnap vasárnap volt. Ragyogó idő. Ilyenkor délután még többen voltak a faluvégi domboldalon a szánkázók. És eljött, hogyne jött volna el kis Katka. Jankó már ott volt, de nem szánkázott még. Félt, hátha nem lesz sikere. Ahogy azonban meglátta a kisleányt, büszkén hozzákiáltott:

– No, Katka. Jöhetsz velem.

És elindultak fel a dombon, az erdő alá, ahonnan indították a szánkákat. Ott megállottak.

– Ülünk fel – indítványozta a leányka.

– Várj. Előbb menjenek Gyurkáék, utol akarom őket érni.

És így lett.

Gyurka jött a szánkájával, az úrfi is ott volt, és maguk közé vettek egy leányt, az úrfi hűgát most. Budai Erzsébet csak nézte messziről.

– Na most.

Jankó felült, és Katka megéje, ahogy látta azt a nagyobaktól.

–Jól fogózz belém és a lábadat tartsd magasra.

Megindultak, és a szánka nem vallott szégyent. A vas mégiscsak vas: mint a nyíl, siklott a síkos havon a keskeny talp, mintha a havat nem is érintette volna. Katka sikított.

– Ne sikíts a fülembé, fogózz jól, vigyázz!

A nagy szánkát érték már, és Jankó élesen kiáltott:

– Térj ki, Gyurka!

Persze hogy azért Jankó tért ki, de jólesett, hogy kiálthatta. És hangosan kacagott, amikor szánkája elsiklott a bátyjéé mellett. Megérte a tegnapelőtti verést. Kis Katka meg boldog volt, olyan boldog, hogy szinte mind csak kacagni szeretett volna.

Aztán felhúzták a szánkát ketten, futva fel a hegynek és lecsúsztak megint és megint. A szánka mind jobban, jobban szolgálta kis gazdáit. És mindenki irigyelte őket. Mindenki. Ők pedig senkit, senkit.

Az úton alul, Vásárhely felől lovas szánka jött nagy vidám csörgéssel. Maksai ült benne a feleségével. Valami keresztelőben voltak, onnan jöttek.

A gyerekek szánkázó dombjánál lassította, aztán megállította a lovakat Maksai:

– Kis Katkát hazavihetnök már.

– Hol van? Látja-é?

– Ahol fenn, éppen indul a szánkácskájuk. Vajon kivel barátkozik?

Az asszony odanézett, azután csak vissza az urára; nem szólt. Maksai mondotta csendesen:

– Ha jól látom, a Varju gyerek az. Az a. A kisebbik.

Katka is meglátta a szüleit és még büszkébben suhant le a szánkán az aljba. Ott elbúcsúzott Jankótól.

– Megyek haza, ott vár édesanyám. Holnap is eljössz, Jankó?

– Eljövök délután.

– Jó. Én is eljövök.

Jankó álldogált egy percre, aztán fogta a kötelet és indult fel a hegyre. A gyerekek körülvették.

– Vigyél engem, Jankó, engedj engem, Jankó.

Odajött Kabos Eszti is és Kabos Pista is.

– Jankó, add a szánkádat eccerre, próbáljuk meg mi is. Jankó csak állott és kacagott, de a kötél az ő kezében.

Tetszett neki, hogy az úrfi kéri, aki pedig a kollégiumba jár és azonkívül is nagyúr az apja.

– Igazán adjam?

– Add már, ne kéresd magad.

Jankó nyújtotta a kötelet. Akkor bátyját, Gyurkát pillantotta meg:

– Gyurkának nem adom, az ne szánkázzék az én szánkámon. Csak úgy adom.

Gyurka mérges lett.

– Nagy számár vagy, Jankó, tőlem egy pofot kaptál, mert feldűtöttél, Katkával pedig szánkázol, pedig annak az apja megölte a mi édesapánkat. Hát csak szánkázz vele.

Jankó kilencesztendős volt akkor és sok mindent megértett. Ebbe a mondásba belefehéredett.

– Hazudsz!

Gyurka vállát húzogatta.

– Kérdezd meg akárkitől, kérdezd meg édesanyánktól.

A gyereknek elszorult a szíve, és a szeme szertejárt az odagyűlt gyermekeken. Aztán hirtelen gondolt egyet.

– Nem adom senkinek, megyek haza!

Édesanyjától nem kérdezett semmit, de Styefán bát kikérdezte. És Styefán, a félszemű vén gornyik elmesélte a csatát, akit a Varjuk vívtak meg a fejedelem öngagságával.

Másnap Katka hiába várta Jankót. Az nem volt a szánkázók között. És harmadnap sem. Többet sohasem. A szánkája sem került elé, pedig Gyurka kérte és kereste is. Kis Maksai Katka sem szánkázott többet a dombon, elmaradt ebből a játékból.

TIZENHETEDIK FEJEZET

Öreg Varju János minden esztendőben egyszer csak előkerült valahonnan. Látták az emberek kinn a Pojánán is, benn Monostoron is. Beszélgetett a menyivel, megnézte unokáit, aztán csak eltűnt megint.

– A bolond Varju számba veszi a gazdaságát – mondogatták az emberek, és tovább nem, törődtek vele.

A menyé mindig kérlelte: maradna itt náluk, ne járja a világot, itt a sok munka, ha azt akar: ne dolgozzék másnak. De a vénember a fejét rázta:

– Nem ülök, fiam, hiába is beszélsz. Az én időm még nem jött el. Majd egyszer.

És lóra ült és ment. Akkor már tudták az emberek, hogy Ecseden él öreg Bethlen István uram szolgálatában. Onnan jár marhákkal fel a bécsi köre, meg Budára, Temesvárra. Sok pénzt csinál a vénember, maga is köpeckedik. Szíjas ember, az bizonyos igaz.

Ősz eleje, és szép napos, száraz idő; a Pojána színes, amint a vénülő szépasszony gúnyája. A juhok kolompja messzemessze hangzik ilyenkor, és éjszaka szinte csurog a harmat.

Alkonyati idő, és Ilia ül a hurubája előtt. Tüzet rak, készül az estebédhez, a száraz fenyőágot összerakja, meggyújtja, aztán amikor a tűz fellángol, halakat vészen elé és takarítja. Szép, friss pisztrángok, a patakban sok van. A juhokat az esztinába¹ most terelik a csoringok és a kutyák; bégetés, kiabálás, kolompszó, ugatás visszhangzik a Pojánán, aztán elcsendesül minden.

A tűz leégett, és Ilia rostot állít a parázs fölé, arra rakja a halakat.

Hirtelen dühödten felugatnak a kutyák és kirohannak az esztinából. A felső völgy torkából emberek jönnek: kettő elől, egy hátul; aki hátul jön, két kutyát tart szíjpórázon. Ilia a szeme elé kapja a kezét: kik lehetnek?

– Hidd vissza a kutyákat – hangzik a kiáltás.

– Kik vagytok? – kérdi vissza a vénember.

– Vadászok Gyaluból, ne félj. Hídd a kutyákat.

Ilia szól a csoringoknak, azok botokkal rohannak ki és füttyel, kiabálással nehezen visszaterelik azokat a kalyibához.

Az idegenek odaérkeznek. Egyikük szakállas, vékonyképű ember, a másik fiatal; a harmadik a kutyákkal hátul marad: az szolgál.

Köszönnek. Ilia visszaköszön, de meg se mozdul, a halak szépen pirulnak már.

– Üljetek le a tűz mellé, aztán a halak már sülnek, egyetek.

Az öregebbik azonnal letelepedett. Fáradtnak látszott, erősen fáradtnak. A fiatalabb valamivel hátrább ült le.

– Kösd egy fához a kutyákat, aztán add a kulacsomat, Ambrus – szólalt meg az idősebbik. – Fázom.

A tűz az arcára sütött, Ilia figyelmesen nézte.

– Beteg vagy, nagyságos uram!

– Honnan tudod, hogy ki vagyok? – És reánézett a vénemberre.

Ilia nem felelt a kérdésre, de továbbfűzte a maga beszédét:

¹ Esztina: (esztena, a román stîna-ból) a juhok éjjeli szállása.

– Beteg vagy, mondom. Erősen beteg. Menj bé a házba, az éccaka itt kinn nem neked való.

– Ki vagy, vénember?

– Pakulár vagyok.

– Hát engem honnan ösmersz?

– Tudom, hogy te vagy, uram, a fejedelem most.

Rákóczit rázta a hideg, halálosan fáradt volt, a feje fájts és zúgott, de a vénember beszédét nem hagyta szó nélkül.

– Miért most?

– Mert tegnap Betlehem Gábor volt a fejedelem, holnap, úgylehet, ez a fiatal úr lesz.

Az ember, akit Ambrusnak szólítottak, hozta a kulacsot és nyújtotta urának. Valamit mondott is neki halkán. Aztán tömött tarisznyákat tett a fiatalabb elé. Az kinyitotta és kenyeret vett ki, abból vágott és kínálta vele a fejedelmet.

– Nem eszem, György, émelyeg a gyomrom, egyél csak. És Iliához fordult:

– Azt mondja az én szolgám, hogy Ilia a te neved és nézőember vagy, afféle boszorkánymester.

– Igaz, a nevem Ilia, de boszorkány nem vagyok, ösmerem a füvek erejrit, az igaz, ösmerek sok betegséget és orvosságát tudom sok bajnak. Gyógyítok embert, állatot, és az emberek szeméből sokat meglátok. Te, uram, beteg vagy, nagy beteg vagy, azt látom.

– De azt mondja a szolgám, hogy te múltakat látsz és jövendőt nézel.

– Igen. Látom az elmúltakat és nézem azokból az eljövendőket. Ez igaz. De uram, mondom, kelj fel innen, a harmat már rajtunk ül, és feküdj a házba. Az tiszta, senki abban nem szokott lenni, csak az én uram néha-néha, ha itt jár. Friss széna van ott és vadonatúj gypjúpokróc kettő. Gyere utánam.

Ilia felkelt és a fejedelem szó nélkül utána. Bementek a hurubába, és a vénembernek igaza volt. A pitvaron túl volt annak még egy kis benyílója, abban tűzhely, és a szegetben friss széna-fekvőhely, letakarva csikos gypjúpokróccal.

– Itt feküdj le, uram, a szolgád tüzet fog rakni, én meg készítek neked italt éccakára, amitől izzadni fogsz. Aztán parancsold meg szolgádnak, hogy menjen és hozzon szeke-ret. Te nem mehetsz a magad lábán el innen.

Tűz lobogott a tűzhelyen nemsokára, és Ilia egy kicsi üstben a tűz felett vizet melegített.

A fejedelem végignyúlott a szénán és a pokrócokat magára húzta. De a fogai összeverődtek.

Egy idő múlva megszólalt:

– Mondd, vénember, honnan ösmertél meg engem?

– Láttalak, uram, ezelőtt tizenkét esztendővel itt.

– Úgy, igaz. Az urad, hallom, él; miért nem építette fel a házat újra?

– Az uramnak nem volt reá szüksége. Kinek építette volna? A fia meghalt. Akkor a katonák meglőtték.

Egy ideig hallgattak, az üstben fortyogott a víz.

A vénember egy ládikóból, aki a falhoz volt építve, faskátulyát vett elé, és abból valamit betöltött az üstbe. Meg megkeverte. Furcsa, jószagú füst csapott széjjel a kamrában, és nagy gőz.

Rákóczi felkönyökölt és nézte a vénembert. Az ott kuporodott az üst előtt és egyet-egyét kavart. A haja, mint a csillogó ezüst, orcája a lobogó tűzvilágnál, mint a tűzben égő réz. Az üst fortyogott, rotyogott, a nézőember motyogott, morgott. A fejedelem fejében furcsán, zavarosan táncoltak, tolakodtak régi gondolatok. Mintha kérdezte volna:

– Te, vénember! Mi lett a Zólyomi-harúccsal, tudod-é? Imbolygott, csóválódott az öreg fej az imbolygó fényben és motyogott a vén fogatlan száj. Talán mondta is:

– A kincs megvan.

– A kincs!

– Az itt! Nem nyúlt hozzá senki!

– Az a Varju János se?

– Az se. Senki. Ami ide egyszer bekerült, az innen ki nem megyén.

– Bolondság!

– Nem szoktam hazudni. De tudok sok mindent.

Rákóczi fogai összevacogtak. Furcsákat látott a szeme. És a kamara mintha mozdulna, imbolyogna az is. A vénember pedig növekedik. Hirtelen ott látja orcáját maga előtt. Nyeles fapohár a kezében.

– Orvosság! Meg kell inni. Vigyázz, forró.

És nyújtja a poharat feléje.

A fejedelem hirtelen megrezzent:

– Megmérgezel, vén kuruzsló!

– Ha félsz, öntsd ki. Nekem mindegy.

Rákóczi fogta a fapohár nyelét. A vénember akkor már visszament a tűzhelyhez.

A beteg ember gondolkozni próbál, de a feje zúg, a szeme furcsákat lát, aztán csak a szájához emeli a poharat és lassú kortyokban kiissza az italt. Mintha hallaná:

– Most csak feküdj le és takarózz be jól. Aludj.

Valaki kiveszi kezéből a poharat, aztán felhúzza reá a pokrócot. Egészen az álláig. Szemei nem látnak már, de jó meleg járja át a testét.

– A fiam jöjjön bé – motyogja.

De nem látja a fiát, el is felejtí, hogy hívta. Hanem látja a kincset helyette, ott van előtte a híres, a csodálatos Zólyomi-harács. Hordókban és ládákban és csillogó garmadákban. A vén nézőember pedig ül az egésznek a tetejiben. Ül, és a lábai túrnak a temérdek drágaságban. És mondja:

– Látod, itt van. Az egész. Nem hazudtam.

Ő meg próbál, erőlködik, hogy odaférjen a halomhoz, a kezével bele akar markolni, amire az öreg csak kacag:

– Nem lehet. Ez nem lesz a tiéd!

Rettentő dühösség szállja meg, és kiabál:

– Katonák! Katonák! György!

Mire a kincs hirtelen eltűnt.

– Be kell takarni – hallja aztán a vénember dörmögő szavát. A tüzet is látja egy szempillantásig és a fiú hangját is hallja:

– Aludjék, édesapám. Nyugodjék. Semmi baj!

Aztán ismét másokat lát: Varju Jánost és fiát, meg a régi pojánai házat, és az emberek hozzák a medvebőrt:

– Hogy került ide a medve?

Aztán lövöldözést hall és vad kiabálást, Gáspárt látja, ahogy kardjával belevág a Valkai gyerekbe és emeli a kardot reá. És ő kiabálja a katonáknak:

– Ott a préda, fogjátok meg, mindjárt elfut.

Mire a vén Ilia hangját hallja:

– Úgyse kapod meg. Azt senki sem kapja meg. De egyszer, ha szükség lesz reá, előkerül.

Aztán a fiát hallja:

– Úgyesen fogjátok. Én majd a fejínél. Csak lassan, lassan.

Mintha hűvös szél érné orcáját. Egy pillanatig látja szemébe kacagni a holdvilágot.

– Beteg, nagyon beteg – hallja, aztán hirtelen mintha valami rázná, rázná, rázná...

*

Azon az őszön meghalt öreg Rákóczi György.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Egyszer öreg Varju János azzal érkezett menyéhez, hogy ő már most itt marad.

– Az én időm eljött. Dolgom lesz itthon. A Pojánát rendbe kell hozzam.

Egy embert is hozott magával, valami tatár rab lehetett, ki tudja, hol ragadt Varju Jánoshoz.

– Styefánnak is szoltam, jön ő is velem, te pedig helyette fogadj más szolgát, fiam. A fiúkkal hogy vagy?

– Nem vagyok egészen rendben. Gyurkát szerettem volna itthon tartani, de azt beszerezte a Kabos János fia, Pista, Kémeri János úrhoz inasnak, vagy deáknak.

– Középlakra?

– Oda! Jó hely, sokat lát, tanul ott, bár egy cseppet nyughatatlan, nagyralátó emberek.

– Hát Jankó?

– Az a Pojánán van most. Avval se vagyok kisegítve. Jó fiú, de egy kicsit magánakvaló. Sokszor azt sem tudom, hol van, ha itthon van is, napokig a hangját alig hallom. Nincsen kivel beszéljek egy szót is. Pedig dolgozik keményen. Hanem ha reájön, akkor mintha nem is volna az az ember, aki rendesen.

– A faluban mi újság?

– Tavaly meghalt öreg Basa Tamás úr. Nagy, szép temetése volt, az urak mind eljöttek a környékből.

Varju János nem szolt, csak a földet nézte egy darabig.

– Na!

Pünkösd hava volt, és a tavaszi munkák mindenütt rendben. Az ígás ökrök, lovak pihenőben. Azokat el lehetett vinni a Pojánába.

– Két fiú, két birtok – mondotta az öregember –, Gyurka maholnap asszonyt hozhat...

És Varju János kihurcolkodott a Pojánára.

*

Aratás után volt a Budai Erzszi jegyváltása Kis Péterrel, egy bikali fiúval. Az öreg Budai Ferenc úrnak egyetlen leánya volt Erzszi, és nagyra tartották magukat, hát nagy dáridót csaptak, sok embert összehívtak. Varju Gyurka is eljött Középlakról, és Jankó is elment édesanyjával együtt. Eljöttek Maksaiék is és elhozták Katkát, aki konfirmálása óta akkor volt először táncban. Odamenet úgy esett, hogy Maksaiék az udvaron állottak még, a tornác előtt, s beszélgettek a házbeliekkel, amikor az özvegyasszony két fiával a kapun belépett. Budai Ferencné vette őket észre.

– Nézz oda, eljött Vitéz Ilona is. Eddig sehová se járt.

– Két nagy fia van, van kivel – jegyezte meg Budai Ferenc uram, és eléjük indult. Maksaiék csak állottak, az ember a feleségét nézte. Anna asszony nézte az özvegyet. A szája reszketett.

– Szép, délceg asszony az most is – mondotta Budainé –, sok kérője volt, ma is tudok két ügyes özvegy embert, aki szívesen elvinné, ha menne. Tudja a Jézus, miért nem akar senkivel szóba állni.

Veres József és a felesége is odakerült. Maksai az emberrel elegyedett szóba, hogy Farnason mi újság és effélék, Veresné pedig – idevaló leány volt –, hogy Maksainé nem szólt, felel Budainénak.

– Nem csodálkozom, édes néném, Vitéz Ilonán. Olyan embert, mint az ura volt, úgysem kapna többet. Olyan nem akad második Kalotaszögén. Igazam van? Aki magával a fejedelemmel is szembeállott. Ha akkor az a bolond golyó meg nem öli...

– Menjünk bé talán – szólt hirtelen Basa Anna, és ment is már. A két másik asszony szeme összevágott.

Budai Ferenc uram ezalatt Varjuékat köszöntötte nagy örömmel. És hogy öreg Varju János uram miért nem jött el. Erősen várta ő is, de mindenki szeretné látni már.

– Azt üzeni apámuram, hogy ha a kézfogóra nem is jöhetett el, de a lakodalomra bizonyosan eljő. Sok, erősen sok a munka.

– Igaz, hogy építi a Pojánát megint?

– Igaz.

Nagy evés és ivás volt, csupa nagy dáridó. Délben ültek le, és voltak, akik másnap reggel is az asztalnál ültek még. Valaki, aki éppen érkezett, megkérdezte a házigazdát.

– Vitéz Ilonát az imént láttam itt, tán az öreg Varju is eljött?

– Nem. De ígérte a lakodalomra. Az öreg építi a Pojánát.

– Hány esztendőös lehet? – kérdezte Mikola úr.

– Hetven, gondolom, megvan – mondotta Deritei András, a vénebbik.

– Nem lehet annyi! – mondotta a fiatalabb emberek közül valaki –, csak most kedden láttam Hunyadon. Nincs az hetven.

– Pedig van – mondotta Budai Ferenc –, hiszen csak annak, hogy innen elkerült, húsz esztendeje.

Aztán sokáig nem beszéltek másról, mint a Varjukról. Az ide felvalók, kivált az öregebbek, sokat tudtak róluk mondani, a messzebb valók pedig nem akartak kifogyni a kérdeznivalóból.

Szóba került a mesébe való kincs históriája is, meg a nagy harc a Pojánán, akiről annyian, annyi mindenféleképpen beszéltek akkor is. De beszélnek most is még.

– Mert nem ok nélkül került az öreg fejedelem a Pojánára, keresett az ott valamit!

– Igazság. Gyerőffy uram is ilyenformán mesélte. Vadásztak, igaz, de nem a medve volt a fő. Aztán a katonák mit kerestek a havason? Azokat odaparancsolta valaki. Éppen oda.

– A Varjuk bethleniánusok voltak.

– Így igaz – mordult közbe öreg Deritei András –, ki volt az csinálva. Így volt-é? – fordult Maksaihoz –, te akkor porkoláb voltál a várban.

Maksai eddig szót se szólt ezekhez a beszédekhez. De most bólintott.

– Igaz! – többet nem mondott.

Mire az emberek tovább bontogatták a régi, elmúlt idők összegubancolt fonalát.

Ez is tudott valamit, az is hallott, összeadták, keverték, zavarták, tisztálták. Aztán még visszább mentek a múltba, Varju Jankó apjához, a vidám Varju Miklóshoz is, meg an-

nak az apjához, az aranycsináló Varjuhoz, aki valamikor még ifjú János vajda idejében professzor volt és boszorkányságért tömlöcöt ült. Aztán vissza Varju Jánoshoz, aki hetvenesztendős fővel most új házat épít fenn a havason.

– Más emberek, mint mink.

– Bolond emberek.

– Más emberek. Mük itt élünk, azt se tudjuk, miért. Dolgozunk, túrjuk a földet, házasodunk, gyereket nevelünk, eszünk-iszunk, aztán meghalunk. Mint a barmok. A sorsunkat nem mü csináljuk, meg se próbáljuk. Azok mindig törik valamibe a fejüket. Mindég akarnak valamit. Mü járt utat járunk, azok törik a maguk külön útját.

– De a vége csak egy!

– Ez is igazság, a vége csak hat sing a föld alatt. Igyunk, urak!

Egyikük köszönti is már a bort:

Ökör iszik kelve,
Ember barátságért,
Jó bor e' gazda,
Jó szőlő hozta.
Az Úristen áldja.
Aki ezt kapálta.
Aki ezt hozatta,
Aki ezt megissza.
Vivát sincera sincerorum sinceritas.¹

És összeütik az urak a kupákat:

– Vivát!

Künn a tágas csűrben szól a hegedű, és ropog a tánc. A fiatalság nem okoskodik, de éli az életet. Ki ahogy tudja. A legényfiúk kapják, szorítják és forgatják a leányokat.

– Katka nem fordulnál egyet?

És Katka fordul. Könnyű, vékony gyerek, szőke hajú, kék szemű, és hosszú, barna a szempillája.

Tánc közben kinn, a csűrös kertben szembekerül Varju Jankóval.

– Te Jankó, nem táncolsz?

– Nemigen tudok, de azért táncoltam.

¹ Vivát sincera sincerorum sinceritas – éljen az őszinték őszinte őszintesége.

– Velem még nem.

A fiú elveresedett.

– Ez igaz, veled nem táncoltam.

– Nem is akartál, Jankó. Mondd meg igazán, nem is akartál.

A fiú hirtelen válaszolt:

– Akartam volna, de nem lehetett. Mindég másokkal táncoltál.

Hazudott, de gondolta, így jobb és hamar hozzátette:

– Fogok veled is táncolni, Katka. Szeretnék...

Megpillantotta az édesanyját, az jött feléje.

– Míngyárt Katka, de az édesanyám jön.

– Jó, várlak Jankó.

– Nem-é Maksai Katka volt ez a kislány?

– De az, édesanyám.

– Ügyes gyermek – és utánapillantott.

– Parancsol édesanyám?

– Csak mondani akarom, hazamegyek. Vár már bizonyosan nagyapátok.

– Hazakísérem anyámat.

Mentek hazafelé, és Jankó elnézte édesanyját, milyen délcég, szép asszony. És özvegy húsz esztendő óta és dolgozik, dolgozik örökké. Senkije nincsen. Senkije a világon.

Öreg Varju János valóban megérkezett már. Szekerén jött, mint minden vasárnap, hogy tisztát vigyen és ételt egy hétre.

– Még ma visszamegyek – mondotta menyének. – Holnap korán állítják a fedelet, és valami léceket csináltattam, az is kellene egyúttal.

Ilona asszony a házba ment, hogy ünnepi gúnyját letegye. Jankó készült vissza a táncba. De elébb még bement a pajtába. Meg akarta nézni nagyapja lovait. Nemrégén vette őket az öreg, és fiatalok voltak, jóvérű apró állatok. Eddig csak hátasul használódtak.

Mire a pajtából visszajött, édesanyja már szedte össze a szükséges holmit. Jankó nézegette nagyapját, aki a tornácon ült ingujjban és törölgette homlokáról az izzadságot. Tiszta hófehér haja volt akkor Varju Jánosnak.

Ha ő most odamenne és azt mondaná neki: nagyapám, én megyek vissza a táncba mulatni és táncolni egy leánnyal, akinek az édesapja az én apámat megölte; vajon mit gondolna a vén ember?

De mit is gondolt az az ostoba kis Katka?

Jankó nem ment vissza a mulatságba, de levetette ő is az ünneplőt és ment édesanyjának segíteni a kenyereket és a sajtot meg a szalonnát a szekérre rakni.

– Megyek nagyapámmal a Pojánára...

A következő vasárnapon úrvacsoraosztás volt újbúzára. Ilyenkor minden épkézláb ember elmegy a templomba. És az úrasztala felé a fiatalok odaakasztják a búzakoszorút. Nagy sokadalom gyűlt össze a cinteremben már első harangozásra.

Jankó a nevét hallja. Odafordult, hát kis Katka szólongatta. Szülei az ösmerősökkel elegyedtek beszélgetésbe, és a leányka egy vadalmafa alatt állott egyedül. A fiú elveresedett.

– Jankó! Én úrvacsorát veszek ma, de nagyon haragudtam reád, hogy úgy megcsaltál a múlt vasárnap.

– Bocsáss meg, Katka, de...

– Tudom már. Neveletlen voltam és ostoba. Akkor még nem tudtam, amit most tudok: te nem táncolhatsz velem.

– Katka!

– Nem, nem. Megkérdeztem édesapámat, és ő elmondta nekem. De azért ne haragudj reám, én nem tudtam. Mikor kicsik voltunk, azért nem jöttél el szánkázni. Most már azt is tudom, pedig akkor sokat sírtam. És nem szánkáztam többet soha.

– Én sem, Katka.

– Katka, Katka – hangzott Basa Anna hangja. – Hol vagy?

– No, Jankó, add a kezed, hogy nem haragszol.

Elfutott. Jankó utánanézett és érezte, hogy dühös. Nem tudta miért, de keserű méreg szorította a torkát. Körülnézett. Az emberek mentek befelé a templomba. Ment ő is a legényekkel fel a karba.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

Budai Ferencék erősen készültek a lakodalomra. Úgy szerették volna, hogy azt megemlegessék Kalotaszegen. No, hát meg is emlegették, de ezt Budai Ferenc úr, aki sokat tartott

a maga házatája jó hírére és szeretete a hosszú és bőséges vendégségeket, nem éppen köszönte meg a jó sorsnak.

A lakodalom napját erősen nagy meggondolással karácsony havának közepére határozták. És az atyafiság meg az ösmérsők erősen készültek arra a napra. De minden számítást egy csapással keresztülvágott a fejedelem szava, amely az egész országot fegyveres mustrára parancsolta újesztendő napjára Máramarosba. A parancs az egész nemességre szólott kivétel nélkül. A vármegyék ispánjai minden nemesi házra reáüldték a parancsot.

Tizenkét esztendő óta, öreg Rákóczi György urunknak a császár elleni háborúja óta ez nem történt meg. Mi a csoda ütött az úrba, hogy most, télvíz idején Lengyelországra viszi egész Erdélyt?

Az ilyen idő nem éppen lakodalmos idő. Összegyűltek azért elég szép számmal, de a hosszú lakodalmazásból kurta-furcsa lett. A vigasságot megölte a jövő háború aggodalma. A fiatal urak keményen ittak, de nem volt kedvük táncolni. Inkább régi harcos nótákat kezdtek énekelni. Valahonnét kóbor muzsikás is került, és egyszerre csak felzendült a régen hallott nóta:

Zöldítsed, Úristen, hamar az erdőket,
Hogy próbálhassuk meg éles fegyverünket.
Ellenségünkre is bátran mikor jutunk,
Pogány ellenséggel bátran megütközünk.

A fiatalok jó része most hallotta a nótát először, de a török síp búsan riadó hangja megborzongatta vérüket; a vénebb emberek szívét pedig, akik valamikor talán tábortűz mellett kinn a Morván, vagy felső-magyarországi diadalmos csaták pihenőjén tanulták volt, valami furcsa fájás szorította össze. Némelyik lehajtotta fejét, másik elnézett messze, mintha a régi múltba akarna visszalátni, és egyszerre csak belezümmögtek rezes hangon:

Adjad, Úristen, hogy lengyel fejekkel
Ékesíthessük meg az mi fejeinket!¹

És amikor utolsót rikkantott a síp, a daliás, nagy bajuszú Nagy György úr felugrott és elkiáltotta magát:

¹ XVII. századból való katonanének; lényegtelenül módosítva.

– Vivát Georgius Rákóczi, a mi győzelmes fejedelmünk!
És fenékgig itta ki kupáját.

A fiatalabbak mind felugráltak és utánakiáltották, az ifjú legények betolakodtak a házba, és kardok zörrentek meg. A muzsikás süvegébe repült a poltura.

De az öregek közül sokan ülve maradtak, és előttük a telt kupák érintetlenül. Öreg Varju János pedig leszidta a sípost.

– Beste rókája. Esztendő múlva más nótát tanulsz te is. Én mondom nektek, emberek, nem ez a mi háborúnk. Ez a pataki uraké. Szűk nekik már ez a mi egy országunk, lenygel korona kellene György úrnak, de nem Báthori István ez, és abból se lett semmi jó nekünk, hanem rossz annál több. Te muzsikás, tudod-é a Zólyomi Dávid uram énekét?

A muzsikás tudta. A régi emberek összenéztek. Ez valamikor híres, dugott nóta volt. Aki énekelte, könnyen vasat raktak reá. A sípos azonban már sirattatta az énekes énekelte:

Vásárhely várába, hogy bementem vala,
Nem sokadmagammal, csak századmagammal,
Erdély fejedelme híva vendégségbe,
Egy cseppet se késtem, csakhamar elmentem.
A város kapuján, hogy menni akartam
Igen kezdték vágni s népem kardra hányni,
Mi dolog Istenem, hogy vágják népemet...
Ne lássam már többet én feleségemet?
Ne lássam már többet szép gyermekeimet?...

– Másképpen szól ez, ugye? – dörmögte a vénember, és az emberek furcsán nézegették egymást. A síp úgy sírt, úgy jajgatott, mint az őszi szél, vagy az éjjeli halálmadár.

Toldalagi Mihály fogja két kezemet,
Székely katonája kötözi testemet;
Mi dolog vitézek, hogy engem kötöztek,
Talán nem vétettem én soha tinéktek.
Szép Erdélyországban volt énnékem hírem:

Vitézek virága vala az én nevem
Hűséges inasom, jó Varju Gáspárom
Ugorj a lovadra, fuss Gyalu várába,
Mondd meg: rabbá tettek, térgyig vasba tettek.
Rákóczi szavára tömlecebe vetettek.

Mindnek szeme a fehér hajú emberre villant. Varju János lassan végigsimította szakállát, és kék szeme végigkutatta az embereket, A lelkükbe, a szívükbe nézett bele. Hang se rez-zent, moccanni sem mert senki, csak a lélegzete lett szorosabb az embereknek. Az asszonyok sápadtan nézték egymást, Basa Anna feje szédült, azt hitte, összeesik. A vénember mindent látott.

Üssétek a dobot a piac közepén,
Fújjátok a sípot a torony tetején.
Hírrel hirdessétek Rákóczi gazságát,
Zólyomi Dávidnak szerencsétlen sorsát.
Mert az fejedelem eladott engemet,
Mert júdás barátim eladtak engemet.
Kincses Rákóczi György, Erdély fejedelme.
Legyen a lelkednek örökkön gyötrelme.
Ezerhatszáz után harmincharmadikban
Írtam ez verseket Fogaras várában...

– Igyatok, urak és hát kiáltsátok: Életünket Rákócziért? Egy hang sem hallszott. Megcsendesedtek az emberek, és szorongó érzés szállott sok szívbe.

Varju János felállott és magához kiáltotta a muzsikást:

– Látod, most igazat énekeltél és semmit sem kapsz. De mindig ilyen volt az élet. Hanem ennek nem te vagy az oka.

És egy ezüst kettős tallért vetett a kopott énekesnek.

– Hazudj tovább nekik. – Ivott az öregember.

Budai Ferenc úr mérges volt, hogy a kedv így megromlott és éppen Varju Jánosra volt mérges.

– János bátyám unokájának is menni kell.

Összeráncolta szemöldökét az öreg:

– Gyurkát adom, mert muszáj, de Jankó itt marad. Mi majd esztendőre ilyenkor állunk fegyverbe. Vagy még hamarabb. Addig is jó lesz, ha a cintermek kőpalánkját rendbe hozzátok és az árkokat frissen hányjátok. Én mondom...

... Újesztendőre Visken állott mustrára Erdélyország egész serege: a fogadott hadak, az őrség jó része, a székelyek, a felkelt nemesség: tizennyolcezer lovas kopja, ötezer talpas, ezenkívül hatezer havasalföldi és húszezer kozák.

És mikor a fejedelem végiglovagolt a seregek előtt, lelkesen harsant fel a kiáltás:

– Vivát Georgius Rákóczi, princeps Transilvaniae.²

A kardok kirepültek, a zászlók meghajoltak, a lovak kapáltak, a talpasok elsütötték puskájukat.

Szép, enyhe idő volt, hó alig, az is olvadt a melegen sütő napon.

Írtunk akkoron 1657-et.

HUSZADIK FEJEZET

Jöttek a hírek:

A sereg böjtmás hava vége felé Krakkóba bevonult. A svékus¹ király főhadával egyesült a fejedelem, és együtt kergetik a lengyelt; Brzest vára kapitulált...

Kaszálás idején, igaz, valami kósza hírek is terjedtek, hogy a részekre valami lengyel hadak törtek; rabolnak, égetnek, dúlnak szörnyű módon. A gubernátor² Szamosfalvára hirtelen közfelkelést hirdetett. De mire a nemesség összegyülekezett volna, kivilágosodott, hogy aki Beregre, Szatmárra tört, nem volt rendes had, csupán csak dülő-fosztogató csőcseléknép, aki prédálta ugyan a fejedelem jószágait, de mihelyst ezt elvégezte, el is takarodott. A Szamosfalvára se-reglett nemesek hazaoszlottak azzal a hírrel, hogy a fejedelem a Visztulán átkelt, és Varsava kapitulált. Hódolt egész Lengyelország.

Mind csupa-csupa jó hír. Dicsősége ifjú Rákóczi Györgynek.

De aratás után szökött katonák kerültek haza a seregtől, és amit azok beszéltek, attól megbódult az ország egyik végétől a másikig.

És reá egy bizonyosság; a fejedelem Ecsedre érkezett, nagybetegen.

Mi ez? Hát a sereg?

Az lassabban jó-jődögél, de a békesség, az megvan. Bizonyosan megvan.

² Vivát Georgius Rákóczi princeps Transilvaniae – Éljen Rákóczi György, Erdély fejedelme.

¹Svékus – svéd.

²Gubernátor: kormányzó; a fejedelem távollétében helyettese; akkor Barcsai Ákos.

A lengyel korona nélkül, igaz. De hát ez nem az ország baja. A békesség a fő. És a sereg, aki hazajön. Csak már jönne. Az emberek. Az ifjú legények, a reszpublika színe-java. Jönnek. Bizonyosan jönnek.

Aztán telt az idő, egy hét, két hét. Semmi még. A seregek nyoma sem. A fejedelem Ecseden. És nyughatatlan, hi-deglelés beszédek az emberek száján. Előbb csendesen, hal-kan, aztán hangosabban, mind hangosabban. Ijesztő, hihetetlen beszédek.

Végezetül a rettentő igazság: Erdélynek nincsen serege már, a tatár kán a hadat elfogta és Krímiába hurcolta...

És a fejedelem Ecseden ül és hallgat...

Rákóczi tudja ezt és nem mer Erdélybe jönni.

Mi lesz? Atyaúristen, mi lesz?

A tatár! Emberek, a tatár! Jön!

Ilyen bódulásra nem emlékeztek az emberek. Belső had immár nem volt az országban Báthori Gábor vajda ideje óta. A tatár jön. Bizonyosan jön, és íme, „Erdély tiszta a főrendektől és hadaktól, és mindenfelé csak a sok sírás, jajgatás és átkozódás”.

Végre-végre, a fejedelem Deésre országgyűlést hirdetett.

*

Valahol valaki elindította:

Akinek valakije a haddal ment el, ott legyen Deésen, országgyűlésen. Az egész község legyen ott, ne csak a főrend.

Valaki valahol elindította ezt a szót. Talán csak elgondolta, ki sem mondta. De elindult, széjjelfutott a szó, és az egész ország készülődött.

– Jöhetnél te is – mondotta Kabos úr Varju Jánosnak.

– Mehetek.

Szentmihály havának első napján népesedni kezdett Deés városa. Jött a község, az egész ország. Szekereken és lóháton, sokan asszonyostól, és sokan csupán az asszonyok, ahol az ember haddal ment volt el.

A városban nem fértek volna, de nem is próbálkoztak. Az idő még meleg volt, és kinn a Szamos partján nagy a térség. Ott gyülekeztek.

Most még csendes, szomorúságban égő szemű tábor.

Rákóczi pedig hirtelen gondolt egyet és a gyűlést Szamos-

újvárra parancsolta. Ő maga Ecsedről egyenesen odajött és a várba szállott.

– Önegysága fél – suttogták az emberek, és sötét volt az arcuk.

Kolozsvár felől meg Külső-Szolnok felől német dragonyosok meg bihari hajdúk gyülekeztek Újvárra.

– Önegysága fél...

A vári őrséget kicserélték, és a király földjéről való katonákat hozott helyettük ama pápista Rákóczi László, a fejedelem atyafia.

De a Deésre gyülekező község hirtelen felkerekedett és Szamosújvár alá költözött. S nőtt, növekedett napról napra, óráról órára.

Legtöbben környékbeliek voltak. De jöttek székelyek és küllőbeliek, mezőségiak és hunyadiak, belső-erdélyiek és szatmárbeliek.

Az országgyűlés nem a hirdetett napon kezdődött, mert a szállásokat a rendeknek nem tudták nagy hirtelen előteremteni. De a városban nem volt arravaló ház sem, akiben a gyűlés elférhetett volna.

A gubernátor, Barcsai Ákos uram, aggályoskodott is emiatt, Rákóczi György azonban kurtán végzett:

– A várba pedig nem eresztek senkit is. Ha az isten megbolondítja őket, még rablókul reánk támadnak.

Barcsai úr jámbor ember volt, de nem állhatta szó nélkül.

– Nagyságod igen bárány lett azóta, hogy Lengyelben járt.

A beteg fejedelem sötét orcával nézett első tanácsosára.

– Hallgass, Ákos, még azt hiszem el, te is ellenem vagy.

– Az ország mellett vagyok, uram és hiszem, ott a helye nagyságodnak is.

Rákóczi nyelt egyet, de nem replikázott. Aztán csendesen mondotta.

– A városban legyen a gyűlés, de közel a várhoz.

Barcsai meghajtotta a fejét. Még azon az östén jelentette:

– Van a várnak egy nagy csüre, ha abban gyűlne a rend?... Az idő jó...

... Bánom is én...

Másnapra meghirdették a gyűlés kezdetét.

Azon az éjszakán zajos volt a város. Minden szállás, minden bormérő-ház tele emberrel. Aztán bánat ide, avagy oda, sikoltott a török síp, sírt a hegedű, nyekegett a duda, és ittas emberek összeölelkezve danolták véges-végig az utcákat. Kinn a Szamos partján pedig nagy tüzek gyúltak ki és lobogtak éjszakán át.

A fejedelem nem tudott aludni. Minduntalan kikelt ágyából, ahol ruhástól fetrengett. Kínoztta a főfájás, és ment ki a levegőre. A várfalakon bódorgott; hallgatta a városból felhangzó vadlármat és nézte a vörösen lobogó tüzeket.

Ott a falakon találkozott unokaöccsével, a pápista Lászlóval, aki a fogadott németek kapitánya volt.

– Mit csinálsz itt, öccse?

– Őrséget vizitálok, aztán meg hallgatom ezt a hadilármat ott lenn. Hát nagyságod?

– Nem tudok aludni, hasad el a fejem. Te László, mit gondolsz, mi lesz holnap?

– Nem gondolok veled.

Nézték ketten a várost és a tüzeket.

Jött Barcsai Ákos.

– Hallottam szavát nagyságodnak itt. A városban voltam és kinn a Szamos-parti táborban.

– Mit akar az a csőcselék? – kérdezte Rákóczi László. Barcsai Ákos uram szelíd képű, szép szál ember volt.

Mondják, hogy román származás, Hunyad megyei; a hangja is szelíden csendes, amikor mondotta:

– Az apák fiaikat, az asszonyok urukat, a gyermekek apjukat. Az erdélyi fiak az országukat.

A fejedelem sötéten nézett a virrasztó városra.

– A rendek dolga az.

– Azért jöttek a rendekhez és nagyságodhoz. Kérni jöttek.

– Haddal?

– Nem. A had Krímiában van, az nincsen itt. Erdély üres, tudja jól nagyságod, és most minden vérontás nélkül az prédálja, aki akarja. A városban sokat beszélnek arról, hogy jön a tatár.

– Hát még miket beszélnek?

– Ha tudni akarja nagyságod, azt is, hogy miket irkáltak a szászok, azt is, hogy miket üzen a porta.

– Azt is?

Elhallgattak. A fejedelem gondolkozott, aztán hirtelen felkapta fejét.

– Megyek, jó éccakát, Ákos. Holnap majd meglátjuk. László öcsém, veled még beszédem van. Lehet, hogy itt valaki főz valamit, de majd teszünk róla, hogy meg is egye a főztjét...

Kinn a nemesek táborában nagy az élet. Az egyvidékiek összehúzódtak, szekereiket egymáshoz tolták, mint sokadalomkor szokták a vásárosok. A szekerek háta megett a lovak, előttük égett a tűz, és akörül heverték az emberek. Az asszonyok a sátoros szekerekben. Ahonnan csupa lóháton jöttek, azok vezetékén hozták a sátort és ételt; most a sátor felütve, a lovak kinn a víz partján békóban legeltek, az emberek tűz körül itt is és pirították a szalonnát. A szilágyságiak, marosmentiek hoztak bort is, a székelyek, kalotaszegiek, mezőségiak a városi bormérő-házakból szereztek maguknak. Sokan benéztek a városba és ott a vármegyebeli követeikkel együtt töltötték az időt.

Nagy vásártartó hely volt ez a város mindig, a piac tele bormérő-házakkal. De soha annyi nép meg nem szállotta, mint ezen az éjszakán. A „Csillag”-ban székelyek: Mikók, Mikek, Béliak, a szomszéd „Császár”-ban is székelyek, de csikiak és gyergyóiak: Lázár uram a prézes¹ a kisebb nemesek között, de gyűltek oda egyszerű zekés lófők is, akiknek a ditrói Puskás Istók a szószólójuk. A „Bárány” belső termében Kolozs megyei urak, akikhez szamosmentiek is csatlakoztak: Kemények, Bánffyok, egy Macskást, Gyerőffy István uram, a bethlehemi Bethlenekből három is. A külső ivóban kalotaszegi és belsőszolnoki nemesek mulattak. Azoknak énekelte éppen egy hegedűs az új nótát.

Menj el, édes szógám,
Tekénts meg szép hazám,
Akarja tatár Kám:
Csak hozz választ hozzám.

Mondd meg szép Erdélynek,
Búban borult népnek,
Fő-fővármegyéknek,
Az székely községnek...

¹ Prézes – előljáró.

– Lám-lám, a jó szász uraimat nem is emlegeti, azok nem adták egy fiukat is – dörmögte Veress Mójzes uram, a farnasi.

Ha kérdik, mint vagyunk?
Mondd meg, rabok vagyunk.
Térgyig vasba járunk,
És csak sarcoltatunk.

A belső szobában az urak elhallgatnak.

– Hallod-é, hallod, mit gajdol a rongyos? – mordult fel Gálfi János uram.

– Hadd el, János, az igazat mondja csak – mondja Bánffy Ferenc.

Kezeink bilincsben,
Tömlöc fenekében,
Vagyunk nagy inségben.
Tatárok kezében.

Kemény János urunk
Ország hűségére
Egyaránt közli vélünk
Az rabságnak terhit.

– Nyisd ki, öcsém, azt az ajtót, hadd halljuk jobban azt a nótát mű is – mondja a vén Kemény György.

Tizennyolcezeren
Vagyunk nagy inségben,
Tatárok kezekben
Szörnyű inségekben.

Nyolcszázat hajtottak
A Vörös-tengerre,
Mint ártatlanokat
Az veszedelemre.

Kérjük szép Rákóczit,
Mint kedves urunkat:
Szánja meg gyermekink,
Özvegy feleségink.

Bízunk az Istenben,
Hogy szép jövődőben
Kiszabadít minket;
Könyörül népein.

– Ezt mondjátok meg holnap a fejedelemnek magának.
Éppen csak így – kiáltja az urak felé Kabos úr.

– Ezt, ezt, éppen így, igaza van Kabos Mihálynak.

– Azért jöttünk, hogy ez megmondódjék – mondja a harmadik. – De tudni akarjuk, mit mond arra György fejedelem.

– De bé is megyünk az ország házába azért a szóért – mordul belé egy rekedt hang.

Az urak ott benn hallgatnak. Mert ha igaz is az emberek szava, de semmi embereknek nem volna ehhez szavuk...

Tatár udvarába,
Hideg cellájába,
Sötét kamarába
Tartnak nagy rabságba.

Elváltozott színünk,
Elhervadott orcánk,
Béesett két szemünk,
Mint az írott képnek...

A nóta elhalt, az emberek se szóltak. Nagy csend volt. És kintről, a piacról nagy, nehéz dobogás hallatszott, mint mikor sok ember egyszerre lép. Deritei Feri kinyitja az ajtót:

– Puskás németek.

Az emberek összenéztek. És a kardok itt-ott megzörren-tek...

*

Másnap Barcsai Ákos locumtenens², mint prezidens³, megnyitotta az országgyűlést a csűrben. Csendes szókkal, nem sokat cifrázta a beszédet. Elmondotta a protestáns svékussal való szövetséget, a kozák hetmánnal való kötést, a moldovai és oláh vajdákkal való egyetértést, a lengyel urak hí-

² Locumtenens – helytartó.

³ Prezidens – elnök.

vását, a hadjáratot. Elmondotta, hogy a svékus nem tartotta a szövetséget, a lengyel urak hűtlenül megszegették adott szavukat, a kozákok meg éppen csak telirabolták magukat és a tatárok kézibe adták a sereget.

„A nemzet színe-virága Krímiába hurcoltatott, pogányok rabjául, a porta pedig, hogy szerencsétlenül sikerült a hadjárat, büntetni akarja az ártatlan Erdélyt. Itt vannak a rendek, tanácskozás és határozás céljából. Jól megfontolandó, mit fognak tenni, mert ettől függ sok ezer szerencsétlen ember és egy ország sorsa.”

Mély csendben, méltóságos komolysággal hallgatták a rendek a gubernátor szavait, és mikor befejezte, a csend szinte ijesztő lett.

Rákóczi görnyedten ült karosszékében; maga elé meredt, de időközönként nyugtalanul futott vizsgálódó szeme kereken a csűrben.

Senki sem szólalt fel, de minden szem a fejedelemre szegeződött. Tőle várták a választ, a vigasztalást és a tanácsot. Rákóczi érezte, hogy most őrajta a sor, és megszólalt:

– Szerencsétlenség történt, mit gaz árulás okozott. Senki ezért nem bűnös. Ti urak, tudjátok legjobban, hogy jót akarunk, hitünkért, mint atyáink, fegyvert fogtunk. Segedelmünket kérték, kötelességünknek tartottuk segítséget vinni. Ami történt, történt, ami volt, elmúlt. Azon nem segíthetek sem én, sem senki más. Ha belátok az emberek szívébe, megláttam volna az álnokságot, de oda csak a mindenható Úristen láthat. Ő adjon segédelmet és jóakaratot nekünk, hogy jövendőnkőről tanácskozzunk.

A fejedelem elhallgatott, de egy vivát el nem hangzott. Konokul hallgattak az emberek.

A gyülekezet közül akkor felállott nagy szakállú Vas Ádám, és mély hangja, mintha a földből jött volna:

– Meghallgattuk a gubernátor prezidens urat, meghallgattuk önagságát, Erdély fejedelmét, és válaszunk nincsen az ő beszédükre. Mi ma csak sírni tudunk, de nem tanácsolni, mi ma csupán gyászolni tudunk, nem gondolkozni. Mi tanácsot és segédelmet a fejedelemtől várunk csupán, mert rajta kívül senki sem tanácsolhat. Itt ma nem egy ország rendei ülnek, de apák, fiak, bátyák, öccsök, barátok, rokonok, felebarátok, a megárvult, gyászba borult Erdély fiai ülnek. Érezzük a szerencsétlenséget, amilyen még nem érte

ezt az országot soha, érezzük az eltapodtatást, érezzük a gyászt, érezzük a fájdalmat és érezzük a veszedelmet, ami megmaradt kicsiny hazánkat fenyegeti. De érezzük azt is, hogy ezen a mi fejedelmünk tudna segíteni csupán. Nem mondjuk, hogyan, nem tudjuk, mint, az eszünk most nincsen nyugalomban, de kérünk, instálunk alázatosan, megtörve, gyászosan, sírva, megsebezve...

A szónok megállott, mert az ajtó nyílt, és rajta keresztül furcsán szokatlan sereg vonult be a tanácskozházba. Hosszú sorban fekete gyászruhába öltözött asszonyok és lányok. Némán, lassan, lehajtott fejjel lépkedtek a fejedelmi szék felé. A rendek mint egy ember állottak fel:

– Mi lesz itt még ma, Úristen!

Az asszonyok eleje Rákóczi előtt állott, az ajtón mind jöttek a párok. A fejedelem is felállott.

– Mi ez itt, asszonyok? Ez az ország tanácskozháza. Egyik asszony ekkor megszólalt, Veér Ádámné volt, akinek fia és veje ment el a haddal.

– Ide jöttünk, nagyságos uram, nem tévesztettük meg. Nagyságodhoz jöttünk, hogy az ország színe előtt kérjük, mentse meg a fiainkat, férjünket, Erdély virágjait, jövődönket, mindenünket...

És zokogni kezdett az öregasszony és térdre bukott.

És vele esett térdre az egész asszonygyülekezet és vele zokogott, és a nagy szakállú férfiak, a kardos, sastollas emberek is velük sírtak.

Nagy halottat temettek, de még remélték a feltámadást.

A fejedelem csak állott, csak nézett, és reszketett a hangja és akadozott:

– Mit tehetek én, mit tehet egy ember...

Senki se vette észre, hogy a gyűlésterembe az asszonyok nyomában férfiak is jöttek be. Nyugtalan szemű, poros csizmája emberek. Csak akkor figyeltek fel, amikor egyikük most erős hangon megszólalt:

– Mindent tehetsz, nagyságos uram. Csak nyisd meg a pataki és munkácsi kincsházadat, és rendben minden.

– Úgy van! Ezt kell tennie! Óérette volt a háború, nem Erdélyért. Ő váltsa ki a rabokat. Teheti.

A fejedelem odanézett, ahonnan a hang jött:

– Kik ezek itt?

Rédei Ferenc úr állott mellette, odasúgta:

– Ez az ország, nagyságos uram!

És mintha csak a visszhangja volna, csattant fel a székelly Mikó Ferenc szava:

– Amit a gyászoló anyák és feleségek kérnek, azt kérjük mi a rendek, a három nemzet, mind az egész ország. Erre várunk feleletet.

A fejedelem homloka ráncokba húzódott. A háta megett állott öccse, László, arra pillantott vissza, aztán bajuszán simított végig.

– Kincsesházam üres, a sok háború az utolsó pénzemet elvitte, aki még vagyoni, az is Lengyelbe kerül sarc fejében. Tudjátok. Én nemhogy nem tudom kiváltani a rabokat, de még segítséget sem tudok adni az országnak a kiváltáshoz. Semmim sincsen. Elhiggyétek...

Az elszörnyedés felzúgott. Senki sem hitte, amit Rákóczi mondott. És egy pillanatig még szólni sem tudott senki.

Elsőnek az asszonyok közül Veér Ádámné tért észhez. Felállott és megfordult:

– Álljatok fel, asszonyok, ne sírjatok ez ember előtt. Ne kérjetek ez nagyságos úrtól. Az ítéletet megmondotta, gyereünk apellátára⁴.

És indult is ki; utána az asszonyok mind-mind.

A betolakodott emberek azonban ott maradtak, sőt, hogy az asszonyok után hely ürült, újak nyomakodtak bé és toltak az előttük valókat előbbre.

Rákóczi László intett, és testőrző darabontok hosszú dárdaikkal léptek eléjük:

– Akinek itt helye nincsen, kifelé!

A sokaság megtorpant a dárdahegyek előtt és összesűrűsödött. Éles hang süvített a darabontok felé:

– Katonáknak nincs itten helye, nekünk van!

A darabontok előreléptek egyet, a dárdahegyek az elől állók testét szinte érték.

– Ki innét, emberek!

A sokaság hátrariadt, a hátul állók kezdtek az ajtón átal kisírulni, de voltak, akik nem mozdultak, hanem égő szemmel néztek szembe a fegyverekkel.

A darabontok hadnagya nem tudta, mit csináljon, és szeme a fejedelmen.

⁴ Apelláta: fellebbezés.

Rákóczi György összeszorított ajakkal, sötéten nézett széjjel a rendeken; de azok ültek helyükön mozdulatlanul. Rákóczi László kiáltott:

– Rajta, Kapi fiam! Hajtsd már ezt a csürhét!... –
Összefont karral állott a kapitány.

Vad mozgás, aztán egy hang csattan fel:

– Csürhe vagy magad, császár zsoldosa!

És egy kard villan és süvít a levegőben. Rákóczi László lebukik, a kard a feje fölött zúg el, nekivág egy oszlopnak és két darabban hull a földre. A fejedelem mellett.

Rákóczi György felugrik. És a rendek is mind felugrálnak.

– Fogjátok meg ez embert!

A darabontok a dárdákkal az emberek közé rontanak. A tanácsurak háta megett ajtó nyílik, és azon hajdúk nyomulnak a terembe, karddal a markukban.

A sokaság most már menekül kifelé. Néhányan jajgatnak.

De a teremből kitakarodtak.

Az ajtónál még egy kis dulakodás folyik. Egy darabont keziből kirántják a dárdát és a nyaka közé ütnek vele úgy, hogy a katona véresen esik össze. Hajdú legények ugranak oda és káromkodva vágnak kardjukkal az emberek közé.

Aztán az ajtó becsapódik, és a teremben csend lesz.

Rákóczi György valamit súg öccse fülébe, aztán szeme sötéten jár kereken a gyülekezeten. Fejébe nyomja a süveget, sarkon fordul és kimegy a tanácskozásházból... Vele megyen Rákóczi László, Gyulai Ferenc és még néhányan. De ott marad a gubernátor és a rendek mind.

A gyűlés megkezdődik.

Az urak nem sokadoznak és nem szónokolnak. A fejedelem nem vállalja a rabokat, az bizonyos igaz. A portát se fogja vállalni pénz dolgával. Követet választottak tehát, aki ország képében a tatár kánhoz menjen, más követet, ki ugyancsak ország képében a portára induljon. Amíg ezek visszajönnek, nincs mit tölteni az időt. Menjen haza a rend, és szedje össze mindenki, amiye csak van, rabváltságra.

Evvel ment széjjel a gyűlés még azon a napon.

Másnap reggelre megürült a város, és a nemesek táborának helyét csak a sok fekete folt mutatta a Szamos-parton, ahol előttevaló éjszaka a tüzek égtek.

Egy hónap múlva Rákóczi György letette a fejedelmi süveget, és a rendek az öreg Rédei Ferenc urat választották meg Erdély urává...

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Öreg Varju Jánost az atyafiak szekér derekában hozták haza Szamosujvárról. Nehéz ütést kapott a gyomrára dárda nyéllal. Monostoron, a menyé házánál, hogy megérkeztek, leszedték és saroglyán vitték a házba bé. Nagyon odavolt az öreg, orcája fekete a kintől.

Első szava az volt:

– Hol van Jankó?

– A Pojánán.

– Hívasd. Nincsen sok időm...

Aztán két napig nem volt eszinel, csak nyöszörgött, nyöngött.

Vitéz Ilona hívatta a fiát és Iliát.

A nézőember sokáig nézte gazdáját, de csak a fejét lógatta.

– Az Isten!

Valami italt kotyvasztott, hogy az a kínokat szünteti. És hogy nem szabad mozgatni a beteg embert.

Harmadnapra mintha jobban érezte volna magát a vénember. A szeme sem volt olyan zavaros, mint eddig.

– Mi hír Gyurkáról? – kérdezte.

– Semmi, semmi.

– Hát itthon?

– Semmi.

Vizet kért az öreg, vizet, vizet, aztán elszunnyadt. Östefelé megbredt és suttogó hangon beszélni kezdett. Az özvegy ott ült az asztalnál, Jankó is, Ilia az ágy lábánál kucorodott.

– Siessetek, Jankó, siessetek. Árkokat kell vonni, palánkot állítani. Az utat bevágni a szűkülésnél. Értettétek? Én tudom, hogy kell. Nehéz idők jönnek. És a Pojána többet ér mindennél... Karácsonyig pénzt csináljatok. Gyurka sarcára.

– Honnan?

– A Pojánán van elég. Ne féljeteK, van elég. Mindenre telik. Innom adj, Ilia... El ne adjátok a Pojánát. Le ne húzódjatok a völgyekbe. Ott fenn a helyünk. Nekünk ott fenn. Mi a bolond Varjuk voltunk és azok leszünk. Mindég azok... Jankó fiam, gyere csak ide. Éppen hozzám, közel hozzám... Apádra ütsz. Az kemény ember volt. Vele csináltam a Pojánát. Ahogy a hó elmegy, hányasd ki a sáncokat, a palánknak való karókat még az őszön szerezd meg, hegyeztesd. Adj innom, Ilia...

De nem tudott már inni.

– Még nem! Nem!

Küzködött, tusakodott erősen. Ilona a fia kezét fogta, szorította. Aztán újra csak megnyugodott, megcsendesedett a beteg. Suttogó hangja beszélt tovább.

– Az öreg vasas ládában megkapod az égett könyvet. A nagyapámé volt... Abba belé van írva, csak el kell olvasni. Ilia is tudja a helyét. Sokat tusakodtunk azért, nagyapám azért pusztult el, apád is. De megőriztük, megvan. A Pojánán. Ott, a Talharu alatt, a forrás... ösmered te is. Ilia megmutatja, ha szükség lesz reá...

Kezével a levegőbe kapkodott.

– ...Bolond Varjuk voltunk... Gáspár, hallod-e? Halod?... A Pojánát nem adom, nem adom...

Egy napig kínlódott még az öregember, aztán meghalt. A halottat a Pojánára vitték fel, ott temették el a fia mellé, a fenyő alá.

És folyt, folydogált az élet tovább...

*

A temetés után Jankó és édesanyja néhány napig a Pojánán maradtak. És esténként, hogy egyedül ültek a tűz mellett, sok mindenen elgondolkoztak. Ilona csendes szóval mesélte Jankónak a múlt idöket. Az urának és apósának furcsa életéből való furcsa és titokzatos dolgokat, amiket sok ember nem értett meg akkor és ma sem ért meg. Beszélt a kincsről, amiről régi emberek még ma is mesélgetnek, és amiben sokan hisznek, de amit soha senki talán nem is látott. A hegyek között sok ilyen mese kering öröktől óta és fog is mindig keringeni... Minden mese végén eszébe jutottak a fiúnak a halódó vénember zavaros, értelmetlen utolsó szavai.

– A karókat az őszön megszerzem, meghegyeztetem, a sáncot tavaszkor hányatom, a palánkot állítom – mondotta Jankó anyjának.

– Tedd, fiaim, tedd. Nagypád furcsa ember volt, de sokat tudott, sokat látott.

– De hát az a kincs?

Előkereste a vasas ládából az égett könyvet, öreg, bőrbé bekötött jószág lehetett az, a bőr megperzselve, leégve, a lapok széle is perzselte. Aztán ... olvasni nem tudta. Lapozta egyenként, végig... sehol. Idegen, furcsa ákombákomok. Itt ott a lapszéleken néhány magyar szó is, talán. De semmi értelme annak sem, a széle a könyvnek elégett...

Jankó csak forgatta a könyvet. A gyertya furcsán imbolygott, a fiú szeme égett, és kezét könyökére támasztotta.

Édesanyja szólott reá.

– Feküdj már, Jankó.

– Hát édesanyám?

– Nem vagyok álmos.

Sokáig ültek így ezeken az östéken, bé a hosszú éjszakába anya és fia.

Karácsony táján jött az üzenet Kémeriéktől, hogy a Gyurka váltságába küldjenek ezer tallért. Annyit írt érette a tatár. És hogy a Kémeri úr sarcát úgyis küldik Jászvásárra bízott emberrel, hát egy költséggel a Gyurkái is mehetne. Csak siessenek a pénzzel...

Nem volt akkor kétszáz tallér érőnél több a háznál.

Jankó az édesanyjával nagy, nehéz tanácsot tartott. Szamba vettek mindent, amiből pénzt lehetett hirtelen teremteni: állatot, gabonát, gyapjút, szőttest, összeturkálták a monostori portát és a Pojánát, összeszedték azt a kevés ezüst- és aranyholmit: gombot, násfát, láncot, a fegyvereket, kardokat, miegymást, aki pénzt ért. De ezer tallér nagy pénz. És Varju János, szegény, mindent beleölt a Pojánába.

Ilona asszony készülődött.

– Így nem lesz együtt a pénz soha. Megyek, összeteremtem.

– Mit akar, anyám?

– Zálogba adom a birtokot.

Jankó szomorúan nézett anyjára.

– Monostort – mondta Vitéz Ilona.

– Ne kísérem anyámat?

– Maradj itthon.

Jankó lehajtotta fejét. A szánka állott az ajtó előtt. Anyja az ajtónak.

– Megyek a Pojánára – kapta fel a fejét a fiú.

A fiú másnap kiment a Pojánára, Iliát nem kapta ott, valami emberekkel elment Dongóra, beteget gyógyítani. Nagy hó volt, és Jankó hótalpakat kötött csizmájára, puskát a vállára, kurta baltát a derékövébe, és ki a Talharu sziklái közé.

Hogy is mondta csak nagyapó?

A forrásnál.

A forrás mindjárt a hegy lábánál folyt ki a sziklából. Amolyan bővizű forrás volt, amilyen itt sok van. Ömlött ki a hegyből, egy nagy szakadásos lyukból. Jankó oda ment. És keresni kezdett. Nem tudta mit, de kereste. Valamit, ami titok volt neki, amiről nagyapja halálos ágyán beszélt.

Tágas, barlangszerű lyukból ömlött ki a víz és zuhogott le a sziklák aljába. Gyermekkorában sokszor gondolkozott Jankó azon, hogyan lehetne abba a lyukba bebújni, mert kíváncsi volt, honnan jön a víz ide ki. Ott benn ki tudja, mi van? De nem tudott bebújni a sebes vízben a kis lyukon.

Most itt állott és nézte a vizet, megint és megint csak azon gondolkozott, hogy miképpen tudna ő a lyukba bejutni. Ott benn bizonyosan nagy barlang van. Bizonyosan, mint ahogy a Talharu tele van titokzatos, sötét és mély lyukakkal.

De hiába nézelődött, hiába vizsgálódott, körös-körül, felül, oldalt, sehol semmi. Csak kőszikla, csúszós, havas hasadék és törpe fenyőfa.

Hanem hát sok forrás van még a Talharun. És lyuk, akit bizonyosan mind a víz csinált időtlen idők óta.

Este pedig gyertyafénynél újra csak elővette az égett könyvet és lapozgatta, forgatta.

Egy helyütt, az utolsó lapok egyik szélén számot látott: 1626.

De mellette kiégett a papiros és alatta is.

Vajon mi lehetett oda írva?

Hat napig járta a Talharut reggeltől estig, és késő éjjelekig nézegette a könyvet.

Hetednapon este, mikor hazakerült, a pitvarban Iliát találta.

– Mit kerestél a Talharun, Jankó?

– A forrást kerestem, akibe be lehet menni.

Ilia figyelmesen nézte a fiút.

– Te is, mint régen dédapád. De ő megkapta és aztán meghalt.

– A kincset?

– Azt nem, de az utat hozzá.

Jankó leült. A lába reszketett.

– Ilia! Mondd igazán: igaz-e a kincs?

A nézőember bólintott.

– Igaz! A kincs itt van a Pojánán.

– Tudod, hogy hol?

– Tudom!

Jankó nem mert többet kérdezni, Ilia se szólt. Később mondta a fiú:

– Ezer tallért kell fizessünk a tatárnak Gyurkáért. Anyám elindult, hogy megkerítse a pénzt. Zálogba kínálja érte a birtokot.

Ilia hallgatta a beszédet és pislogott. Aztán csak kérdezte:

– Vajon kap-é pénzt anyád?

– Nem tudom.

A nézőember később kiment, hogy ő lefekszik. Amikor jó éjszakát kívánt, azt mondta:

– Holnap elviszlek a kincshez. Nem hiszem, hogy anyád pénzt kerít. Nehéz dolog ma...

Szép, holdvilágos éjszaka volt, és Jankó furcsákat álmodott. Egyszer felriadt, mintha kiáltást hallott volna. De alighanem csak álom volt az is.

Szürkülődéskor mozgolódásra és hangokra ébredt. Felugrott és magára rántott harisnyát, csizmát, bekecset. Kinn az udvaron Styefán állingált néhány béressel.

Styefán mondta:

– Az éjjel meghalt Ilia. Ott künn kószált a Talharun, a forrás felett és bizonyosan megcsúszott, leesett. Kitört a nyaka.

Jankó rohant a forráshoz. A hó összetaposva. Jobbra-balra vizsgálódott, és bal felől valóban nyomot látott felfelé a sziklaoldalon. Bocskornyom, az Iliáé lehetett. Fel a nyomon. A forrás lyuka fölé. Itt összevissza volt hányva a hó, valamit kereshetett az öreg ember. De mit?

Aztán semmi, semmi több.

Megcsúszott, leesett, nyakát törte.

... És a kincs eltűnt...

Ha ugyan volt valaha. Csak a mese beszélt róla, meg a halódó ember zavaros beszéde, és a nézőember, aki most már halott.

És mégis. Mit keresett a vénember ott a sziklák között?

*

Egy hétig járta Vitéz Ilona az atyafiságot és embereket, akiknél gondolta, hogy a pénzt megkaphatja. De akkor nehéz dolog volt ez. Sok embernek volt összecsínálni valója, és az özvegy dolgavégezetlen érkezett Monostorra szombat este.

Egyedül ült asztalhoz, előtte az étel érintetlenül, amikor benyitották az ajtót. A kutyaugatást nem hallotta.

– Jó estét, Ilon.

Maksai volt.

Az asszony bólintott. Szólani nem tudott. Maksai leült a padra a fal mellett.

– Nem gondolod, mért jöttem?

Az asszony nem gondolta. Maksaiéktól soha senki a házuknál nem járt.

– Te pénz után futkostál?

– A fiam váltságára...

– Tudom. Ezer tallér. Nagy pénz. Összekeverted?

– Nem.

– Nehéz. Akiknél te jártál, azok is mind váltságára gyűjtenek; csak arra.

Az asszony bólintott.

– Még a fukari, embernyúzó Bogdán sem adott?

– Az sem.

– Az magának váltja ki a rabokat. Jobbágyot vált, nem szabad embert. Az urak is sokan váltanak így ma... Olesó portéka most az ember és jó portéka...

Az asszony nem felelt.

– Aztán most mit csinálsz?

– Tovább megyek kérni, muszáj kapjak. A birtokot zálogba adom érette.

– Tudom. És ha megint nem kapsz?

– Kell! Gyorsan kell! Nem késhetek vele.

Hallgattak, nagy, nehéz hallgatással. Az ember kezdte aztán:

– Nálunk nem voltál, Ilon!

– Nem, nem!

Maksai megpiszkálta a tüzet és nem kérdezte, hogy miért. Olyan nehéz dolgok ezek.

Hirtelen felállott és szinte jajgatott a hangja.

– Hát éppen olyan átok van mirajtunk?

Mintha megjáért volna saját hangjától. Az asszony nagy szemekkel nézte. Bekecse alá nyúlt és tömött zacskót vett elő, az asztalhoz lépett, oda letette.

– Nem, nem!

– Ne szólj – keményen hangzott a szó –, várj!

Visszaült a tűzhely mellett a padkára.

– A zacskóban ezer tallér van, ezüstben, aranyban, pontosan kiszámolva az utolsó polturáig. Azt neked hoztam kölcsön, fiad váltságára. Várj csak, ne szólj még, amíg el nem mondtam mindent. Emlékszel, Ilon, huszonek esztendővel ezelőtt történt. Ne szólj, tudom, emlékszel. Én is. Szép kis leánykánk volt. Első gyermek. Vári porkoláb voltam, fiatal, lehettem volna várnagy nemsokára. Szerettek. Akkor jött le az úr vadászni. Az öreg Rákóczi György. Tudom jól, mit vadászott. A kisleány beteg volt. A torka, szegénynek a torka. Aztán jött a parancs. Őnagysága küldte írásban, hozzá még későn érkezett. Kassai uram szájából kaptam: katonákkal menjek a Pojánára, el kell fogni a két Varjut, a Pojánát keresztülkutatni, a föld alá is beásni, ha kell... A Zólyomi-harácsot kereste az úr. Nem mentem szívesen, de parancs parancs. És gondoltam azt is, hátha még jobb, ha én megyek. Tudom, mit akarsz, várj. Én akkor már tartoztam Gáspárnak egy étellel. Ezt te nem is tudod talán. Egy étellel tartoztam neki és az én feleségemnek. Ezt az adósságomat szerettem volna visszafizetni. Mert tudtam, hogy élet-halálról lesz szó. Én tudtam... Várj csak... Bemegyek Annához, ott volt a gyerekecskénél. Bemegyek és mondom neki: megyek a katonákkal a Pojánába. Úgy fájt a lelkem, de úgy fájt akkor. Anna mondta: Ne menjen – így mondta, sohasem felejttem el –, ne menjen; ölni, vágni küldik oda, gyilkolni; ne menjen most, lám, a gyermek itt tusakodik a halállal... Ó, hogy fájt a lelkem, Ilona! De elmentem. Hogy fizessem az adósságot...

– ... Aztán fordítva történt. Nem lehetett visszacsinálni. Egyszerre értünk a fejedelemhez. Leestem a földre. A Valkai fiút leütötte már, a sor őnagyságára került. Akkor lőt-

tem. Katona voltam. Esküt tettem az én uramnak. Hát muszáj volt, hogy lőjek... talán-talán jobb lett volna, ha nem lővök. Nem tudom ma sem...

– Mi huszonöten voltunk, ők nyolcan. Mégis kivertek elsőbben. Csak délután, hogy jöttek friss katonák, futottak el. Egyet se kaphattunk kézbe. Aztán felvertük a házat; semmi sehol, a trágyadombot, pajtákat, csűrűt, ólakat, a földet is megpiszkáltuk. Semmi, de semmi. Aztán felperzseltünk mindent: ez volt a parancs. Csak az Ilia hurubája maradt meg a Pojánából...

– És amikor hazamentem, halott volt a gyermek. Életért élet. Igazság, de nehéz azért, nagyon nehéz.

– ... Aztán megszületett ez a másik. Most ez beteg. Sorvad, eszi a forróság. Félek, hogy gyenge lángocskája csak kilobban.

Maksai elhallgatott és újra piszkálni kezdte a tüzet.

– No, most szólj, Ilona, kell-e ez a pénz neked, csak kölcsön, avagy visszavigyem?

Az asszony reszketett. De csak reátette kezét a zacskóra.

– Csináljuk meg az írást. A birtokot zálogul adom.

– Inkább interest fizess utána; nem akarom, hogy tudják a népek, hogy én adtam pénzt. Senki se tudja, a fiaid se.

– Jó így is. De lekötöm a birtokot. Így nyugodtabb a lelkem...

Másnap, még nem virradt meg, Jankó érkezett. Hozott néhány bőrt, hogy viszi a szücszhöz, Hunyadra.

Anyjának csak annyit mondott:

– Ilia meghalt.

Édesanyja nézte-nézte a fiát, aztán mondta:

– Együtt mehetünk Hunyadra; viszem a pénzt Bikálra.

– Kapott, édesanyám?

– Együtt van az ezer tallér.

– Honnan?

– Ne firtasd. Könnyű pénz. Nem kellett zálog, csak interestes.

Együtt mentek a kurta szánkán, Jankó hajtotta a lovakat.

Hunyadon leadták a bőrt, aztán tovább Bikálra. Ott Veress Józsefékhez tértek be, az asszony révén atyafiság. Jankó ott várta meg anyját, amíg az a pénzt átvitte Kémériékhez.

– Éppen idején hoztad – mondotta az asszony –, három nap múlva viszik, össze tudtad keríteni?

– Volt.

– Persze. Telik a kincsből. Kár, hogy a tatár familia szerint becsült, nem vagyon szerint.

Vitéz Ilona erre nem válaszolt.

Veress Józsefénél megebédeltek, és az asszony ebéd alatt szóba hozta Maksaiékat.

– Te bizonyosan jobban ösmered őket, Ilon, miféle emberek azok?

– Nem járunk egymáshoz. De rendes, csendes ház. Gazdagok, az bizonyos. Gyűjt ott mindenki.

– És csak az az egy leánya van?

– Csak. Az is beteg most. Hallom.

– Azért kérdem, mert a fiam erősen jár a leány után. Most is bizonyosan ott csavarog, mert már reggel ellovagolt.

Jankó letette a kést, az asszony folytatta.

– Nem bánom, ha elveszi. Máshonnan is csak jót hallottam róluk. Az öreg Basa Tamás urat ösmertem leánykoromban. Már egyszer meg kell nézzem azt a háztáját. Az én fiam is egyetlen.

Az öreg Veress József kevés szavú ember volt, de a bort szerette, összekoccantotta csuprát a Jankóéval.

– Mit bámulsz úgy, öcsém, ígyál!

És Jankó kiitta fenéig a bort.

*

Hazajövet Vitéz Ilona sehogy se tudta szóra bírni a fiát. Minden beszédre kurta választ kapott, vagy semmit.

Ki tudja, hol jár az esze a fiúnak – gondolta az asszony, és később már ő sem beszélt. De néha-néha lopva figyelte fia arcát.

Alkonyat táján értek haza, és Vitéz Ilonának eszébe jutott, hogy egy asszonynak, akinek tiszta kenderfonalat adott ki szőni, mára kellett volna elhoznia a végeket. A cselédet kérdezte:

– Nem volt itt Korpos Ferikóéktól senki?

– Nem.

– A vénasszony?

– Senki a világon.

– Utána kell hogy nézzek. Kimegyek, fiam, a faluba, vacsorára itthon leszek. Szólj, hogy vágják le a tarka kakast. Azt az őszi keltetésből valót. Kisó tudja. És tépjék meg szépen, tisztára. Ha hazajövök, eligazítom a többit. Forró víz legyen...

Szép, tiszta, holdvilágos, havas este volt. Szinte nappal. Az út a Basa porta előtt vezetett. Az utca felőli házban világ égett. Ahogy a kapu előtt elhaladt, a fényes holdvilágnál Maksait pillantotta meg az udvaron. Hajadonfővel állott és nézett a ház felé. Ahogy a hóban a csikorgó lépéseket meghallotta, arra fordult.

– Jó estét!

– Te vagy az, Ilon? Jó estét.

– Hogy van a gyermek?

– Nem tudom. Nem merek bemenni. Anna ma nem mozdult ki tőle. Nem merek...

Az asszony csak állott. Aztán egyszerre reátette kezét a fordítóra és benyitott.

– Megnézném.

Maksai ment előtte. Fel a tornácra, be a pitvarba, ahol a tűz égett. Itt megállott.

– Tovább nem merek – suttogta. – Oda bemenni félek. Az ajtó nem volt egészen becsukva, és ők állottak a sötét pitvarban. Az ajtónyíláson keresztül hosszú, vékony fénykerítés osztotta ketté a pitvart.

Bentről halk, csukló sírás hallatszott.

Aztán hirtelen megszűnt a sírás, mintha elvágták volna, és egy rekedtes, szomorúan komoly gyerekhang szólalt meg.

– Láttam, hogy sír, hiába titkolja. Egy idő óta ravasz vagyok. Miért sírt, talán hogy én meg fogok halni? Az nekem jó lesz. És maguknak is, úgy hiszem. Nincs sok értelme, hogy éljek. Mi sok örömöm volt nekem? Ez a ház olyan, mint a templom; szomorú és hideg. Kacag itt valaha valaki, énekel-e itt valaki, sír-e itt valaki?... Amíg szegény bapó élt, volt kivel beszéljek bár, azóta az sincs. Itt csak dolgoznak és hallgatnak. Rakják élire a pénzt. Kinek? Nekem? Nekem nem kell... Mondja, édesanyám, mikor ölelt engem meg? Irigyeltem a szegény éhes, piszkos zsellérgyerekeket, mert azokat az anyjuk ölelte, csókolta, énekre tanította. Ó, azok boldogok... Most meg még hoztak egy legényt is ne-

kem. Gazdag, ugyé? Én is gazdag vagyok... De én meghalok, aztán maguk mind még gazdagabbak lesznek...

– ... Mondok valamit, édesanyám. Ne búsuljon. Látom, búsul. Pedig így jobb lesz. Engem senki sem szeretett, talán csak szegény jó bapóm... Hiába rázza a fejét, én azt jobban tudom. A gyerekek sem szerettek soha. Egyszer, kicsi voltam még, egy kisfiú megszánkázott. Másnap már nem jött el, hogy megszánkázasson. Nem tudom miért, de sokat sírtam... Egyszer táncban egy legény megígérte, hogy táncolni fog velem. Aztán elment és sohasem táncoltatott meg...

– ... Hogy szíves-örömet táncolnak velem mások? De azok nekem nem kellene. Akiket anyámék akarnak, azok nekem nem kellene... Legjobb lesz mégis így, hogy meghalok...

– Ne sírjon azért. Nem nagy dolog az. Én nem félek... Irtózatos. Vitéz Ilonának a szíve vert, és a lába reszketett.

És olyan boldog és olyan büszke volt mégis. Ránézett az emberre. Látta a tűz fényénél, hogy a nagy ember szeméből egyik könny a másik után pereg le orcáján. Le sem törüli.

Az első házban most csend volt. Ilona előrelépett, megfogta a kilincset és belépett a szobába.

– Jó estét – és ment az ágy felé.

Mint aki kísértetet lát, olyan lett egyszerre az a kettő. Katka az ágyban ült, sovány, csupa csont és bőr, orcája láng, szeme csillog, betegen, furcsán; az asszony felállott és fogózott az ágy fájába, orcája, mint a zsoboki alabástromkő.

Egy percig, és Vitéz Ilona lassú lépésekkel csak ott volt az ágy előtt.

– Hallottam, a gyermek nagybeteg. Bejöttem egy percre.

– Te! Vitéz Ilon! Mit akarsz? Úristen!...

Anna nyögött. Rettenetes félelem szállotta meg. Ha Ilona meg nem fogja, ott esik le.

– Menj a levegőre, Anna. Meggyengültél – mondta halalkan. – Te is beteg leszel, ha ugyan már nem vagy az.

Ilona magas volt és széles vállú, majd egy fél fejvel hosszabb, mint Basa Anna. Orcája teli és piros a hidegben járkálástól. Erős volt és kemény, mint az élet maga. A gyermek az ágyban akkor már feküdt, a paplant magára húzta, fel az álláig, és csak a szeme élt. Nézte, várta, mi lesz. És gondolta, hogy ez talán már kezdete az újnak, amit várt. Egy cseppet félt még, de már nem volt megijedve.

Édesanyja lassan kifelé ment. A másik asszony kísérte.

– Levegő kell neked és ennek a gyermeknek is. Itt nincsen levegő. Bűdösség van. Az az ajtó legyen végre nyitva, aztán a külsőt is egy cseppet nyissátok meg. Itt az egészséges is megbetegszik.

Az ajtót végre kinyitotta. Maksai nem volt már ott.

Megállottak. Nézték egymást. Basa Anna halkán, hogy ne hallja senki, kérdezte:

– Hallottad beszélni?

A vendég bólintott. Aztán visszament az ágyhoz és leült a székre az ágy mellé.

A gyermek fel akart ülni.

– Maradj csak, fiam, ne takarózz ki, várj, a fejedre is tegyek egy kendőt. Jön a hideg kintről.

Katka hát meg se moccant.

Ilona asszony a kezét a gyermek homlokára tette, aztán megfogta az egyik kezét, aki a paplan alól kicsüngött.

A keze hűvös volt, és a gyermeknek ez jólesett.

– Mid fáj?

– Nekem semmim most. A fejem fájt sokat. Mintha hasították volna, de már nem fáj. Fáradt vagyok csak. Erősen fáradt.

– És ahelyett, hogy aludnál, bolondokat beszélsz.

Jó hangosan beszélt Ilona, ahogy szokott.

A gyermek még pirosabb lett.

– Aztán mit kapsz enni?

– Nem kell étel.

– Mit iszol?

– Vízet. Egyéb nem kell.

Az asszony kikiáltott:

– Te, Anna, ott vagy?

– Itt.

– Van felfőtt tej a háznál?

– Van.

– Melegíts egy csuprocskával, a gyermeknek tej kell.

– Nekem nem kell.

– Dehogynem, Katka. Meg fogod inni, ha muszáj!

Katka szemei még nagyobbra nyílottak.

– Muszáj? – ezt a hangot ő még nem ösmerte.

– Muszáj bizony. Most is, ezután is.

– Így volt ez maguknál is?

– Így, fiam. Szerettem volna látni, hogy az én fiam, ha én egyszer azt mondtam: így!, ne úgy tette volna.

– Megverte volna?

– Meg is vertem. Elhiheted.

– Engem sohase vertek meg.

– Elég baj az, fiam. Akkor tudom, nem beszéltél volna annyi ostobaságot, mint akit az elébb hallottam.

– Hát az ostobaság volt?

– De olyan csúnya dolog volt, Katka, hogy jó lesz, ha elfelejted.

– És nem volt az mind színigaz?

– De olyan igaz volt, hogy ha anyád volnék, és te nem volnál beteg, úgy megvernék érte, mint a zsákot.

A gyermek elgondolkozott, de a gorombaság nem bántotta. Olyan nyugodt, komoly hangon mondotta ezt az a nagy asszony és olyan szelíden nézett rá közben. Lehunyta a szemét...

Anna behozta a tejet.

– Alszik?

Letette a tejet a polcra az ágy mellé és csendesen kiment. A gyermek felnyitotta a szemét.

– Én látok akkor is, ha behunyam a szemem. Láttam anyámat most is.

– Behozta a tejet, amit te megiszol, most mindjárt!

És odatartotta a csuprot.

– Mind?

– Egy cseppig. Muszáj!

És a kis leány megitta a tejet.

– Látod, nem nagy dolog. Egy csepp vizet ne igyál ezután. Csak tejet. Megígéred?

– Nem bánom.

– Hát azt is megígéred, hogy nem beszélsz ostobaságot?

– Mért ostobaság az?

– Mert látod, megölnöd vele anyádat – ezt már halkan mondotta.

– Igazán?

– Fiam, ha te meghalnál, anyád utánad pusztulna, és talán apád is.

– Igazán?

– Katka, Katka, nem ösmered te a szüleidet, én mondom.

A gyermek mozgolódott, valami nagy-nagy változást érzett.

Hirtelen megeredtek a könnyei.

– Mért nem vert meg soha-soha engem anyám? Miért?
Ilona önkéntelenül elmosolyodott:

– Ó, te féleszű gyermek.

De az csak zokogott:

– Mert akkor tudnám, hogy szerettek. Akit szeretnek, azt megverik. Most már tudom.

Aztán szép csendesén sírdogált még.

Ilona felállott.

– Megyen már?

– Megyek, fiam. Láttalak. Tejet igyál, fiam, megígérted.
Aztán meggyógyulsz. No, isten áldjon.

Katka nem eresztette el a kezit.

– Valamit szeretnék még mondani.

– Mit?

– Azt a hosszú legényt ne hozzák ide nekem többet.

– Melyiket?

– Azt a Veress fiút.

– Te, az gazdag fiú és első família.

– Hát amért gazdag, muszáj hogy ide járjon?

– Nem, fiam, ez igaz.

– Hát a pénzzel mindent meg lehet venni?

– Majdnem mindent.

– Engem is?

– Bolond vagy. Ki az ördög árul téged?

A leány nem felelt.

– Mondd, Katka, mért gondolod, hogy apád, anyád rossz emberek?

– Nem, nem!

– De gondolod, és nincsen igazad. Én mondom.
Katka elgondolkozott. Az asszony búcsúzkodott:

– Te, leány, ha azt a Veress fiút nem akarod semmiképpen, hát mondd meg szemibe, hogy kár neki itt ténferegni. Ezt mondd neki.

Kinn elbúcsúzott a háziaktól és sietett haza egyenesen.

Mikor Basa Anna bement leányához, az már aludt. Szépen, nyugodtan; szeme könnyes volt, de mintha mosolyogna álmában.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

Boldogasszony havának közepére az új fejedelem gyűlést hirdetett Medgyesre.

De oláhkarácsonykor Bánffy uram maga szájával mondotta Zentelkén vendégeinek:

– Átkozott magyar hazafia az, ki Rákóczi György kegyelmes urunk mellől eláll. Ha Rédei uram, csak hogy megkapja a botot és süveget, odaígérte Jenőt, olyan szép vágházat a kontyosnak, mi nem adjuk, inkább készek vagyunk feleségünket, gyermekünket egy halomba vágatni!

És a rettentő kemény télben Várad felől hadak érkeztek az országba: hajdúk és huszárok, német gyalogosok és puskás plájászok, lovak és szánkák nagy sietve: Rákóczi-lobogók alatt. Végül megérkezett maga Rákóczi György úr is és Gyalu várába szállott. Innen írt a vármegyéknek és a nagyobb nemeseknek, hogy Medgyesre ugyan ne igyekezzenek, de hagyják Rédeit és álljanak vissza hozzá.

Úgy történt aztán, hogy a gyűlésre kevesen mentek el valóban. Mire Barcsai Ákos uram levelet írt az ország nevében Rákóczinak, kemény, nagy levelet:

„Ha a háládatosságnak csak mi kicsiny szikrája is volna Nagyságodban, akkor boldoggá tenné ezt a szerencsétlen országot. Mert noha nem a haza szülte, de annyi emberkorig oltalomnak inkább, mintsem romlásvárásnak segítsége alatt nevelte és annyi javaival, melyet gyermekségitől fogva tett, tartotta. Emlékezzék istenesen, mennyi jót tett a haza Nagyságoddal, atyjával, és azonfelül is mutassa meg, noha másunnal származott is közünkbe, nem háládatlan szegény hazánkhöz.”

Rákóczi erre úgy válaszolt, hogy hadait elindítá Medgyes felé.

A rendek még egy levelet küldöttek Rákóczinak, hogy visszafordítsák:

„Kérjük, ne szaporítsa szenvedéseinket, hiszen máris hazánknak színe-java a lengyelországi, minden ok nélkül suscipiált expedíciótul¹ fogvást ki pogányság közt, ki másutt keserves rabságot szenved. Azóta pedig rajtunk a hatalmas

¹ Suscipiált expedíció: indított hadjárat.

szultán szeme, és ha Nagyságod nem bocsátja el hadait és inkább akarna személyesen megmaradni fejedelmünknek, bizony az szegény hazát és mindnyájunkat elveszejti vele. Mindezekon Nagyságodnak szíve meg nem esvén, inkább akarja rajtunk öt-hat hónapig uralkodni, mintsem a maga méltóságában kisebbséget szenvedni. Az Istenre kérjük Nagyságodat, engedjen minket a magunk sorsára, hiszen nem mi szakadtunk el Nagyságodtól. A Nagyságod elviselhetetlen ígája alatt mégis nyögtünk volna, csak a porta engedte volna... Hiszen mi sem vagyunk barmok, hogy csak vonjuk az ígát, nyögünk a verés alatt. Fel kell serkennünk valaha. Nagyságod által kényszerítettén, részét ki kell mondanunk az igazságnak. Adja ki Erdély várait, mert a porta követeli ezt tőlünk, menjen hadaival magyarországi váraiba, mert hiszen Magyarországon kétannyija maradt úgyis, melyet Erdély által szerzett... Mert ugyanis merje Nagyságod mondani, hogy valaha Erdély nélkül Munkácsnak, Tokajnak, Regécnek, Ecsednek uraságát obtineálhatta² volna... Már negyedik íztől fogván nevelvén és hizlalván a szegény haza Nagyságtokat, mindannyi sok javavétel után is átoknál, szitoknál egyebet nem hall, romlásra való igyekezetenél különbet nem experiál³...Még egyszer kérjük, könyörgünk Nagyságodnak, szűnjön meg ingerelni a portát... Ím, az Úristen az ő híveinek mind sóhajtásaikat megszámlálta és könnyhullatásaikat tömlőjébe szedte; bizony bosszút áll Nagyságodon, ha nem akarna szánni...⁴

A levelet Bánffy Diénes uram váltott lovakon vitte Gyáluba, Rákóczi elolvasta, és sötétveres lett az orcája:

– Tudod-e, Diénes, mit ír ez levélben Rédei uram nekem?

– Ösmerem a levelet. Az ország levele az. És én várom itt Nagyságod válaszlevelét.

Rákóczi felállott. Voltak ott urak is, kiváltképpen bihariak és szatmáriak. Azok is felállottak mind:

– Mondd meg, öcsém, annak az országnak ott Medgyesen, hogy engemet Isten úgy segéljen, nem gondolok vele,

²Obtineál: megszerez.

³Experiál: tapasztal.

⁴A fenti levél nem kitalálás, hanem valóban az egykorú levelekből másoltatott le.

ha Erdély pusztán marad is, mégsem hagyom becsületemet. Ha én nem bírom, más is ne bírassa.⁵

Nehéz szó volt, az urak összenéztek, Bánffy Diénes állott, mint akit villám szele ért. Az úr szemei ügyelték az embe-
reket. Nagy játékot játszott: a kocka egyik felén Erdély, a
másikon az ő feje. És ő elvetette a kockát: melyik lap kerül
felül?

Bánffy Diénes ország követe aztán szólott:

– Ezt a választ nem viszem Medgyesre.

Rákóczi elsápadt. Gyulai Ferenc úr, a váradi kapitány
morgott valamit.

Bánffy meghajtotta térdét a fejedelem előtt.

– De megyek Nagyságoddal Medgyesre igazságot tenni...

Bánffy György úr elkiáltotta magát:

– Vivát princeps!

Rákóczi nagyot lélegzett; a kockán most az ő feje került
fejül, Erdély alul maradt. Megölelte Diénest:

– Együtt megyünk Medgyesre, így lesz. Holnap indulunk
mind országgyűlésbe.

Csupán Gyerőffy uram dörmögött elégületlenül és nem
ivott a többiekkel. Ahogy tehetette, elsűritett Gyaluból:

– De oda én nem megyek, ahol kard a vox⁶.

És hazament Vásárhelyre.

Még abban a hónapban jött a vármegyékhez az üzenet,
hogy Rédei Ferenc úr letette a botot és süveget, az ország
újra Rákóczit ültette a fejedelmi székbe és a portától való
elszakadást törvénybe foglalta.

Ilyen bolondul felfordult módon kezdődött ez az esztendő.

*

Tavaszcéljén megérkezett Kabos uram fia, István és Varju
Gyurka a tatár rabságból. Meghitványodott mindkét fiú, de
egyéb bajuk nem lett. Sokat beszéltek a rabságról, elmon-
dották, ki halt meg, ki maradt meg, már akit ők tudtak.
De azt is mondták, hogy a tatár készülődik Erdélybe. Min-
den percen felülhet, és akkor aztán vége ennek az üres or-
szágnak.

⁵Ez a kijelentés is, egykorú feljegyzések szerint, így hangzott el.

⁶Vox: szavazat, vélemény. Szó szerinti fordítása: szó.

Pedig az ország még üresebb is lett. Szentiván hava elején a fejedelem ismét Gyaluban termett.

Vele jöttek ide Haller Gábor, Bethlen János, Bánffy Diénes, Gaudi András, Gyulai Ferenc uraimék és még többen úri főrendek és nemesurak, a környékbeli nemesekből Kornis úr Fenesről, Valkai úr Valkóról. Néhány napig mulatott Gyaluban. Azalatt az országban levő minden hadai ide gyülekeztek mindenfelől, a városokból, várakból is felesen, és innen indítá ki őket Váraddá. Haller Gábor úr bölcs ember létére nem állotta meg, hogy ne tegyen szót ezért a fejedelemnek.

– Nagyságod minden hadat, ím, kiharancsol Erdélyből most, amikor a tatár Moldovában vagyon, és Szejdi pasa Temesváron gyűjti a hadat, hogy szegény hazánkat kétfelől összeszorítsák. Bölcsőbb volna a részekből minden hadat, hajdúságot ide begyűjteni és a föld népét fegyverbe vonni. Bizony mondom, ha ezt próbálná nagyságod, két hét alatt százezernyi lenne a tábora.

Mire Rákóczi ezt monda:

– Engem elhagyott az ország, mint hűtlen cselédet. Ti is, jó urak. Most meg azt akarnátok, hogy hadaimmal elsőbben titeket és az országot tartsam meg, ezalatt a pasa elveheti Jenőt, Váradot és porrá égetheti a Hajdúságot, ahonnan katonát is várok. Hát adtatok ti nekem csak egy katonát is? Hát most elsőbben a magamét és azokat védelmezem meg, akik hűséggel voltak mindig. Ti is velem jösztek. Azután visszajövök Erdélybe veletek együtt és a kinnvaló feles katonákkal együtt, és számolok a tatárral és a tatárnál is rosszabb magyarokkal. Addig lássa Erdély, nélkülem mit cselekedhetik maga védelmezésére.

Másnap reggel elindult ő is. Nem a seregek útján, de az erdőkön keresztül, vadászva az urakkal. Mikor Belényes felé értek, az urak erősen könyörögni kezdtek, engedné őket haza, de a fejedelem megintette és azonkívül őriztetni is kezdette őket. Csak kevésnek sikerült elmaradni tőle.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

A Varju fiúk megosztotak. Gyurka házasodni készült, a Kabos leányt, Esztit kérte meg, a lakodalmat aratás utánra tűzték ki. Az osztzkodás könnyen ment: Jankó a Pojánát vállalta. Gyurka kacagott:

– Bolond vagy, öccse, hogy olyan könnyen adod, de ha te azt vállalod, én vállalom Monostort.

Anyjuk közbeszólott:

– Válságodra ezer tallért vettem kölcsön. Ez Monostort terheli.

– Tudom! De ennek felét vállalja apósom. Csak tudni szeretném, ki adta a pénzt?

Az asszony zavarba jött.

– Ha megmondanám, se lenne kevesebb. Fizesd az interest pontosan, az a te dolgod. Nekem fizesd.

– Rendben van, anyám. – És Gyurka többet nem törődött a dologgal.

Aztán a két testvér nem sokat látta egymást. Jankó a Pojánán élt, Gyurka Monostoron tusakodott a földdel. Édesanyjuk is inkább lenn a faluban.

Ha szóba hozták Jankót az atyafiak, Gyurka volt az, aki legnagyobbat kacagott:

– Az öcsém? Az egy cseppet bolond. Építi ma is a Pojánáját. Sáncoltat, sövényt, palánkot húzat, udvart kerít. Még kőből is raknak ott kerítést.

– Nem is olyan bolond az – dörmögte Deritei Mójzes uram. – Emlékszem jól, amikor nagyapád mondotta nekünk: aztán a templomkerítést megrakjátok, körülötte sáncot ássatok. És mi nem csináltunk semmit.

– Hát már te is károgsz, Mózsi bátyám? – mondta Kabos Ferenc uram. – Mit ér a kerítés? Ha eljő a tatár, amit nem hiszek, akkor akár van, akár nincsen, ha meg nem jó, akkor minek?

De Deritei Mójzes uram jó embere volt az öreg Varjunak.

– Hiába kárpálsz, én mondom, János bátyámnak igaza volt sok dolgában.

Jankó a tél óta nagyon megváltozott. Azelőtt se volt olyan, mint a legtöbb maga korabeli legény, de azóta szinte

nem is látták az emberek. Elhúzódott a havasba, és ott csinált, amit csinált. Egy héten ha egyszer lejött Monostorra, tisztát venni. Volt hét, hogy egyszer se jött le. Anyja nem merte szóvá tenni, mert ösmerte a fiát; ha akarta volna, úgylis elmondta volna az anyjának. De valahányszor hazajött, jó ételeket főzött neki. Egyszer felment a Pojánára is. A fia nem volt akkor ott. Styefán, aki most már egészen odaköltözött, azt mondta, hogy a tatárral vadászni ment az úrfi. Úgy szokott. Napokig bújja az erdőt avval a görbe szemű emberrel.

– Éppen mint az apja. Világra mint az. Mint az apja!

Vitéz Ilona elgondolkozott és ahogy maga elé képzelte fiát, sovány orcájával, összeborzongott; úgy van, Styefánnak igazsága van: mint az apja. Olyan kevés beszédű is, maga útját járó. Vitéz Ilona orcáján könnyek peregtek végig. Letörülte őket.

Két napot ült a Pojánán. Takarított, rendbe szedett mindent, aztán visszaszánkózott Monostorra.

Mikor Jankó vasárnapra hazajött, nem kérdezte anyját, hogy az mért volt kinn a Pojánán. Erről nem beszéltek soha.

Aztán hogy Gyurka hazajött és osztottak, egészen kihúzódott a magáéba. Anyja sokat gondolkozott a kisebbik fián. Mi lesz, mi lesz vele? És elhatározta: ahogy Gyurka elhozza a feleségit, ő Jankóhoz húzódik.

... Húsvét volt és vasárnap reggel. Vitéz Ilona a ház előtti kis kertben virágot szedett. Szerette az asztalon a virágot; a templomban is az énekeskönyvhöz pászol egy-egy szál virág.

Egyszerre ott állott előtte Maksai Katka. Kicsit haloványan, kicsit vékonyan, de vidám kék szeme kacagott, és friss volt, mint a harmatos ibolya.

– Nézz oda, kisleány, hát meggyógyultál?

– Meg, édes néném!

– Aztán egészen megegyeszed?

Katka elpirult.

– Meg. Nincsen semmi bajom.

– Talán bizony hozzám jöttél?

– Ilon nénémhez. Első utam az utcára ki. Gondoltam, templom előtt eljövök ide.

– Tartoztál vele. Én voltam nálad.

– Azért. Nem szeretnék éppen Ilona nénémnek adósa maradni.

– Gyere bé hát – és az asszony indult a ház felé.

– Nem bé a házba.

– Nincs itthon senki.

– Van itt egy kis pad, itt jobb. Olyan sokáig nem voltam kinn a házból.

Leültek, és Ilona asszony nézte a leányt, hogy az belepirult.

– Megsoványodtam, ugye – feltúrta a karján az inget. – Lássa, milyen vékony a karom, csak éppen a csont és a bőr.

Az asszony végigsimított a sovány karocskán, de nem szólt. Katkát bántotta a hallgatás. Aztán hirtelen kérdezte az asszony:

– Te, Katka, te, beszélj igazat; mit csináltál avval a Veress fiúval? Rég nem láttam errefelé.

– Elkergettem. Kiadtam az útját. Azt beszélik, hogy azóta iszik és verekedik.

– Még ember lesz belőle.

Katka kacagott.

– Úgy látom, nem búsulsz utána. Mit szólt hozzá anyád?

– Eccer kérdezte: vajon miért nem jön többet ide az a legény? Mire én azt mondtam, hogy nem fog az többet erre járni. Erre anyám nem mondott semmit.

Eberek mentek az utcán és nagy csodálkozással beköszöntek.

– Milyen szép dufla ibolyái vannak Ilona nénémnek!

– Vannak. De egyéb sincs most, hanem pünkösdre kinyílnak a bazsarózsák, aztán a rózsák és a mályvarózsák. Akkor láss te kertet.

– Eljövök talán. Szabad egy ibolyát letépni?

– Többet is, gyermek. Van ennek szaga is.

Az út felől lódobogás hallatszott. Az asszony felpillantott.

– Jankó jön – mondotta.

Katka szedte a virágot, most hirtelen felállott.

– Megyek.

Piros volt, mint a láng. Ilona asszony megcsókolta.

– Viseld jól magad, Katka, gyere el eccer-eccer, ha nem unod. Olyan egyedül vagyok.

A lány kisurrant a kisajtón, éppen, amikor a kapun befordult a lovas.

Jankó a templomba kísérte édesanyját. A templom előtt már ott voltak Maksaiék és beszélgettek az emberekkel. Katka a lányok közé keveredett, és persze ott forgolódtak a legények is. Aztán úgy fordult, hogy Jankó Katkával került össze.

– Tőled bátran meghalhattam volna, te ugyan nem törödsz velem. Talán nem is tudod, hogy beteg voltam.

– Tudom, Katka. Örvendek, hogy egészséges vagy.

A leány észrevette, hogy a fiú szeme a kezén. A Katka kezében pedig a zsoldároscopy és kis csokor ibolya.

– Mit nézed úgy a kezemet? Hogy sovány?

– Nem. Azt az ibolyát néztem. Azt tudtam, hogy ilyen ibolya csak az anyám kis kertjében van.

– Miért ne lehetne másnak is. Ahonnét anyádnak van, onnan nekem is lehet – kacagott a leány, és dobogott a szíve.

Jankó elgondolkozott.

– Lehet, lehet. De nem ebből a faluból.

A pap bement a templomba, és az emberek is mind utána.

Húvös tavasz volt, és ezt az emberek szerették. Akkor lesz termés. Jankó a Pojánát építette még mindig. Ahogy nagyapja hagyta: sáncokat vetett, palánkot állított, sövényt fonatott hegyes karók közé duflán, a közit rakatta földdel, kővel. A régi szántót a patak mellett még az ősön feltörette, ott szépen zöldült a zab és az árpa. Lovakat nevelt. A tatár értett ahhoz, valamikor csikós volt a nagy füves pusztán a Volga mellett.

*

Nyár elején Jankó tatár szolgájával együtt útra indult. Moldovába készült, lovakat vásárolni, jó hegyi török lovat. Hallotta volt, hogy apjának, nagyapjának milyen lovai voltak, és ő is ilyenekre vágyott. Gyerőffy úr számára is kellett ott vásárolnia.

Kaszálásra, ha nem jönne haza, Styefán tudja, mit csináljon, de ha lehet, hazajön.

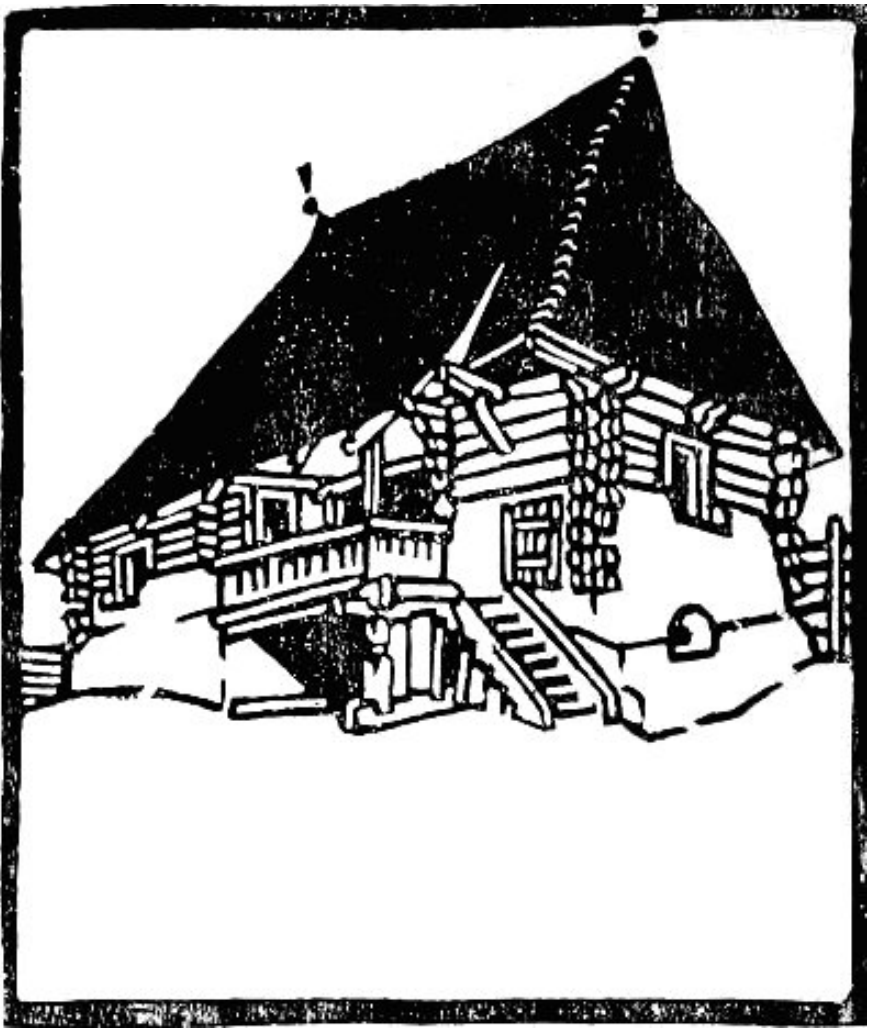
Gyurka kérdezte:

– Te, aztán van-é sok pénzed?

– Van, amennyi kell.

– Tán bizony megkaptad a Pojánán a kincset?

Jankó komolyan felelt:

– Aki keresi, az megkaphatja.

Gyurka nem tudta, mit higgyen, mit nem. Jankó szavából semmit sem tudott olvasni...

*

Az emberek az őszi gabonát learatták szépen, és a hordás kezdődött, amikor a fejedelem magyarországi győzelmeinek híre jött. Széltében-hosszában beszéltek és minden csínját-bínját tudták a lippai harcnak. Hogy a budai pasát egyszerűen megtámadta, beszorította a hódoltsági gránicon túlra, és ott harcoltak meg. Három pasával állottak szemben. A magyarokat, fogadott katonákat a váradi kapitány és Barkóczy István uram, a hajdúkat Szuhai Mátyás és Keresztes András kapitányok vezették, a pattantyúsokat Gaudi András ezereskapitány.

De az emberek még nem is örvendhették ki magukat igazában, amikor híre jött, hogy Rákóczy hadával együtt retirál Várad felé; a török utána...

A tavaszi gabonát kezdték aratni, és a Gyurka lakodalma Kabosékkal egyértelemmel aratás utánra határozódott. Mind a két ház készülődött erősen. Jankó még nem volt otthon. Tikkadt meleg napok voltak és olyanféle érzés az emberekben, mint amikor hídon járnak, és a híd mozog alattuk. Érti azt néha állat és ember, és azt nem lehet magyarázni. Voltak, akik esténként kimentek a dombokra és néztek Kolozsvár vagy Hunyad felé. Senki sem mondotta, de reszketett mindenki, mikor látja az eget veresedni valamerről.

Beszélték, hogy emberek járnak a havason s Rákóczy szavával hirdetik: mindenki örökös nemességet kap, aki katonának áll hozzá, és mondják, hogy a Vlegyászán túl leteszik a kaszát és az erdővágó baltát a mokányok, és otthagyják a juhot, marhát a pásztorok, és mennek seregestől Váradra katonának. Egy ember látta maga két tulajdon szemével, hogy Vajda László uram Újfaluban egy ilyen kóborlót elfogatott és felakasztatott. És egyszer csak a monostori presbitérium gondolt egyet és elrendelte a templom javítását és a két bejáró kapuhoz két tornácos bástyatorony rakását. A nagytorony tornácát pedig vigyázó járja egész éjszakán átal köröskörül.

A nagy munkaidőben szinte-szinte megállott a munka, anélkül hogy valami is történt volna még. Kabos uram azon a

tavaszon kezdett csúrt rakatni kőből, most tették volna a fedelet reá valami bedecsi emberek. De csak félbenhagyták és hazamentek, hogy ők most egy percig hazulról el nem maradnak, ki tudja, mi történik egyik napról a másikra.

Egy éjszaka aztán lovas emberek kanyarodtak bé a faluba, valami hárman. Lovakat hajtottak és betértek a Varjuék portájára. Jankó érkezett meg a tatár szolgájával és egy hajtóval. A cselédek felzörgették, aztán Jankó a házba igyekezett. De ébren volt már Gyurka és ott állott a tornácon. A hátsó házban, ahol édesanyjuk hált, világosság gyült ki.

A fiúk kezét fogtak és bementek. A pitvarban akkor már égett a világosság, és anyjuk tüzet rakott. Amikor fiát meglátta, csak elsírta magát:

– Mi lett veled, Jankó?

A fiú akkor már ült a padkán. Borotvátlan, tuskés orcával, haja csapzott, arca izzadságos por, gúnyája szennyes. Egy ital vizet kért, de amikor a korsót szájához emelte, reszketett a keze.

– Egy futással jöttünk Moldovától – kezdte rekedt hangon –, a Barca ég, benn a tatár.

– Úristen!

– Holnapután, úgylehet, Kolozsvárt lesznek – folytatta a fiú. – Adjon ételt, italt két emberemnek, édesanyám. Gyurka, adj a lovaimnak szénát, hogy itathassunk.

– Úristen, mi lesz?

Az udvaron akkor már nagy tűz égett, és a két ember mellette feküdt. Körülöttük a cselédek.

És a falu megmozdult.

Mint a tűzláng, futott a híre, hogy Varju Jankó hazaérkezett, és a tatár Erdélyben van immár. Ég a Barca, és jönnek, mint a tenger, hogy eltemessék az országot. A házak megvilágosodtak, és emberek, asszonyok futottak elé, mint a bolondok. Sötét éjszaka vad élet támadt. A kutyák úgy vonítottak, mintha éreznék a halált.

Jankó levetkőzött, megmosta magát és tisztát vett. Aztán falt valamit. És közben itta a vizet. Akkor már megtelt a ház emberekkel, a tornác is, az udvaron ott volt az egész falu.

Evés közben Jankó mondta:

– Moldovában jártunk, de akkor már nyüzsgött ott minden. Girai kán maga volt ott minden ő tatárjával. Vele ko-

zákok is felesen. Moldovában a vajda állott hozzá a kurtányokkal. Onnan Havasalföldre ment le a had. Én igyekeztem vissza Tölgyesnél Gyergyóba. Ott már futottak az emberek. Olcsón kaptam a lovakat, az emberek a hegyekbe vették magukat. Jöttem Háromszéknek lefelé. Szentgyörgyre már nem mertem benézni, mert azt mondták, a tatár már benn van. A hegyeken átal igyekeztem a lovakkal hazafelé. Akkor a Hargitáról már látszott, hogy a Barca ég. Udvarhelyt a királybíró fegyverbe szólította a székelyeket, de késő volt már, mihelyst a hadak meglátták az égést, hazafutottak.

– Egész Erdély futva fut... Az urak tele szekérral, marhával; katonával nem találkoztam sehol. A faluk ürülnek. A hegyekbe fut mindenki...

Az urak az asztalra könyökölve hallgatták. Amikor Jankó elhallgatott, hang nem hangzott. Olyan volt a csend, mint halottas kriptában. A pitvarban asszonyok szorongtak. Az asztalon a gyertya sárga lángja imbolygott és sercegett. Az emberek egymás képébe bámultak nagyra nyílt, rémült szemmel, aztán lehajtották a fejüket.

Budai uram szólalt meg elsőül:

– Úristen, mi lesz velünk?

Egy ember, aki eddig a fal mellett állott, odajött Jankóhoz. Maksai volt.

– Mit gondolsz te, öcsém?

– Holnap hajnalban elküldök hat lovat Vásárhelyre Győrffy uramnak, azt neki szereztem. Aztán felmegyek a Pojánára. Én ott maradok. Édesanyámat viszem magammal.

– Neked van Pojánád, igazad van. De nekünk nincsen. Kabos uram mondta:

– Az asszonyokat Gyaluba küldhetjük az ezüst, arany marhákkal. Avagy Almás várába.

– Az állatokat a havasba hajthatjuk – mondotta valaki.

– A fölös gabonát elássuk.

– Hát a faluval mi lesz? – kérdezte Maksai.

Mire senki nem válaszolt.

*

Az emberek aztán hazamentek, és a falu elcsendesedett. Amolyan lázas, hideglelés álomba merült, hogy néha-néha fel-felnyögött belé. És első pirkadásra talpon volt ismét.

Jankó aludt, mint a darab fa; mire felébredt, nyüzsgött, mozgott már az ijedt, zürzavaros élet.

Senki a földekre ki nem ment ma; minek hordani, minek? De kavargott, zúgott és összevissza mozgott benn minden, mint a méhkas, ha hangyák támadják meg.

És szekér szekér után indult kifelé. Erre is, arra is, összevissza.

Jankó elsötöl lovait mustrálta.

– Lásd-e, Gyurka, milyen lovakat hoztam. Érdemes megnézni. Jó moldovai fajta. Nézd, milyen vastag nyaka és széles szügye van annak a ménnek. És a lába! Ettől szülehetnek csikók!

De Gyurkának nem volt kedve lovat látni.

– Bánja a jó fene a lovakat most. Inkább azt mondd meg, vállalod-e az én állataimat? Hogy küldenem fel hozzád.

– Miért ne, Gyurka? Küldjed csak, elfér az enyimekkel. Hát te mit akarsz? Itt maradsz-é?

– Nem tudom. Mennék Kabosékkal. Legalább elkísérném őket.

– Hová?

– Gyaluba. Ők indulnak is délfelé.

– Ha kíséred, elvihetnéd a lovakat Vásárhelyre.

– Elvihetem.

Délfelé mind csendesebb, csendesebb lett a falu.

Ebédre Jankó egyedül evett édesanyjával.

– Úgy látom, megszökött a falu fele.

– Meg. Az urak mind.

– Mire baj lesz, nem lesz itt, csak a szegénység.

– A gabonát elküldtem, a szekér készen van.

Az ajtókat elrekesztették. Jankó még a láncos kutyát is a szekérhez kötötte és édesanyját felültette. A béreseknek szólt még:

– A jobb szénából minél többet rakjatok fel, aztán gyertek ti is. Ne sajnáld az állatot. Még ma fordulni kell.

Aztán kezébe vette a gyeplőt.

*

A Pojánán nagy élet volt. Deritéről a Deriteiek ide húzódtak fel minden állattal, cselédekkel; Erdősfalváról és Becsedről az Ijgyártók, Pányikról a Nemesek. Mind afféle

apró kisnemesek, akikkel még az öreg Varju János tartotta a barátságot. Nagy vadászok, jó puskások. A nagyobb nemesek persze a várakba, városokba húzódtak be, csak a marháikat küldték fel a havasi legelőkre. A falukon csak a szegénység maradt.

Mire beállott az este, napkelet felől mintha új, vörös nap akarna kelni: ott már tűz van. És mind sűrűbben és sűrűbben jött a völgyekből fel a hegyekbe ember és állat. De most már a kicsi semmi emberek. Apró kócos tehénkével, gyalogosan és kicsi kerekű nyikorgó szekerekkel, rongyos gyerekekkel.

És kelet felől mind szélesebben, mind világosabban vereslett az ég.

– Fehérvár elpusztult – hozták a hírt –, Torda ég! Torockót porig tették, meggyújtották, az embereket elhurcolták, az öregeket leölték. Hajnal felé egy lovas róta vágatott Gyalu felől az országu-ton ki a Körös torka felé. A falukon végigkiabálták:

– Kolozsvárt a tatár, fussatok, emberek!

Hajnalban Varju Jankó lovat nyergelt.

– Hová?

– Megyek le Monostorra. Lássam, ki, mi van még ott?

– Veled megyek – mondogatta Ijgyártó Jánoska.

De Jankó a fejét rázta.

– Csak a tatár jó velem. Ti maradjatok csak itt. Tartsátok rendben a népet. A Talharura vigyázót állítsatok a lármafához.

Monostoron egy lélek nem sok, annyit sem látott az utcán. De atemplomból orgona búgott ki. Jankó a cinterembe ment, a nyitott ajtóhoz állott; az egész falu a templomban szorongott, és soha ilyen harsogón nem zúgott az ének.

Aztán kijöttek a népek, és Jankó Maksai Katkát pillantotta meg. Beledobbant valami a szívébe.

– Te itt, Katka?

– Hát te?

– Azt hittem, Gyaluba futottatok ti is.

– Nem – és mosolygott a leány –, anyám nem akart Gyaluba menni.

– Apád hol van?

– Kiment Erdőfalva felé.

Jankó a tatárral sebesen Erdőfalvára lovagolt. A falu üres volt már, itt-ott mintha embereket látott volna lappangani, de lehet, hogy csalódott. A falu végén, az út szélén ott ült a porban a kuka. A falu bolondja, nyomorék, féleszű ember.

– Nem láttad Maksai urat?

A kuka vigyorgott:

– Tudod, hogy most én vagyok itt az úr a faluban? Nekem hagyták a falut. Az emberek a Kerekdombra mentek. Oda! Az egész falu, az egész. – És röhögött a kuka.

A Kerekdomb a falu felett van, onnan ellát a szem a nagyútra. Maksai ott volt vagy tíz legénnyel. És az egész falu is ott.

Mikor Jankó odaért, Maksai kezét fogott vele, aztán szó nélkül mutatott lefelé.

A nagyúton, Kolozsvár felől lovas csapat léptetett.

Jankó szeme elé kapta tenyerét és merően nézte a lovasokat. Azok lépésben jöttek, lehettek ötven-hatvanan.

A tatár furakodott oda:

– Tatárok, az arany hadból – mondotta.

Némán nézték az emberek a csapatot. Hátul, arra Gyalu felé szürkésen füstös az égboltozat. A nap nem tud átalútni rajta. A nagyút puszta véges-végig, csak az a csapat katona rajta. Az is a Cifra fogadónál megáll és bemegy az udvarra.

Maksai Jankóhoz fordul:

– Voltál a faluban?

– Onnat jövök.

– A fele nép megszökött.

Pálinkás butykost vett elé és megkínálta Jankót. Aztán embereinek szólt:

– Egyetek. Tüzet gyújtani nem szabad.

Faltak ők is egy kis szalonnát. Beszélni nem volt kedve senkinek. A lovak legeltek nyugodtan. Szép csendes idő volt, nem is túlságosan meleg. Az ég nagyon befellegzett, nem is volt az felleg, csak inkább mint egy fátyol. Egyszer-egyszer mintha füstszagot éreztek volna.

Evés után Maksai egy legényt küldött Monostorra. Hogy a tatárok immár a nagyúton vannak, de egyéb baj nincs. Ügyeljenek mindenre.

– Lármafát állítsatok a templom elé is.

A tatár jött Jankóhoz és kezével Gyalu felé mutatott. Nagy porfellegben sötét alakok kanyarodtak ki az útra.

– A had!

A Cifra fogadóból előjöttek az emberek és haladtak tovább. Aztán egyszerre füst és lángok csaptak fel a fogadóból. Lassan-lassan az egész tatárhad kiterjedt a maga ijesztő sokaságában. Lovas róták egyre-másra, közben szekerek meg-rakva magasan fel. Megint lovasok, megint szekerek. Tisztán lehetett látni őket. Az út mellett, a gyepen marhacsordákat és szekereket hajtottak és emberek, összeszíjazott emberek és asszonyok egész csordákkal. Mint a barmokat, hajtották őket kopjás lovasok.

Nőtt, nőtt a had és terpeszkedett végig az úton és az út mellett. Már a Cifra fogadónál volt az eleje és még mind jött hátul. Egész a Kerekdomb tetejéig hallatszott a zúgásuk.

És ők nézték, nézték; a szemüket le nem vették róluk. Némán, szó nélkül, dermedten, csak a szíve dobogott az embereknek.

A lovak legeltek nyugodtan.

Az eleje már eltűnt a körösfői hajlásnál, de még mind jöttek újabb és újabb csapatok, szekerek, marhacsordák, juhnyájak, ménesek, embercsordák; megint lovasok... Megfájdult a szem és a szív. Úgy elfáradtak, úgy elfáradtak a nézésibe.

Dél is elmúlt, és még mindig jöttek. És Maksaiék még mindig állottak a domb tetején kóválygó fejjel, száraz torokkal. Mintha meg lettek volna babonázva.

A lovak kezdtek nyugtalankodni.

– Szomjasok. Itatni kell.

– Hevedereket megszorítani, zabolát szájba. Megyünk. Egy pillantást vetettek még a nagyútra. Ott is mintha kezdenének letelepedni a hadak. Széjjelebb terpeszkedtek. A lovasok egy része előrevágtatott, más része, a hátul jövő, a gyepre tért ki. Aztán tüzek lobbantak fel a mezőn, és füst szállott az ég felé.

– Tábort vernek.

Egy ember a dombon maradt vigyázónak, ők meg kantárszáron vezetve a lovakat, a faluba ereszkedtek. A pataknál itattak. Aztán tovább az úton felfelé.

A patakon átalvezető híd be volt már vágva, azt megkerülték. Itt is maradt egy lovas ember. Maksai meghagyta,

hogy a fűzfabokrok közé húzódjék, onnan jól láthatja a falut és a hidat.

Monostorra értek, és ott Jankó elbúcsúzott Maksaitól.

– Hazamegyek.

*

Östére vigyázó jött a faluba, hogy a tatárok felkerekedtek és mennek tovább.

Talán elmúlik rólunk a veszedelem.

Az emberek valamennyire megnyugodtak, és estére ki-ki nyugodtabb léptekkel tért pihenőre.

Éjfél után – a fogyó holdvilág udvarosan kelt fel akkor éppen –, vágatva jön egy ember, és ordít végig a falun:

– Talpra emberek, itt vannak.

A toronyi őr kezdi félreverní a nagyharangot. Maksai rohan ki az utcára; a lovas ember akkor fordult arrafelé.

– Megállj már. Ki vagy?

– Márton vagyok. – A hídnál hagyott vigyázó volt.

– Erdőfalváról jössz?

– Onnan. Ott vannak. Égetik a falut.

Kemény hang dörög:

– A templomba, héj! Ne ordítsatok, szaporán. A tehenedet hadd sorsára. És ne állj útba.

– Jól van, András! – Maksai megösmerte a bíró hangját. Egy félóra alatt csend lett. Mindenki a templomban volt.

Benn az öregek, asszonyok, gyermekek, a cinteremben az emberek. A puskások a torony tornácokban, a kőpalánk belső járójában fejszések, lándzsások. Némelyiknek kardja is akadt; volt, aki valami öreg buzogányt próbálgatott.

Derengeni kezdett Erdőfalva felől.

– Ég a falu! – ordították egymásnak az emberek. – Most már mü kerülünk sorra. – A pap ott járkált közöttük. Imádkozni kezdett, sokan vele imádkoztak.

Éjféle egy óra. A hajnal már nem lehet messze.

Maksai jött le a toronyból, a bírónak szólott:

– Ambrus, itt vannak! A lármafát gyújtsd meg, látni akarok!

Aztán körüljárt a kerítés mentén. Mindenütt csendesen oda-szólt:

– Itt vannak. Ne féljeteK.

A lármafa fellobbant a templom előtt, és hirtelen nagy világosság támadt.

Az utcából egy lovas ember jött vágatva. Utána még kettő, három, tíz, húsz...

Az első megrántotta a gyeplőt, megállott, a többi is. A templomra mutogattak. Jól lehetett őket látni: kozákok voltak.

Aztán egyikük két tenyeréből tölcserént csinált szája elé.

– Héj emberek, ott a templomban! – Magyarul kiáltott.

– Senki ne feleljen – suttozta Maksai.

Hogy válasz nem jött, az ember megint kiáltott:

– Adjátok ki, amit oda rekkentettetek, akkor békességgel elmegyünk.

– Szót se válaszolni! – dörmögte Maksai megint.

Most már dühödten kiáltott a kozák:

– No, majd válaszoltok ti mingyárt!

Parancsok hangzottak, majd kiáltozás, káromkodás. Aztán lovasok vágattak elé. Az egyik lóhoz hozzákötözve egy visító asszony.

– A vén Korposné – dörmögték az emberek.

Egyik ház előtt öreg bükkfa állott, ahhoz hurcolták az asszonyt. Egyik kozák kötelet vetett át a fa ágán, egy másik hurkot vetett az öregasszony nyakába. Az asszony térdre bukott, sírt, rimánkodott, ordított és átkozódott. Aztán imádkozott.

A templombeliek csak azt látták, hogy a kötelet húzni kezdik, és az asszony tépett ruhával ott lóg, hintál a fán. Még egyet-egyét vonaglott.

És a kozák aztán odakiáltott a templom felé:

– Mind így jártok, ha nem adjátok ki a holmitokat!

Ekkor egy lövés dörrent a templom felől, és az, aki kiáltott, lefordult a lóról. Aztán még egy lövés és egész sortűz.

A csoport egyszerre szétrebbent, ki gyalog, ki lovon. Egy perc alatt üres volt a templom dombja. Csak a vénasszony fekete alakja imbolygott a faágon. Messziről azonban nagy zsvíaj, káromkodás és jajgatás hallatszott.

Hajnalig nem lesz velük bajunk – gondolá Maksai.

Valóban, a falu nagy része elcsendesedett; de a Kabos kúria felől világosság támadt és lárma.

Felment a toronyba, onnan beláthatta az egész falut.

A Kabos udvaron tűz égett, körülötte emberek nyüzsögtek. Aztán a kertben is tűz gyúlt ki, először egy, aztán több is. Összesen tíz nagy tüzet számolt Maksai. Több nem gyúlt ki.

Lejött a toronyból és egy legényét szólította elé.

– Te Pista, mennyi idő alatt tudnál a Pojánára futni?

– Másfél óra kellene.

– Két jó ökrömet kapod meg, ha Varju Jankóék hajnal előtt itt lesznek. Van itt három ló, egyet vigyél magaddal. Ha döglik is, nem baj. Mondd, hogy legfeljebb száz-százötven kozák van a faluban.

A legény elment, és Maksai szólt az embereknek:

– Rakjatok tüzet, mert hideg lesz. – Aztán visszament a toronyba.

A hold nem látszott, sűrű fellegek vonták be az eget szél-tiben. Szuroksötétség, csak a tüzek égtek nagy hosszú lánggal; szikra szél sem fújt. A tüzek körül sötét alakok mozgottak. Aztán szomorú nóta hangzott fel és tamburaszó. Olyan furcsán hangzott ez a nóta most.

A Pojána felé vezető út a Kabos portával ellenkező irányban van, Maksai arrafelé ügyelt.

Vajon a kozákok állítottak-é vigyázókat?

A nóta halkán, szelíden szűrődött fel hozzá és olyan csodálatosan nagy békeséges éjszaka volt ez. De a bükkfán ott lógott a vénasszony!

A nagy csendességbe hirtelen belenyilallott egy éles kiáltás. Aztán szilaj káromkodás és újra egy sikoltás.

A nóta megszakadt, és szerteszakadt a csend.

A Kabos porta tüzei körül alakok ugráltak fel, futkostak összevissza. Aztán lovak nyerítettek, fegyver csörgött, vezényszavak hangzottak fel.

Maksai szíve összeszorult.

Lassan elhalkult a zajgás. És újra csend, és újra felhangzott a tamburapengés, és egy másik hang másik szomorú nóta fogott.

– Uram Isten, légy kegyelmes!

A tamburaszót szilaj ének váltotta fel. Vad kurjantások, aztán nagy zaj, mely később mindjobban halkult, míg végre titokzatos csend borult mindenre, hogy nem hallatszott más, mint néha-néha hol itt, hol ott egy-egy strázsa kiáltása.

És valahol sírt egy bagoly...

Az idő telt azért, és napkeleten haloványodni kezdett a sötétség. Meleg volt, fullasztó meleg.

Valaki megrázta Maksai vállát.

A bíró volt.

– Mozognak.

Maksai megrázta magát. Elszundított, úgy látszik. Felállt és széjjelnézett, káprázott a szeme és fájt. Kicsit alhatott, mert alig szürküldött még. De a templomdomb alján, a házak között mozgás. Aztán itt is, ott is katonák bukkantak elé, kerülnek a templom felé.

– Fel kell költeni az embereket.

– Felköltöttem már őket.

Mukkanás nélkül, lélegzetvisszafojtva állottak és kuporodtak az emberek, mindenki a maga helyén.

Tompa dobszó dübörgött, és három oldalról ordítás riadt a csendbe, és három oldalról rohanva rohantak elő a házak köziből veres csalmájú emberek. Ketten-ketten lajtorjákat, szekéroidalakat cipeltek, kardjuk a foguk közt. A kertek mögül süvöltő nyílzápor szállott a templomra.

Mikor a domb közepe tájára értek a rohanók, megdörrentek a toronytornácon a fegyverek. Két-három ember elbukott; a lajtorját azért felkapták az utánuk rohanók és tovább.

Aztán még egy sortűz, és a kozákok a falaknál voltak. A magukkal hozott szekéroidalakkal a sáncot hidalták át, aztán a lajtorjákat a falnak támasztották. És már másztak is fel rajta.

Ambrus, a bíró a fal tetején állott akkor, két kezében csóvált egy nehéz buzogányt.

A fal peremén veres csalmák bukkantak fel, alattuk széles arcok, keresztben a foguk közt a kard.

– Üsd, vágd!

Ambrus buzogánya egész erővel zuhant egy ilyen arcba, mire az hanyatt-homlok omlott le az utána kapaszkodóra. Halálos tusakodás kezdődött. Az emberek ütöttek, vágtak, haraptak, egymás torkát fогták és ordítottak.

Egy nyíl Ambrus mellébe fűródott, a szép nagy ember hátrazuhan; be a cinterem sírjai közé.

Az egyik kaput fejszékkel verték.

– A köveket, emberek.

Már azelőtt odakészítették a sírokból kiszedett hosszú, széles sírköveket, azokat most ráfordították a kapura. Aztán még raktak követ azok elé is.

Az egyik oldalon sikerült két kozáknak átugrani a falon. Nyomukban már jött két másik is. Egy fehér bajuszú vénember, Boldizsár Márton, akinek fegyvere hosszú lándzsa volt, a maga helyéről a falon odaugrott, magasra emelte a lándzsarudat, és amikor a két újonnan felnyomuló kozák a falra akart lépni, teljes erejével reájuk sújtott, mindkettő hanyatt esett vissza. Szegény Boldizsár Márton is utánuk, le az árokba.

A két másik kozákot aztán az udvaron leverték az emberek.

A roham nem sikerült. A kozákok véres fejjel, ki épen, ki sebesülten, visszaáradtak a dombról a házak közé.

Benn a cinteremben szedték össze a holtakat az emberek. A sebeket asszonyok mosták és kötözték.

– Megapadtunk – mondotta Maksai. – Két ember meghalt, három nem sokáig húzza. A többi szusszanjon. Igyatok pálinkát. Aztán csak a falakra megint. Aligha még egyszer meg nem próbálják.

Valóban, kinn megint mozgolódás, de most csak a napkeleti oldalon, ahol a domb nem erősen meredékes. Az árok is itt már kitömődött: lajtorjával, oldalakkal és halottakkal.

A tompa dobszó megint felhangzott és az ordítás is.

És már rohantak is újra a csalmás emberek, öten is fogtak egy lajtorját és mint a szélvész futottak felfelé. És a házak közül mind újabb csoportok tolakodtak elő és fel a dombra.

A monostoriak puskái megszólaltak.

Maksai hangja átsüvített minden zajon.

– Üsd, vágd! Jön a segítség, emberek. Ne féljetek!

A falakról az emberek a havas felé pillantottak. A füves oldalon sebesen vágatva jött egy lovas. Utána kettő, azután három és még jöttek.

Maksai leugrott a falról és a kapu alól hanyta el a követ.

– Üsd, vágd!

A létrák sűrű egysorban már a falon támaszkodtak, és a kozákok vadul ugráltak fel rajtuk.

– Üsd, vágd! Jézus, Jézus!

Éles sípolások, kiáltozás.

A létrák egy pillanat alatt leürültek. Valahonnan messziről kiáltozás, ordítás.

– Üsd, vágd!

Maksai ordít.

– Lefelé, emberek, a kapuhoz!

Mint az örült, dobálja a köveket.

Emberök ugranak hozzá és segítenek.

– Ki a kaput – és emelik is már a keresztrudakat ki a falból.

– A legények jöjjenek velem. Az öregek a falon maradjanak.

Aztán rohan. Utána nyolc-tíz legény.

– Üsd, vágd!

Mint a vadak, rohannak lefelé a dombon, ahonnan a kiáltozás hallatszik. A Kabos ház felé. Messziről látják még, ahogy néhány ember beszalad az utcába.

– Üsd, vágd!

Egy udvarból kozákok ugranak ki, éppen előttük.

– Üsd, vágd! Hozzá, hozzá! – és a kozákokat már maguk alá is gázolták. A szájuk tajtékzott, a szemüket vér futotta el. Ölni, ölni, rohanni. Ütni, vágni.

A Kabos ház nincsen már messze, látszik a kertje. Emberek tolonganak ki és be. Egy csoport lovas ember jön feléjük, kezükben égő szurokfáklya. Az egyik szalmás ház ereszéhez tartja a fáklyát, a száraz szalma fellobban.

– A mi házunk – ordítja Ágoston Mártonka, és mint a kecske, nagyokat ugrálva szökik előre, kezében hosszú rúd. A lovasok vágatni kezdenek.

– Bé a kertbe, emberek! – ordít Maksai, és beugrik egy udvarra. Puskája töltve, kézben. A lovasok ott vannak már, az emberek jobbra-balra az udvarokban.

Ágoston Marci rúdja sújt, a kozák felordít. Aztán mind a ketten a földre buknak.

Maksai lő; egy ló lovasával együtt borul le. A kozákok megzavarodnak. Hátuk megül jön a kiáltás.

– Hozzá, hozzá! – Maksai az Ijgyártó fiúkat megösméri és kiugrik a kiskapun az utcára.

– Üsd, vág! Előre, emberek!

És puskáját csövinél fogva megcsóválja. Egy lófejet lát, teljes erővel odasújt a nehéz puskaagy; a fülébe beleordít

valami, nem hallja, csak rohan tovább és a háta megett hallja:

– Üsd, vágd!

Emberei ott futnak mellette, és nyerítve kacag az egyik:

– Fut a kozák.

A Kabos kúriához érnek, be akar fordulni a kapun, de füstszag éri az orrát. Megáll.

Most tér magához. A Kabos ház ég, boglyák égnek a kertben, a pajta ég, a csűr ég. És lélek sehol,

– Ég a falu.

Valahol erős ordítások és nagy zaj. Megfordul.

Vissza, a templom felé!

Újból rohannak végig az utcán a templomig, de már a falu másik oldaláról hallatszik a lárma. Csak tovább.

Egy keresztutcából csattogó zaj, vagy húsz ló robogott kifelé lovas nélkül. Fejük magasra emelve, hátuk megett két lovas hozák. Korbáccsal és kiabálással hajtották a lovakat.

– Eléjük.

Befordultak a keskeny utcába, és az emberek két leveles kaput hirtelen kifordítottak; keresztbe az útra és szembe ordítottak a lovakkal. Az állatok megtorpantak, aztán jobbra-balra bé az udvarokba. A két hozák megfordult és elszaladt. Maksai befordult az egyik udvarra. A lovak nyergelve, kantározva, a szár a kapához kötve.

Egyiknek elkapta a gyepplőjét és már nyeregben is ült.

– Tovább!

Két legénye nemsokára mellette. Hárman nyargaltak ki az útra, ki a faluból. Ott még ordítanak; ott verekednek, kinn a mezőn.

Világosság van már, és jól látja, ahogy egy menekülő csoport után lovasok vágatnak.

Fut a kozák.

– Üsd, vágd!

A nyeregapához akasztva a szíjkorbács; kézbe kapja és ráhúz a lóra.

– Hozzá, hozzá!

Lova jó, beéri a vágatókat. Megösméri őket, a Vajdák és a Deritei fiú, meg két legény.

Az előttük rohanók felkapnak az útra, ők is. Még több ösmérés. Varju Jankó is ott van. A tatár szolga vigyorgó po-

fáját is látja, aztán akiket még nem is ösmert. Jól látja a menekülő kozákokat is. És látszik már Valkó.

A falu végén beérik a kozákokat. Azok megfordulnak.

Egymásba keverednek. Maksai feje zúg, szeme nem lát már, hull, hull...

*

Csendesen, fáradtan léptetnek hazafelé. A lovasok után egy szekér, benne fekszik a sebesült Maksai szénán. Előttük az égő falu. A valkóiak szaladva jönnek oltani segíteni.

Aztán a falu mellett haladnak el. Varju Jankó lóról száll és bemegy a faluba. A templomhoz. A domb alatt égő házak, az emberek a templomot oltalmazzák a tűztől.

– Hol vannak az asszonyok?

– Elindultak mind a Pojánába. A lovakat is összekötötték, a kozák szekereket is oda indították.

– Hát a mi házunk?

– Ott nincsen még baj, de az alvég porig ég.

A pap jött a templomból ki.

– No, tiszteletes uram, mi rendben vagyunk. Ezekkel elvégeztük.

– Embereket küldtem ki a Kerekdombra, vigyázni a nagyutat. De a rabok azt mondták, hogy a had végén voltak.

– Mondották nekem is.

Jankó elbúcsúzott.

*

A patak torkában az út bevágva, azon szekérrel nem mehetnek. Csak az ösvényen. Pokrócokból függő ágyat készítenek és két ló közé szíjazzák. Abba fektetik Maksai Lászlót. Aztán fel a hegynek.

Az emberek gyalog mennek. A hegy tetején beérik az asszonyokat. Azok ott letelepedtek és várták őket.

Deritei Mózsai mondja Basa Annának:

– Anna, az urad sebesült. Itt hozzák a lovakkal.

Az asszony arca megrándul:

– Meghalt?

– Nem; de nem tud magáról.

Az asszony feláll és az urához megy. Ránéz. Elsápad.

– Hamar, hamar. Menjünk.

És ő megyen a lovak után; szorosán az ura fejénél.

Katka nem meri az apját megnézni, sírni sem mer, csak nézi az anyját.

Az erdőhöz érnek. Itt meg kell állni, mert a két ló nem mehet be a sebesült emberrel. Rudakat vágnak és arra kötözik fel a pokrócot. Arra fektetik Maksait. Az asszony a fejét fogja. Négy ember vállra kapja a rudakat és indulnak.

Aztán kinyílik a Pojána. A világos völgy, hátul a kopasz hegy: a Talharu. És az alatt a porta.

Az ágyat felvetik hirtelen, és Maksait levetkeztetik. Kopjaszűrés a gyomrán. Talán bele is tört a vas. Csak kimosni és bekötni. Aztán be az ágyba.

Az asszony oda ül az ágy fejéhez és nézi, nézi, az ura vértelen orcáját.

Ott hagyják őket kettőjüket egyedül. Künn a tornácban kérdi Ilona asszony Deritei Mózsit:

– Vajon megél?

– Úgy gondolom, még ma vége.

Vitéz Ilonának olyan nehéz lesz ettől a szótól a szíve.

...Jó időre nyitja ki a szemét Maksai László.

–Vizet.

Iszik. Az asszony tartja a csuprot a szájához.

– Te vagy itt, Anna?

– Én. Fáj-é?

– Nem tudom. Add a kezed.

Lehunyja a szemét. Az asszony érzi, hogy szorítja a kezit.

– Nem volt így jó, ahogy volt – kezdi egyszerre.

– Nem, nem.

– De most már rendben lesz minden.

Basa Anna nem tud felelni. Egymásra néznek aztán.

– Hol van Katka?

– Kinn.

–Úgy gondolom, nem tudom, talán jó volna Jankó, Varju Jankó. Gondolom...

– Istenem!

– Szóltál, Anna? Tudom, te is Gáspárt szeretted. Jól tudom. De azért én nem akartam. Én nem vagyok gyilkos. Hidd el, segíteni akartam rajta. Tartoztam vele. *Most* el-hiheted nekem. Az Isten úgy adjon nekem irgalmat.

– Hiszem, László, hiszem!

És megszorította az ura kezét.

– Így jó. Anna, látod, így már jó...

Behunyta a szemét és mosolygott.

Az asszony némán ült és mozdulatlanul.

– Hol vagyok? – szólt hirtelen a beteg, és szeme körüljárt.

– A Pojánán.

Merőn nézett feleségére az ember:

– Az Isten!

Aztán nagyon halkán mondotta:

– Kérd meg őket, hogy itt temessenek Gáspár mellé. Azt hiszem, nem tagadják meg. Hídd bé Ilonát. És Katkát is szeretném látni.

Bejöttek.

– Te, Ilon, aztán azt az írást rég elégettem. Senki soha meg ne tudja. Így akarom. Senki!

– Katka! Ne sírj, fiam! Aztán szeresd anyádat. Édes fiam, te.

Az asszony érezte, hogy erősen megszorítja a kezét, aztán mind gyengül, gyengül a szorítása. A szeme pedig, amelyik az övét nézte, egyszer csak mintha valahová messze látna. Hátrapillantott; mintha valaki állana a háta megett.

Pedig csak a halál volt ott, aki akkor nézett szembe Mak-sai Lászlóval...

*

Harmadnapon eltemették.

A temetésre sokan jöttek. Egész Monostor ott volt. Az urak is most már, hogy Gyaluból hazakerültek. Valkóiak is voltak sokan. És havasi emberek, akik hallották a hírét a monostori csatának.

Oda temették a nagy fenyőfa alá. Gáspár mellé és az öreg Varju János mellé. És a nyitott sírba, miután a pap elmondotta a búcsúztatót, beelöttek mind, akik azon az éjszakán mellette tusakodtak. És az emberek, a férfiember az azt mondogatták, hogy így ez nagyon jól van; Maksai László vitéz ember volt, illik, hogy itt nyugodjék...

Szép, napsugaras idő volt, a két asszony ott üldögél a gyepen, a nagy fenyő alatt. A keresztre egy faragó ember rója az új halott nevét. A többinek utána. A két asszony hallgatva ül és mindkettő sok mindenfélén gondolkozik. Az úton lefelé állatokat hajtanak, és szekerek haladnak. És emberek, asszonyok meg gyermekek. Vidáman mind. Mennek hazafelé

a havasból. A Pojána kiürült, és csak a régi gazdák vannak itt és Basa Anna a leányával, ők is készülnek haza, a házat fel kell építeni valamennyire a télig, meg a pajtákat, csűrőket rendbe hozni. De még a keresztre reá kell íratni az új nevet.

Alattuk a rét le a patakig és az útig. És a réten két ember jön felfelé. Egy fiú meg egy leány. Egymás mellett. Lassan. A leány néha le-lehajol és virágot tép le. Gyenge lilaszínű őszi kökörösint. Aztán jönnek tovább. Egymás mellett.

– Látod azokat? – kérdi az egyik asszony a másikat.

– Látom.

– Gondolom, jól van ez így! – Ezt Vitéz Ilona mondja.

– Én is így gondolom. Az uram is így szerette volna. Az Úristen is így akarta.

Ilona feláll. A faragó ember készen volt. Anna a kereszthez megy és olvassa:

Varju Gáspár, Anno 1636, II. 15.

Varju János, Anno 1657. IX. 20.

Akkor elhomályosodik a szeme, nem tudja tovább.

Így Vitéz Ilona olvassa le:

Maksai László, Anno 1658. IX. 1.

*

Erdélyország fejedelme akkor már Barcsai Ákos uram volt. És más esztendőre, pünkösöd havában utolsó csatáját vívta meg ifjú Rákóczi György Gyalu vára alatt a fejedelmi süvegért. Sebet vett ott és Váradon meghalt.